

PLAN UPRAVLJANJA SPOMENIKOM PRIRODE “ĐALOVIĆA KLISURA”

Foto: Željko Đukić

2026 -2030.

Plan upravljanja Spomenikom prirode “Đalovića klisura”

Nacrt plana

Bijelo Polje, Maj, 2026. godine

IMPRESUM

Naziv projekta:	Čuvari 3 rijeke
Ugovor:	28/25
Dokument:	Nacrt plana upravljanja SP “Đalovića klisura“
Naručitelj:	Eko-tim
Izvršitelj:	Institut za regionalni razvoj, Srbija

Izrađivači Plana upravljanja

Društvo sa ograničenom odgovornošću “Agencija za upravljanje prirodnim dobrima Bijelog Polja”

The Nature Conservancy

Eko-tim, Crna Gora

Institut za regionalni razvoj, Srbija

Stručni tim za izradu plana:

MSc Đurđica Radovanović, diplomirani biolog - master

MSc Ivana Vasić, diplomirani inženjer šumarstva / master upravljanja zaštićenim područjima

MSc Maša Vučinić dipl.biolog

MSc Milica Živković, diplomirani ekolog - master

SADRŽAJ

IMPRESUM.....	2
POPIS SLIKA	6
POPIS PRILOGA	7
POPIS SKRAĆENICA	7
RIJEČ DIREKTORA.....	8
1. UVOD.....	9
1.1. Svrha plana upravljanja	9
1.2. Zakonodavni i institucionalni okvir.....	10
1.3. Zvanične relevantne strategije, programi, politike, dokumentacija prostornog planiranja i drugi nacionalni i međunarodni dokumenti značajni za zaštićeno područje.....	10
1.4. Osnovne informacije o zaštićenom području	12
1.3. Upravljač zaštićenog područja SP “Đalovića klisura“.....	14
1.4. Proces izrade plana upravljanja.....	15
1.4.1. Potreba za participativnim procesom izrade plana upravljanja	15
1.4.2. Organizacija procesa učešća i uključivanje zainteresovanih strana u izradi plana upravljanja	15
2. OPIS PODRUČJA	18
2.1. Geografski položaj i prostor.....	18
2.2. Prirodne vrijednosti.....	18
2.2.1. Biodiverzitet	18
2.2.1.1. Staništa i vrste.....	18
2.2.1.2. Vodena staništa i uz njih vezane vrste.....	22
2.2.1.3. Sipari, stjenovita i travna staništa i uz njih vezane vrste.....	23
2.2.1.4. Šumska staništa i uz njih vezane vrste.....	27
2.2.1.5. Podzemna staništa i uz njih vezane vrste.....	34
2.2.2. Geodiverzitet (Geologija, geomorfologija i pedologija).....	40
2.2.2.1. Geologija	40
2.2.2.2. Geomorfologija.....	40
2.2.2.3. Pedologija.....	43
2.2.3. Hidrologija.....	44
2.2.4. Klima.....	47
2.2.5. Predione odlike	50
2.3. Kulturno-istorijske vrijednosti	52
2.4. Socio – ekonomske karakteristike.....	53
2.4.1. Stanovništvo, demografija i naselja.....	53
2.4.2. Javna infrastruktura	54
2.5. Korišćenje zemljišta	55
2.6. Zone i režimi zaštite	59
3. AKCIONI PLAN.....	62
Vizija	63
3.1. Zaštita i očuvanje prirodnih vrijednosti	63
3.1.1. Podtema: Vodena staništa i uz njih vezane vrste.....	64
3.1.1.1. Evaluacija stanja	64
3.1.1.2. Dugoročni i specifični ciljevi i indikatori postizanja ciljeva.....	66
3.1.1.3. Pregled planiranih aktivnosti u okviru podteme 1.1. Vodena staništa i uz njih vezane vrste.....	67
3.1.2. Podtema: Sipari, stjenovita i travna staništa i uz njih vezane vrste	72
3.1.2.1. Evaluacija stanja	72
3.1.2.2. Dugoročni i specifični ciljevi i indikatori postizanja ciljeva.....	73
3.1.2.3. Pregled planiranih aktivnosti u okviru podteme 1.2. Sipari, stjenovita i travna staništa i uz njih vezane vrste.....	74
3.1.3. Podtema: Šumska staništa i uz njih vezane vrste	77
3.1.3.1. Evaluacija stanja	77
3.1.3.2. Dugoročni i specifični ciljevi i indikatori postizanja ciljeva.....	78
3.1.3.3. Pregled planiranih aktivnosti u okviru podteme 1.3. Šumska staništa i uz njih vezane vrste	79

3.1.4. Podtema: Geodiverzitet i podzemna staništa i uz njih vezane vrste	82
3.1.4.1. Evaluacija stanja	82
3.1.4.2. Dugoročni i specifični ciljevi i indikatori postizanja ciljeva.....	83
3.1.4.3. Pregled planiranih aktivnosti u okviru podteme 1.4. Geodiverzitet i podzemna staništa i uz njih vezane vrste.....	84
3.2. Podrška održivom korišćenju prirodnih dobara	86
3.2.1. Podtema: Šumarstvo i lovstvo.....	86
3.2.1.1. Evaluacija stanja	86
3.2.1.2. Dugoročni i specifični ciljevi i indikatori postizanja ciljeva.....	87
3.2.1.3. Pregled planiranih aktivnosti u okviru podteme 2.1. Šumarstvo i lovstvo.....	88
3.2.2. Podtema: Upravljanje vodama i ribolov	92
3.2.2.1. Evaluacija stanja	92
3.2.2.2. Dugoročni i specifični ciljevi i indikatori postizanja ciljeva.....	93
3.2.2.3. Pregled planiranih aktivnosti u okviru podteme 2.2. Upravljanje vodama i ribolov	94
3.2.3. Podtema: Održiva poljoprivreda	98
3.2.3.1. Evaluacija stanja	98
3.2.3.2. Dugoročni i specifični ciljevi i indikatori postizanja ciljeva.....	99
3.2.3.3. Pregled planiranih aktivnosti u okviru podteme 2.3. Održiva poljoprivreda	100
3.2.4. Podtema: Infrastruktura i izgradnja	102
3.2.4.1. Evaluacija stanja	102
3.2.4.2. Dugoročni i specifični ciljevi i indikatori postizanja ciljeva.....	103
3.2.4.3. Pregled planiranih aktivnosti u okviru podteme 2.4. Infrastruktura i izgradnja	104
3.3. Upravljanje posjećivanjem, edukacija, interpretacija i promocija	107
3.3.1. Podtema: Edukacija, interpretacija, posjećivanje i promocija.....	107
3.3.1.1. Evaluacija stanja	107
3.3.1.2. Dugoročni i specifični ciljevi i indikatori postizanja ciljeva.....	112
3.3.1.3. Pregled planiranih aktivnosti u okviru podteme 3.1. Edukacija, interpretacija, posjećivanje i promocija.....	113
3.3.2. Podtema: Sport, rekreacija i turizam	118
3.3.2.1. Evaluacija stanja	118
3.3.2.2. Dugoročni i specifični ciljevi i indikatori postizanja ciljeva.....	119
3.3.2.3. Pregled planiranih aktivnosti u okviru podteme 3.2. Sport, rekreacija i turizam	120
3.4. Saradnja s lokalnom zajednicom.....	123
3.4.1. Podtema: Saradnja s lokalnom zajednicom	123
3.4.1.1. Evaluacija stanja	123
3.4.1.2. Dugoročni i specifični ciljevi i indikatori postizanja ciljeva.....	124
3.4.1.3. Pregled planiranih aktivnosti u okviru podteme 4.1. Saradnja sa lokalnom zajednicom	125
3.5. Razvoj kapaciteta upravljača	128
3.5.1. Podtema: Razvoj kapaciteta upravljača	128
3.5.1.1. Evaluacija stanja	128
3.5.1.2. Dugoročni i specifični ciljevi i indikatori postizanja ciljeva.....	129
3.5.1.3. Pregled planiranih aktivnosti u okviru podteme 5.1. Razvoj kapaciteta upravljača	130
3.6. Pregled finansijskih sredstava	134
3.6.1.1. Postojeći načini i izvori finansiranja i mogućnosti dodatnih.....	134
3.6.1.2. Pregled potrebnih finansijskih sredstava.....	134
4. LITERATURA	137
5. PRILOZI	139

POPIS TABELA

Tabela 1. Pregled relevantnih međunarodnih, nacionalnih i lokalnih planskih i strateških dokumenata.....	11
Tabela 2. Podaci o području obuhvaćenim PU.....	12
Tabela 3. Pregled brojnosti vrsta flore, faune i gljiva na području obuhvaćenom Planom upravljanja SP “Đalovića klisura“.....	21
Tabela 4. Pregled speleoloških objekata na području SP “Đalovića klisura” sa osnovnim morfološkim i hidrološkim karakteristikama.....	42
Tabela 5. Broj stanovnika u naseljima u neposrednoj blizini klisure.....	54
Tabela 6. Pregled dozvoljenih i zabranjenih aktivnosti po režimima zaštite kao i mere zaštite na području SP “Đalovića klisura“.....	60
Tabela 7. Procijenjeni realni kapacitet nosivosti (RCC) za ključne segmente posjećivanja na području SP “Đalovića klisura“.....	109
Tabela 8. Prikaz ukupnih rashoda i prihoda po godinama.....	134
Tabela 9. Procjena sredstava za sprovođenje aktivnosti prema tematskim oblastima (iznos prikazan u eurima).	135
Tabela 10. Procjena sredstava za sprovođenje aktivnosti prema prioritetima (iznos prikazan u eurima).	135
Tabela 11. Procjena sredstava za sprovođenje aktivnosti prema kategorijama aktivnosti (iznos prikazan u eurima).	135
Tabela 12. Značajne vrste vezane za vodena staništa na području obuhvaćenom PU SP “Đalovića klisura“.....	140
Tabela 13. Značajne vrste vezane za sipare i stjenovita staništa na području obuhvaćenom PU SP “Đalovića klisura“.....	141
Tabela 14. Značajne vrste vezane za travnjačka staništa na području obuhvaćenom PU SP “Đalovića klisura“.....	142
Tabela 15. Značajne vrste vezane za šumska staništa na području obuhvaćenom PU SP “Đalovića klisura“.....	144
Tabela 16. Značajne vrste vezane za podzemna staništa na području obuhvaćenom PU SP “Đalovića klisura“.....	146

POPIS SLIKA

Slika 1. Panorama ZP SP “Đalovića klisura” sa Koritskom visoravni.....	12
Slika 2. SP “Đalovića klisura“ kao dio IBA područja “Pešter“.....	13
Slika 3. Područje SP “Đalovića klisura“ u odnosu na EMERALD područje “Pećine u Đalovića klisuri“.....	14
Slika 4. Organizaciona šema Upravljača ZP SP “Đalovića klisura“ sa prikazom planiranih i postojećih kadrovskih kapaciteta.....	14
Slika 5. Prva radionica sa zainteresovanim stranama održana 02.12.2025. godine u Bijelom Polju.....	16
Slika 6. Druga radionica sa zainteresovanim stranama održana 26.02.2026. godine u Bijelom Polju.....	17
Slika 7. Karta područja obuhvaćenog Planom upravljanja SP “Đalovića klisura“.....	18
Slika 8. Zastupljeni tipovi Natura 2000 staništa i njihov prostorni raspored na području SP “Đalovića klisura“, uz izdvajanje površina koje nijesu svrstane u ove tipove staništa.....	20
Slika 9. Prostorni raspored površina koje nisu obuhvaćene Natura 2000 tipovima staništima u okviru SP “Đalovića klisura“.....	21
Slika 10. Rijeka Bistrica u SP “Đalovića klisura“.....	22
Slika 11. Sipari na području SP “Đalovića klisura“.....	23
Slika 12. Poskok (<i>Vipera ammodytes</i>).....	24
Slika 13. Smukulja (<i>Coronella austriaca</i>).....	25
Slika 14. Plato Sušca uz granicu ZP SP “Đalovića klisura“.....	25
Slika 15. Prostorna distribucija stanišnog tipa 6210* – Poluprirodni suvi karbonatni travnjaci i pašnjaci sa facijesima žbunaka (<i>Festuco-Brometalia</i>) (važna staništa orhideja) na području SP “Đalovića klisura“.....	26
Slika 16. Šumska staništa na području ZP na području SP “Đalovića klisura“.....	27
Slika 17. Prostorna distribucija stanišnog tipa 91K0 Ilirske bukove šume (<i>Aremonio-Fagion</i>) na području SP “Đalovića klisura“.....	28
Slika 18. Šumska staništa uz rijeku Bistricu na području SP “Đalovića klisura“.....	29
Slika 19. Šumska staništa na osunčanim padinama na području SP “Đalovića klisura“.....	30
Slika 20. Prostorna distribucija stanišnog tipa 91M0 Panonsko-balkanske šume cera i kitnjaka na području SP “Đalovića klisura“.....	31
Slika 21. Stablo crnog bora (<i>Pinus nigra</i>) na području SP “Đalovića klisura“.....	32
Slika 22. Prostorna distribucija stanišnog tipa *9530 (Sub)mediteranske šume endemičnih crnih borova na području SP “Đalovića klisura“.....	33
Slika 23. Prostorni raspored speleoloških objekata na području SP “Đalovića klisura“.....	35
Slika 24. Tlocrt pećine Juriško Vrelo.....	36

Slika 25. Sifon u Pećini Juriško vrelo	36
Slika 26. Tlocrt pećine Glava Bistrice.....	37
Slika 27. Glava bistrice	38
Slika 28. Tlocrt I profil pećine Jamovi (Brno).....	39
Slika 29. Geološka karta područja SP “Đalovića klisura”	40
Slika 30. Speleološki objekti na području SP “Đalovića klisura”	41
Slika 31. Glava Bistrice (Koritska pećina)	42
Slika 32. Pećina Jamovi podzemni riječni tok	42
Slika 33. Pedološka karta područja SP “Đalovića klisura”	44
Slika 34. Juriška Vrela (Vrelo Bistrice)	46
Slika 35. Gornji tok rijeke Bistrice	47
Slika 36. Rijeka Bistrice u SP “Đalovića klisura”	47
Slika 37. Godišnja srednja temperatura i linearni trend	48
Slika 38. Godišnja suma padavina i linearni trend.....	49
Slika 39. Godišnji ukupni snijeg – serija i linearni trend.....	49
Slika 40. Godišnja srednja oblačnost – serija i trend.....	50
Slika 41. Tipične predeone karakteristike SP “Đalovića klisura”	52
Slika 42. Manastir Podvrh-crkva Sv. Nikole, u kompleksu manastira Podvrh	53
Slika 43. Lokalna biciklistička staza BP02 - Moravac	55
Slika 44. Pokrov i namjena korištenja zemljišta područja obuhvaćenim PU SP “Đalovića klisura”	56
Slika 45. Struktura korištenja zemljišta na području SP “Đalovića klisura” prema CORINE klasifikaciji	56
Slika 46. Prikaz prostornog odnosa gazdinskih jedinica “Bistrice” i “Korita” unutar područja SP “Đalovića klisura”	57
Slika 47. Prostorna raspodjela šumskih klasa u SP „Đalovića klisura“	58
Slika 48. Položaj SP “Đalovića klisura” u okviru lovišta Bijelo Polje	59
Slika 49. Zone i režimi zaštite unutar SP “Đalovića klisura”	60
Slika 50. Jedno od oštećenja puta Bistrice - Manastir Podvrh.....	102
Slika 51. Ilustracija planinarske staze “Đalovića klisura“ (oznaka 961a).....	107
Slika 52. Pristupne staze do SP “Đalovića klisura”	108
Slika 53. Planirani Centar za posjetioce u Bistrici	111
Slika 54. Indikativna projekcija srednje godišnje temperature za narednih 10 godina na osnovu Sen-ovog nagiba	147
Slika 55. Ljetnji dani ($T_x \geq 25^\circ\text{C}$) – serija i trend	147
Slika 56. Vreli dani ($T_x \geq 30^\circ\text{C}$) – serija i trend.....	148
Slika 57. Mrazni dani ($T_n < 0^\circ\text{C}$) – serija i trend	148
Slika 58. Ledeni dani ($T_x < 0^\circ\text{C}$) – serija i trend.....	148
Slika 59. Indikativna projekcija godišnje količine padavina za narednih 10 godina (Sen-ov nagib)	149

POPIS PRILOGA

Prilog 1. Lista zainteresovanih strana koje su bile uključene u proces izrade Plan upravljanja SP “Đalovića klisura”.	139
Prilog 2. Lista značajnih vrsta vezanih sa postojećim staništima na području obuhvaćenom PU SP “Đalovića klisura”.	139
Prilog 3. Detaljni prikaz klimatskih parametara	147

POPIS SKRAĆENICA

ZZP	Zakon o zaštiti prirode
SP	Spomenik prirode
GPU	Godišnji program upravljanja
ZP	Zaštićeno područje
IUCN	<i>International Union for Conservation of Nature</i> (Međunarodna unija za očuvanje prirode)
TNC	<i>The Nature Conservancy</i> (Međunarodna organizacija za zaštitu prirode)
IBA	<i>Important Bird Area</i> (Područje važno za ptice)
MERS	Ministarstvo ekologije, održivog razvoja i razvoja sjevera
PU	Plan upravljanja

RIJEČ DIREKTORA

“Agencija za upravljanje prirodnim dobrima opštine Bijelo Polje“ osnovana je odlukom Skupštine opštine Bijelo Polje sa ciljem da na stručan, odgovoran i dugoročno održiv način upravlja zaštićenim prirodnim područjima naše opštine. Kroz izradu i sprovođenje planova upravljanja, programa rada i razvojnih aktivnosti, Agencija ima zadatak da doprinese očuvanju prirodnih vrijednosti, ali i njihovom odgovornom predstavljanju i korišćenju u interesu zajednice.

Posebno je važno naglasiti da upravljač, pored Spomenika prirode “Đalovića klisura“, upravlja i drugim zaštićenim područjima od izuzetnog značaja za prirodno nasljeđe opštine Bijelo Polje — Spomenikom prirode “Gornji tok rijeke Čehotine“, površine 516,69 ha, kao i Spomenikom prirode “Novakovića pećina“, jednim od značajnih speleoloških objekata ovog kraja.

Pred vama je Petogodišnji plan upravljanja Spomenikom prirode “Đalovića klisura“, dokument nastao kroz zajednički rad stručnog tima i Upravljača, uz značajno učešće institucija, organizacija i pojedinaca koji prepoznaju vrijednost ovog područja.

Đalovića klisura predstavlja jedno od najdragocjenijih prirodnih dobara opštine Bijelo Polje. Njene izuzetne geomorfološke, pejzažne i biodiverzitetske vrijednosti čine je prostorom od posebnog značaja ne samo za zaštitu prirode, već i za razvoj održivog turizma, edukacije i lokalne zajednice. Upravo zato je naš cilj bio da izradimo plan koji neće biti samo formalni dokument, već realan i primjenljiv okvir za dugoročno očuvanje i unapređenje ovog područja.

Posebnu vrijednost procesu izrade plana dalo je aktivno učešće velikog broja zainteresovanih strana. Kroz radionice i konsultacije, svoj doprinos dali su predstavnici državnih institucija, lokalne samouprave, stručne i naučne javnosti, nevladinog sektora, turističkih organizacija, planinarskih društava i mještani ovog kraja. Zadovoljstvo nam je istaći da je kroz dvije radionice u izradi plana učestvovalo više od 100 predstavnika zainteresovanih strana.

Takav pristup omogućio je da plan bude zasnovan ne samo na stručnim analizama, već i na iskustvima i potrebama ljudi koji su neposredno povezani sa ovim prostorom.

Ovaj dokument predstavlja temelj budućeg upravljanja Spomenikom prirode „Đalovića klisura“, jer objedinjuje mjere zaštite prirodnih vrijednosti, smjernice za očuvanje biodiverziteta i pejzaža, unapređenje održivog turizma, saradnju sa lokalnom zajednicom, kao i odgovorno korišćenje prirodnih resursa.

Upravo zato, **misija upravljanja Spomenikom prirode “Đalovića klisura“ zasniva se na očuvanju geomorfoloških, speleoloških, hidroloških i bioloških vrijednosti područja, razvoju održivih turističkih, naučno-istraživačkih i edukativnih sadržaja, te partnerstvu sa lokalnom zajednicom radi odgovornog korišćenja prostora i dugoročne zaštite prirode.**

Vjerujemo da očuvanje prirode ima puni smisao samo onda kada postane zajednička vrijednost i odgovornost. Zato će Agencija i u narednom periodu nastaviti da gradi partnerstva, razvija svijest o značaju zaštićenih područja i promoviše održive modele razvoja koji čuvaju prirodno nasljeđe za buduće generacije.

Uvjereni smo da će ovaj plan predstavljati važan korak ka dugoročnom očuvanju i odgovornom upravljanju Đalovićkom klisurom, na dobrobit prirode, lokalne zajednice i svih budućih generacija.

Željko Madžgalj

Izvršni direktor

1. UVOD

Đalovića klisura je zbog svojih prirodnih vrijednosti stavljena pod nacionalnu zaštitu još 1968. godine i razvrstana u kategoriju spomenik prirode („Sl. list SRCG“, br. 30/68). Granica ovog spomenika prirode data je opisno, a grafički je predstavljena u analognoj formi u Prostornom planu Opštine Bijelo Polje iz 1988. godine. Površina ovog zaštićenog područja prema navedenom dokumentu iznosila je 1.106 ha.

Iako je od proglašenja ovog zaštićenog područja prošlo skoro 60 godina, a od upisa ovog prostora u zaštićeni objekat prirode nešto više od tri decenije, pravog upravljanja ovim područjem nije ni bilo, dok je istraživački rad praktično na početku. Uprkos višedecenijskom statusu zaštite, nakon prvog proglašenja područja nije izrađen nijedan upravljački dokument.

U cilju preispitivanja granica i statusa zaštite ovog područja pokrenut je postupak revizije zaštićenog prirodnog dobra u skladu sa članom 35 Zakona o zaštiti prirode. Zahtjev za izradu Studije revizije podnijela je Opština Bijelo Polje Agenciji za zaštitu životne sredine dopisom br. 01/a-D-3012/1 od 15. novembra 2021. godine. Na osnovu izrađene Studije revizije utvrđeno je da područje i dalje posjeduje vrijednosti zbog kojih je proglašeno zaštićenim prirodnim dobrom, ali su istovremeno redefinisane njegove granice i površina.

Na osnovu rezultata Studije revizije donesen je novi akt o proglašenju zaštićenog prirodnog dobra, kojim je definisan sadašnji obuhvat Spomenika prirode “Đalovića klisura”. Na tako definisanom pravnom i prostornom okviru zasniva se izrada ovog nacrta Plana upravljanja.

1.1. Svrha plana upravljanja

Plan upravljanja SP “Đalovića klisura” predstavlja strateški dokument Društva sa ograničenom odgovornošću “Agencija za upravljanje prirodnim dobrima Opštine Bijelo Polje” (u daljem tekstu: Agencija za upravljanje prirodnim dobrima Bijelog Polja), kojim se definišu ciljevi upravljanja, prioriteti i mjere zaštite, kao i aktivnosti i indikatori za praćenje sprovođenja plana.

Proces izrade, kao i kasnije sprovođenje Plana upravljanja zasniva se na Zakonu o zaštiti prirode Crne Gore (Sl. list CG, br. 054/16 od 15.08.2016, 018/19 od 22.03.2019, 084/24 od 06.09.2024) (ZZP), kao i na smjernicama Međunarodne unije za očuvanje prirode (IUCN, WCPA, 2008) i Smjernicama za planove upravljanja zaštićenim područjima u Crnoj Gori (Šijan, 2026). Plan upravljanja se izrađivao na participativan način, kroz aktivno učešće upravljača i ostalih zainteresovanih strana relevantnih za ovo područje u sklopu projekta “Čuvari 3 rijeke”¹.

Planom upravljanja nastoji se na jednom mjestu, sažeto i jasno prikazati sve glavne informacije o području, participativnim procesom utvrđena opredjeljenja i područja djelovanja, definisana kroz ciljeve i aktivnosti koje usmjeravaju upravljanje područjima i resursima upravljača.

Akcioni plan sadrži viziju, ciljeve upravljanja, evaluaciju stanja po tematskim oblastima i upravljačke aktivnosti. Vizija upravljanja ovim zaštićenim područjem koja predstavlja željeno stanje u budućnosti za čije će dostizanje potencijalno biti potreban duži vremenski period od trajanja predmetnog PU. Nasuprot tome, opšti i posebni ciljevi i njihovi pokazatelji postavljeni su za period trajanja PU, uz pretpostavku da neće doći do vanrednih okolnosti koje bi uzrokovale značajne promjene u upravljanju ili obilježja područja koje trenutno nije moguće predvidjeti.

Za svaku planiranu aktivnost definisani su indikatori realizacije, prioritet, vremenski okvir (prikazan tabelarno), kao i nosioci i partneri u sprovođenju aktivnosti.

Plan upravljanja sadrži i priloge koji obuhvataju dodatne informacije važne za cjelovitije razumijevanje dokumenta.

Izradom PU uspostavljen je sistemski okvir za dugoročno upravljanje ovim zaštićenim područjem, u skladu sa nacionalnim zakonodavstvom i međunarodnim standardima zaštite prirode. Plan upravljanja obuhvata petogodišnji period (2026 - 2030) i služi kao osnova za koordinisano

¹ Projekat „Čuvari 3 rijeke“ sprovodi organizacija Parkovi Dinarida u partnerstvu sa organizacijama The Nature Conservancy (TNC) i Eco Team, sa ciljem unapređenja zakonodavnog okvira i jačanja kapaciteta za efikasno upravljanje zaštićenim područjima u Crnoj Gori, sa posebnim fokusom na zaštitu rijeka Čehotina, Bistrica i Mrtvica. Projekat obuhvata aktivnosti usmjerene na razvoj politika, edukaciju, saradnju relevantnih aktera i podizanje svijesti javnosti o značaju očuvanja riječnih ekosistema. Više informacija dostupno je na: <https://www.parkovidinarida.org>

djelovanje upravljača, naučnih i obrazovnih institucija, državnih organa, lokalne zajednice, civilnog sektora i drugih relevantnih aktera.

Ovaj Plan upravljanja predstavlja osnov za usklađeno djelovanje svih aktera na području zaštićenog dobra, u skladu sa definisanim ciljevima i mjerama zaštite.

1.2. Zakonodavni i institucionalni okvir

Svrha ovog poglavlja je prikaz zakonodavnog i institucionalnog okvira koji uređuje zaštitu i upravljanje Spomenikom prirode “Đalovića klisura”.

Zaštita i očuvanje prirode u Crnoj Gori uređuje se Zakonom o zaštiti prirode (ZZP) („Sl. list CG“, br. 054/16 od 15.08.2016, 018/19 od 22.03.2019, 084/24 od 06.09.2024). Ovaj zakon definiše kategorije zaštićenih područja, odgovorne institucije, obaveze upravljača, kao i osnovne upravljačke dokumente za zaštićena područja.

U skladu sa ovim zakonom (Čl. 55), zaštićenim područjima upravlja upravljač koji mora ispunjavati propisane uslove u pogledu kadrovske i organizacione osposobljenosti za obavljanje poslova zaštite, unapređenja, promocije i održivog razvoja zaštićenog područja i područja ekološke mreže. Ispunjenost uslova iz stava 1 ovog člana utvrđuje Ministarstvo ekologije, održivog razvoja i razvoja sjevera (MERS), odnosno organ lokalne samouprave.

U skladu sa navedenim zakonskim okvirom, poslove upravljanja SP “Đalovića klisura” obavlja Društvo sa ograničenom odgovornošću “Agencija za upravljanje prirodnim dobrima Opštine Bijelo Polje” kao upravljač ovog zaštićenog područja.

Donošenje Plana upravljanja predstavlja zakonsku obavezu upravljača, definisanu članovima 58 i 59 Zakona o zaštiti prirode.

Prema članu 58 ZZP, upravljač priprema plan upravljanja zaštićenim područjem, a donosi ga nadležni organ jedinice lokalne samouprave uz saglasnost Ministarstva ekologije, održivog razvoja i razvoja sjevera (MERS), uz prethodno pribavljeno mišljenje organa uprave nadležnog za poslove zaštite prirode.

U skladu sa ZZP-om Plan upravljanja predstavlja obavezni dokument upravljanja zaštićenim područjem i donosi se za period od pet godina.

Plan upravljanja je planski dokument kojim se definišu mjere i aktivnosti zaštite i očuvanja zaštićenog prirodnog dobra, te predstavlja osnov za njegovo upravljanje i održivo korišćenje.

Plan upravljanja omogućava upravljaču dugoročno i efikasno upravljanje zaštićenim područjem. To je javni dokument koji omogućava svim zainteresovanim stranama i javnosti da prate aktivnosti upravljača i da sopstvenim angažmanom, gdje je to moguće, uključe se u upravljanje područjem i na taj način doprinesu očuvanju njegovih vrijednosti (IUCN, WCPA, 2008).

Plan upravljanja sprovodi se kroz godišnje programe upravljanja. Godišnji program upravljanja izrađuje i usvaja upravljač, uz saglasnost MERS-a, odnosno nadležnog organa lokalne samouprave.

Godišnji program upravljanja dostavlja se MERS-u ili nadležnom organu lokalne samouprave do 30. novembra tekuće godine za narednu godinu.

Upravljač je dužan da izvještaj o sprovođenju godišnjeg programa upravljanja podnese MERS-u, odnosno nadležnom lokalnom organu, do 1. marta tekuće godine za prethodnu godinu.

Planom upravljanja obezbjeđuje se kontinuitet upravljanja i praćenje njegove uspješnosti, dok godišnji programi omogućavaju prilagođavanje upravljanja na osnovu rezultata praćenja stanja.

1.3. Zvanične relevantne strategije, programi, politike, dokumentacija prostornog planiranja i drugi nacionalni i međunarodni dokumenti značajni za zaštićeno područje.

Upravljanje Spomenikom prirode “Đalovića klisura” zasniva se na međunarodnom, nacionalnom i lokalnom zakonodavnom i strateškom okviru koji definiše ciljeve zaštite prirode, očuvanja biodiverziteta i održivog korišćenja prirodnih resursa. Ovaj okvir obuhvata međunarodne konvencije, nacionalne propise i strategije, kao i lokalne planske dokumente, čime se obezbjeđuje usklađenost upravljanja sa savremenim standardima zaštite prirode. Pojedini od navedenih

međunarodnih mehanizama zaštite, poput Emerald mreže i IBA područja, direktno su relevantni za područje SP „Đalovića klisura“, što dodatno naglašava potrebu za usklađenim i integrisanim pristupom upravljanju. (Tabela 1).

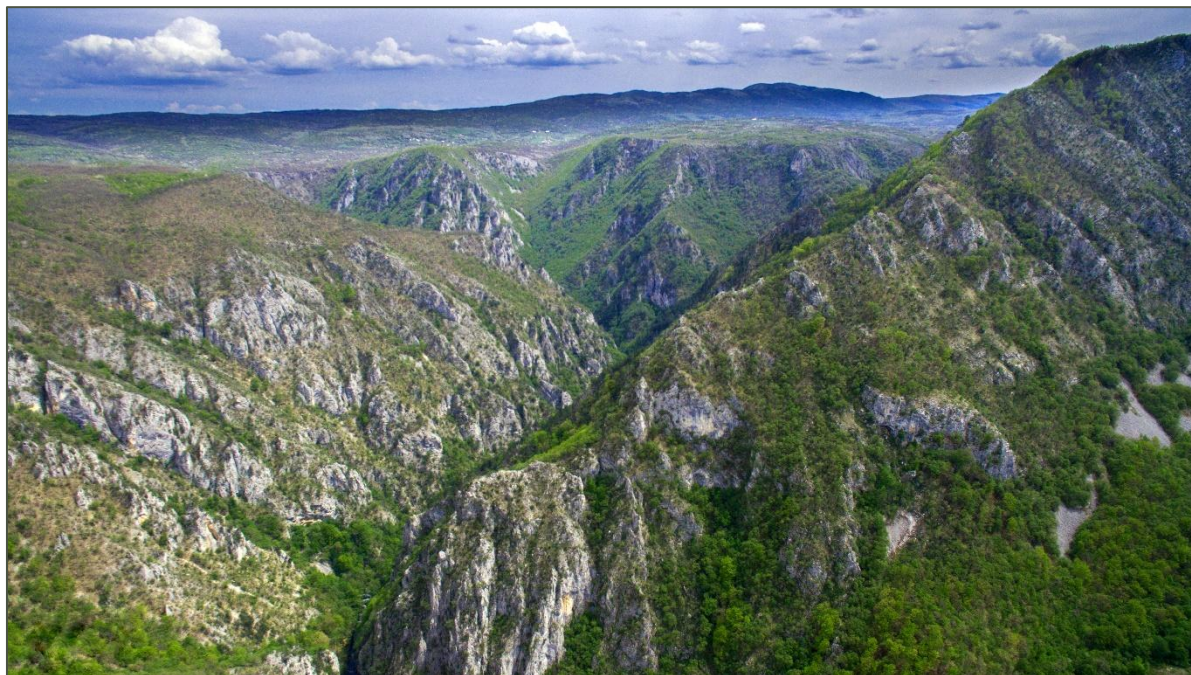
Tabela 1. Pregled relevantnih međunarodnih, nacionalnih i lokalnih planskih i strateških dokumenata.

Nivo	Dokument	Referenca
Međunarodni	Konvencija o biološkoj raznovrsnosti (CBD)	“Sl. list SRJ – Međunarodni ugovori“, br. 11/01-28
	Konvencija o očuvanju migratornih vrsta divljih životinja (CMS)	“Sl. list CG – Međunarodni ugovori“, br. 06/08-147
	Konvencija o očuvanju evropske divlje flore i faune i prirodnih staništa (Bernska konvencija)	“Sl. list CG“, br. 07/08
	Konvencija o međunarodnoj trgovini ugroženim vrstama (CITES)	“Sl. list SRJ – Međunarodni ugovori“, br. 11/01-3
	Sporazum o zaštiti šišmiša u Evropi (EUROBATS)	“Sl. list CG“, br. 16/10
	Emerald mreža	u okviru Bernske konvencije
	Natura 2000	EU ekološka mreža
Nacionalni	Rješenje o stavljanju pod zaštitu biljnih i životinjskih vrsta	“Sl. list RCG“, br. 76/06
	Zakon o strateškoj procjeni uticaja na životnu sredinu	“Sl. list CG“, br. 80/05, 59/11, 52/16
	Zakon o vodama	“Sl. list CG“, br. 27/07, 32/11, 47/11, 48/15, 52/16, 02/17, 84/18, 084/24
	Zakon o šumama	“Sl. list CG“, br. 40/11, 47/15, 77/24, 92/25
	Zakon o slatkovodnom ribarstvu i akvakulturi	“Sl. list CG“, br. 33/26
	Zakon o stranim i invazivnim vrstama	“Sl. list CG“, br. 18/19
	Zakon o divljači i lovstvu	„Sl. list CG“ br. 52/2008 i 48/2015
	Prostorni plan Crne Gore do 2040	“Sl. list CG“, br. 68/25 (Vlada Crne Gore)
	Nacionalna strategija održivog razvoja Crne Gore do 2030	Vlada Crne Gore
	Nacionalna strategija biodiverziteta sa Akcionim planom (2016–2020)	Ministarstvo održivog razvoja i turizma / Vlada Crne Gore
	Nacionalna strategija u oblasti klimatskih promjena do 2030	Vlada Crne Gore (2015)
	Strategija razvoja turizma Crne Gore 2022–2025	Ministarstvo ekonomskog razvoja i turizma / Vlada Crne Gore
	Prostorno-urbanistički plan Opštine Bijelo Polje	“Sl. list CG“, br. 7/14 (Opština Bijelo Polje)
Lokalni	Lokalni akcioni plan zaštite biodiverziteta 2018–2022	“Sl. list CG – opštinski propisi“, br. 48/18 (Opština Bijelo Polje)
	Lokalni plan zaštite životne sredine 2020–2024	“Sl. list CG – opštinski propisi“, br. 56/2019 (Opština Bijelo Polje)
	Strateški plan razvoja Opštine Bijelo Polje 2022–2026	Opština Bijelo Polje

Navedeni dokumenti predstavljaju osnov za planiranje i sprovođenje mjera zaštite, očuvanja i održivog korišćenja prirodnih vrijednosti Spomenika prirode “Đalovića klisura“. Njihova primjena omogućava usklađivanje upravljanja sa međunarodnim obavezama, nacionalnim prioritetima i lokalnim razvojnim potrebama, uz istovremeno unapređenje sistema zaštite prirode i adaptaciju na savremene izazove, uključujući klimatske promjene.

1.4. Osnovne informacije o zaštićenom području

Područje SP “Đalovića klisura”, predstavlja integrisano riječno i kopneno klisursko zaštićeno područje, koje se prostire od gornjeg dijela hidrološkog aktivnog toka rijeke Bistrice kroz Đalovića klisuru uključujući njen izvorišni dio (Glave Bistrice), gdje obuhvata strane kanjona, sjevernu i južnu do vršnih djelova na kojima su imanja ili parcele u privatnom vlasništvu u kome se štite zaštićene i ekološki značajne vrste i staništa. Područje posjeduje pejzažne i kulturne vrijednosti u kome se štite zaštićene i ekološki značajne vrste i staništa (Odluka o proglašavanju kategorije, granica, statusa i režima zaštite u Spomeniku prirode “Đalovića klisura”, 2024) (Slika 1).

Slika 1. Panorama ZP SP “Đalovića klisura” sa Koritskom visoravni
(Fotografija: Željko Đukić)

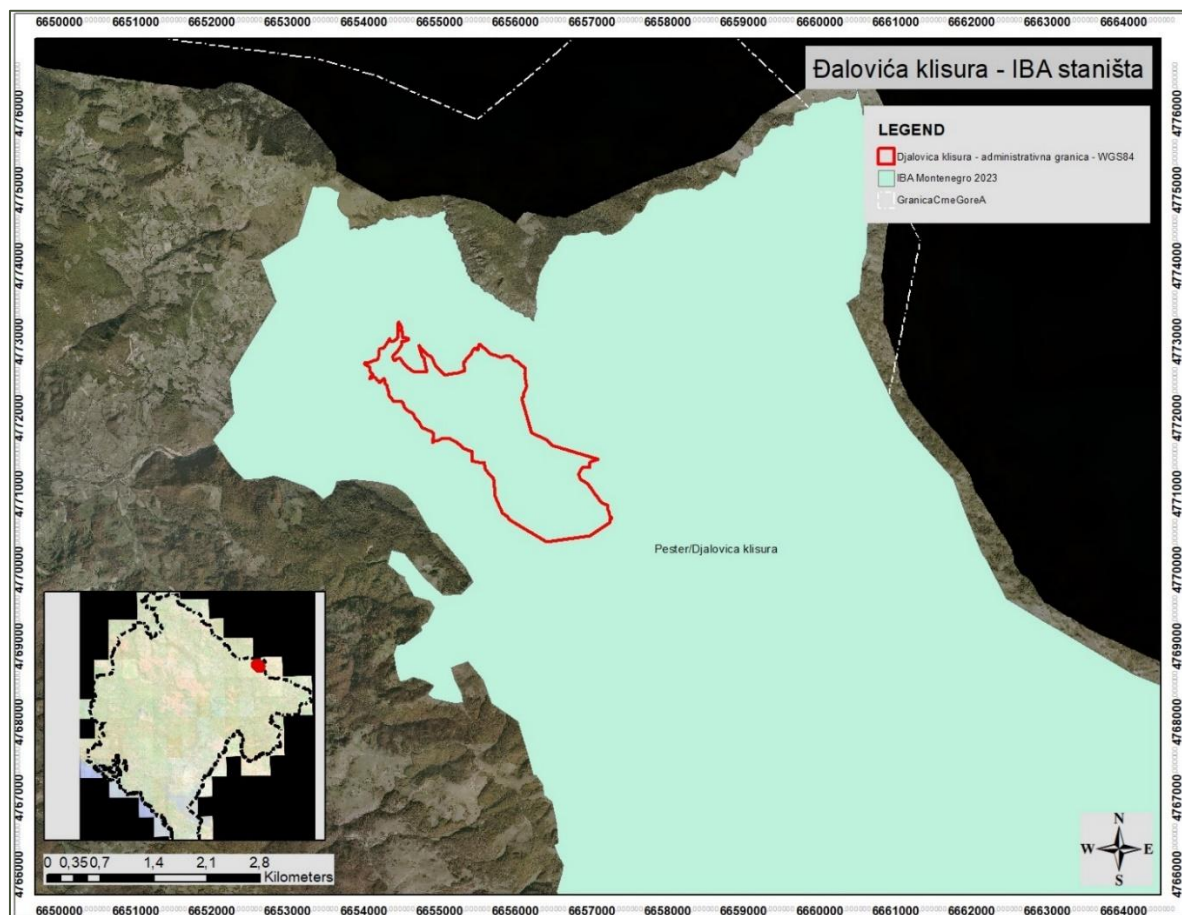
SP “Đalovića klisura” je zbog svojih specifičnosti i ljepote stavljena pod nacionalnu zaštitu i svrstana je u kategoriju spomenika prirode. Prema IUCN upravljačkim kategorijama, ovo područje odgovara kategoriji III (Natural Monument or Feature) u okviru koje spadaju zaštićena područja čiji je prioritetni cilj zaštita određene prirodne vrijednosti ili obilježja i sa njima povezanih staništa i biodiverziteta (Tabela 2). Područje SP “Đalovića klisura” je i dio IBA područja “Pešter” čija je površina 123km² i za koje su identifikovane 3 važne ptičije vrste (*Lanius minor*, *Curruca nisoria* i *Lullula arborea*) (Slika 2). Mali dio ZP kandidovan je kao EMERALD područje “Pećine u Đalovića klisuri” (Slika 3) (Agencija za zaštitu životne sredine CG, 2023a).

Tabela 2. Podaci o području obuhvaćenim PU.

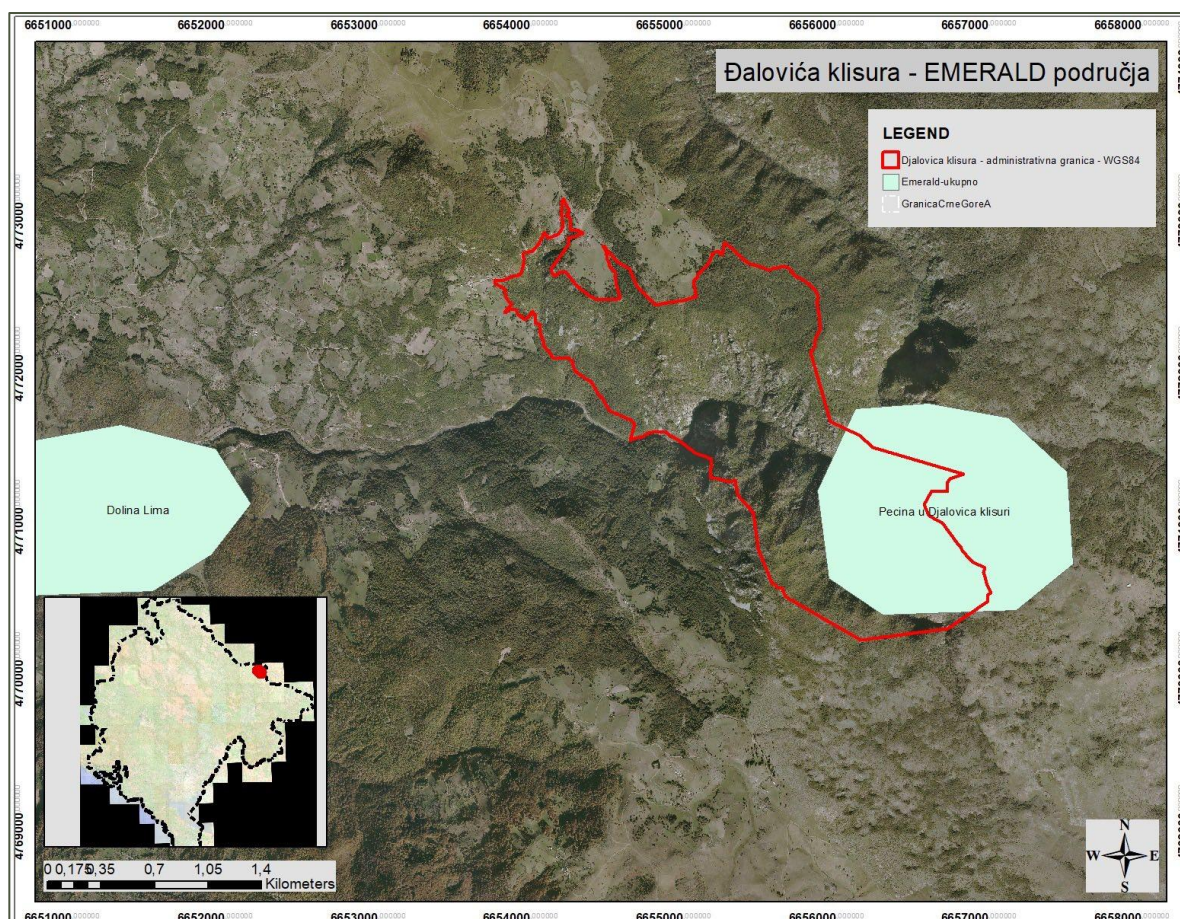
Naziv ZP	Spomenik prirode “Đalovića klisura”
Vrsta zaštićenog područja	Spomenik prirode
Kategorija zaštićenog područja u skladu sa nacionalnom kategorizacijom	III kategorija
Kategorija zaštićenog područja u skladu sa IUCN	III kategorija (Natural Monument or Feature) ²

² U ovu kategoriju spadaju zaštićena područja čiji je prioritetni cilj zaštita određene prirodne vrijednosti ili obilježja i sa njima povezanih staništa i biodiverziteta. To mogu biti geološke i geomorfološke pojave, poput pećina, klisura, vodopada i drugih oblika reljefa, ali i žive prirodne vrijednosti, kao što su stare šume ili pojedinačna stabla. Ova područja su najčešće prostorno manja, a upravljanje je usmjereno na očuvanje konkretnog prirodnog obilježja, njegovih ekoloških vrijednosti i mogućnosti za obrazovanje, posjećivanje i rekreaciju, ukoliko su te aktivnosti usklađene sa ciljevima zaštite (IUCN, 2008).

Broj u nacionalnom registru	44
Nacionalni kod	MNE052812196844
Površina ZP	344,39 ha
Dužina administrativne granice	12,59 km
Datum proglašenja	07.05.2024.
Akt o proglašenju	Odluka o proglašavanju kategorije, granica, statusa i režima zaštite u Spomeniku prirode “Đalovića klisura” (Sl. list CG - opštinski propisi, br. 019/24 od 05.04.2024, 025/24 od 07.05.2024)
Međunarodna zaštita	- kandidovan za EMERALD području “Pećine u Đalovića klisuri” () - dio IBA područja “Pešter” čija je površina 123km ² i za koje su identifikovane 3 važne ptičije vrste (<i>Lanius minor</i> , <i>Curruca nisoria</i> i <i>Lullula arborea</i>).

Slika 2. SP “Đalovića klisura” kao dio IBA područja “Pešter”
(Izvori: Agencija za zaštitu životne sredine CG, 2026)

Slika 3. Područje SP “Đalovića klisura” u odnosu na EMERALD područje “Pećine u Đalovića klisuri”
(Izvori: Agencija za zaštitu životne sredine CG, 2026)

1.5. Upravljač zaštićenog područja SP “Đalovića klisura”

Upravljač SP “Đalovića klisura” je Društvo sa ograničenom odgovornošću “Agencija za upravljanje prirodnim dobrima Opštine Bijelo Polje” osnovano od strane Opštine Bijelo Polje kao jedinice lokalne samouprave. Do osnivanja Agencije za upravljanje prirodnim dobrima Bijelo Polje, upravljač SP “Đalovića klisura” bio je Sekretarijat za ruralni i održivi razvoj Opštine Bijelo Polje.

Pravilnikom o unutrašnjoj organizaciji i sistematizaciji radnih mjesta (br. 09/07/25, od 31. 07 2025. godine) utvrđena je unutrašnja organizacija, radna mjesta, opis poslova radnog mjesta, broj izvršilaca i posebni uslovi za zasnivanje radnog odnosa u Agenciji za upravljanje prirodnim dobrima Bijelo Polje (Slika 4).

Savjet Društva	
Izvršni direktor (1/1)	
Služba za razvoj i administrativno- pravne poslove (1/4)	Rendžerska služba (0/7)

Slika 4. Organizaciona šema Upravljača ZP SP “Đalovića klisura” sa prikazom planiranih i postojećih kadrovskih kapaciteta

(Izvor: Pravilnik o unutrašnjoj organizaciji i sistematizaciji radnih mjesta, 2025.)

Agencijom upravlja Savjet, na način i pod uslovima utvrđenim Zakonom, Odlukom o osnivanju ("Službeni list CG – opštinski propisi", br. 66/24) i Statutom Agencije (br. 04/06/25 od 07. 06. 2025. godine). Izvršni direktor odgovoran je za zakonitost i efikasnost rada Agencije, a imenuje ga Savjet uz saglasnost osnivača.

U skladu sa važećim Pravilnikom, organizaciona struktura Agencije obuhvata dvije osnovne organizacione jedinice: Službu za razvoj i administrativno-pravne poslove i Rendžersku službu. Ove jedinice predviđene su radi obavljanja stručnih, administrativnih i poslova neposredne zaštite prirodnog područja, uključujući planiranje razvoja, pravno-administrativne aktivnosti, kao i terenski nadzor i sprovođenje mjera zaštite.

Iako je sistematizacijom predviđen veći broj izvršilaca u okviru navedenih službi, kadrovski kapaciteti Agencije su još uvijek u fazi uspostavljanja i razvoja. U trenutku izrade ovog plana, pored Izvršnog direktora zaposlen je još jedan izvršilac, dok je dalji razvoj stručnih i operativnih kapaciteta planiran u skladu sa potrebama upravljanja zaštićenim područjima i finansijskim mogućnostima Agencije.

Obaveze Agencije kao Upravljača zaštićenog područja SP "Đalovića klisura" regulisane su ZZP kao i aktima donetim na osnovu Zakona (ZZP, 2024).

Prema članu 56 Zakona o zaštiti prirode, Upravljač je dužan da, između ostalog, planira i sprovodi mjere zaštite, obezbijedi službu zaštite, prati stanje područja i izvještava nadležne organe.

Sredstva za rad Upravljača obezbjeđuju se iz Budžeta Osnivača (Opština Bijelo Polje) u skladu sa godišnjim programom i planom upravljanja, naknada za korišćenje zaštićenog područja, koje će biti utvrđene kada se usvoji Odluka o naknadama za korišćenju ZP, donacija i drugih izvora u skladu sa Zakonom.

Nadzor nad radom Upravljača vrši organ lokalne uprave nadležan za poslove zaštite prirode, odnosno Sekretarijat za ruralni i održivi razvoj Opštine Bijelo Polje.

Misija Upravljača zasniva se na odgovornom upravljanju i zaštiti prirodnih resursa, unapređivanju naučnih istraživanja i obrazovanju, uz promociji turizma zasnovanog na prirodi i tradiciji koji doprinosi lokalnoj zajednici i očuvanju prirodne baštine.

1.6. Proces izrade plana upravljanja

1.6.1. Potreba za participativnim procesom izrade plana upravljanja

Participativno upravljanje podrazumijeva uključivanje zainteresovanih strana u različite faze planiranja i upravljanja zaštićenim područjem. Zainteresovane strane u planiranju upravljanja ZP i izradi Plana upravljanja su svi oni koji imaju svoj udio, prava i/ili interes u sprovođenju Plana upravljanja područjem na način da mogu nešto izgubiti ili dobiti njegovim sprovođenjem. Primarna zainteresovana strana je lokalna zajednica odnosno ljudi koji žive i/ili djeluju u zaštićenom području (Šijan, 2026; Mingor, 2020).

Participativno učešće u izradi ovog Plana upravljanja je podrazumijevalo organizaciju radne grupe za planiranje i izradu Plan upravljanja, identifikaciju i analizu zainteresovanih strana kao i njihovo uključivanje u proces izrade Plana upravljanja.

1.6.2. Organizacija procesa učešća i uključivanje zainteresovanih strana u izradi plana upravljanja

Proces izrade Plana upravljanja vodila je radna grupa za planiranje, koju su činili predstavnici Upravljača, Međunarodne organizacije za prirodu - *The Nature Conservancy* (TNC) i spoljni konsultanti iz Instituta za regionalni razvoj. Proces izrade je utemeljen na IUCN smjernicama (IUCN, WCPA, 2008) i Smjernicama za planove upravljanja zaštićenim područjima u Crnoj Gori (Šijan, 2026). Spoljni saradnici sproveli su koordinaciju cjelokupnog procesa, moderiranje sastanaka radne grupe, organizaciju i moderiranje procesa uključivanja zainteresovanih strana. Upravljač je uz mentorsku podršku spoljnih saradnika samostalno učestvovao u obradi prikupljenih rezultata sa radionica i izradi prijedloga Plana upravljanja.

U sklopu procesa izrade Plana upravljanja održane su **tri radionice sa zainteresovanim stranama** (Slika 5; Slika 6), od kojih je posljednja održana u vidu Javne rasprave. Sve radionice imale su za cilj prikupljanje informacija o stanju područja, identifikaciju ključnih problema i prijetnji,

definisanje vizije upravljanja, kao i prikupljanje prijedloga za aktivnosti i modele saradnje sa zainteresovanim stranama.

Informacije i prijedlozi prikupljeni tokom procesa uključivanja zainteresovanih strana integrisani su u pojedine djelove Plana upravljanja. Lista zainteresovanih strana koje su učestvovala u izradi Plana upravljanja nalazi se u Prilog 1.

Slika 5. Prva radionica sa zainteresovanim stranama održana 02.12.2025. godine u Bijelom Polju
(Izvor: Fotoarhiva upravljača)

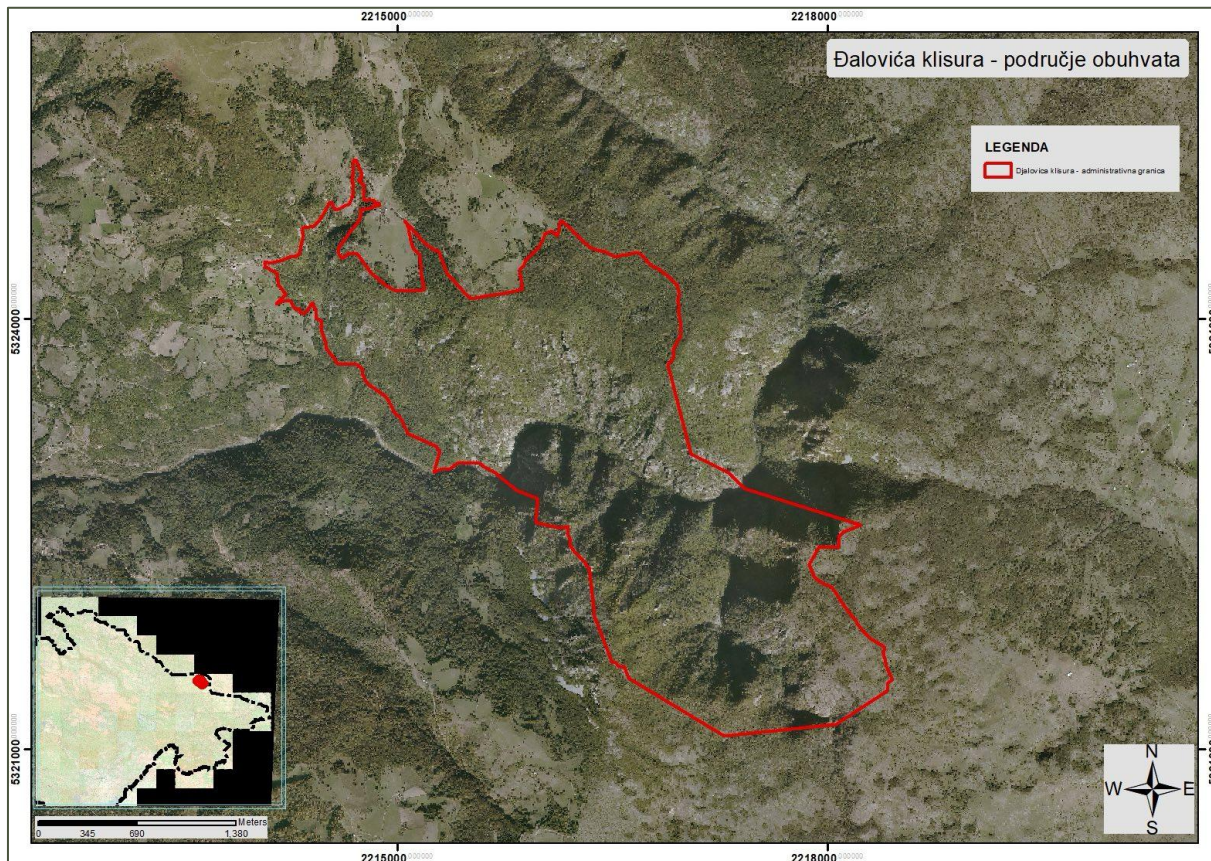

Slika 6. Druga radionica sa zainteresovanim stranama održana 26.02.2026. godine u Bijelom Polju
(Izvor: Fotoarhiva upravljača)

2. OPIS PODRUČJA

2.1. Geografski položaj i prostor

SP “Đalovića klisura” administrativno je pozicioniran u sjeveroistočnom dijelu Crne Gore na teritoriji opštine Bijelo Polje, obuhvatajući djelove katastarskih **opština Mojstir, Srednje Brdo i Korita**. Klisura predstavlja dio doline rijeke Bistrice koja je usječena u krečnjačkim stijenama zapadnog dijela Pešterske visoravni. Proteže se u dužini od 8 km od spajanja Grebske i Goševske rijeke do lokaliteta Podvrh gdje se klisura završava (Slika 7).

Slika 7. Karta područja obuhvaćenog Planom upravljanja SP “Đalovića klisura”

(Izvori: Agencija za zaštitu životne sredine CG, 2026)

Od spajanja Grebske i Goševske rijeke do sela Đalovići, u dužini od oko 5 km, klisura se proteže približno u pravcu juga i ovaj dio klisure ima periodični riječni tok. Kod sela Đalovići koje se nalazi na površi iznad klisure i po kome je klisura dobila ime, pravac pružanja se lakasto mijenja i klisura se dalje proteže prema zapadu. Od lokaliteta Glava Bistrice (Koritska pećina) rijeka Bistrica ima stalni tok, a desetak kilometara nizvodno od Bijelog Polja se uliva u Lim.

Čitav kompleks je administrativno podijeljen tako da donje dvije trećine pripadaju Crnoj Gori, dok gornja trećina pripada opštini Sjenica u Republici Srbiji (Agencija za zaštitu životne sredine CG, 2023a).

2.2. Prirodne vrijednosti

2.2.1. Biodiverzitet

2.2.1.1. Staništa i vrste

S obzirom na to da područje Đalovića klisure ranije nije bilo predmet sistematskih i dugoročnih istraživanja biodiverziteta, raspoloživi podaci o pojedinim grupama organizama su ograničeni i neujednačeni. Najznačajniji izvor savremenih podataka o stanju biodiverziteta ovog područja predstavljaju rezultati terenskih istraživanja sprovedenih tokom 2022. godine za potrebe izrade Studije revizije za zaštićeno područje “Đalovića klisura” (Agencija za zaštitu životne sredine CG, 2023a).

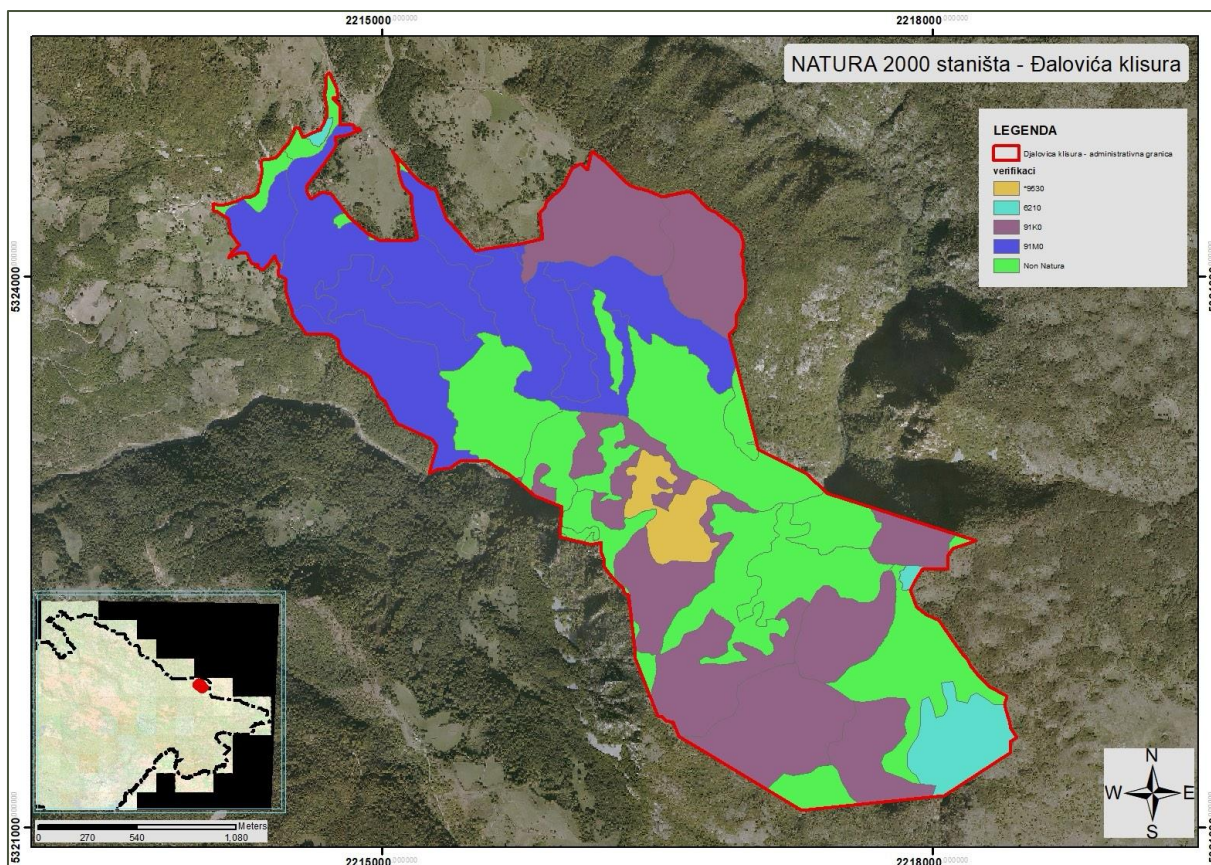
Istraživanja su obuhvatila inventarizaciju flore, vegetacije i pojedinih grupa faune, a prikupljeni podaci obrađeni su kroz inventarne formulare, ekspertske izvještaje i GIS bazu podataka nastalu tokom terenskog rada. Pored rezultata terenskih istraživanja, u sagledavanju biodiverziteta korišćeni su i dostupni literaturni podaci i stručna dokumentacija koja se odnosi na floru, vegetaciju i pojedine grupe faune ovog područja i njegove šire okoline.

Studija revizije omogućila je sveobuhvatnije sagledavanje prirodnih vrijednosti ovog područja. Na osnovu tako objedinjene građe, u narednim potpoglavljima ovog Plana upravljanja dat je pregled najznačajnijih staništa i vrsta, sa posebnim osvrtom na elemente biodiverziteta od značaja za očuvanje prirodnih vrijednosti SP “Đalovića klisura”.

U biogeografskom smislu, područje SP “Đalovića klisura” pripada alpskom, odnosno planinskom biogeografskom regionu, u okviru planinsko-šumske zone sliva bjelopoljske Bistrice. Složene geomorfološke, geološke, hidrološke i klimatske karakteristike klisure uslovile su razvoj raznovrsnih ekosistema i vegetacijskih jedinica, koje odražavaju refugijalni karakter ovog prostora. Raznovrsnost flore, vegetacije i staništa, kao i njihov mozaičan raspored, predstavljaju odraz složenih ekoloških uslova i njihovog međusobnog djelovanja na području klisure (Agencija za zaštitu životne sredine CG, 2023a).

U vegetacijskom i ekosistemskom smislu, na području SP “Đalovića klisura” najrasprostranjeniji su šumski ekosistemi, među kojima se izdvajaju termofilne šume hrastova i grabova (*Quercus-Carpinetum montenegrinum*), planinske šume bukve (*Fagetum sylvaticae montenegrinum*), kao i lokalno razvijene sastojine crnog bora na strmim krečnjačkim padinama klisure (*Pinetum nigrae montenegrinum*). Pored šumskih zajednica, prisutna su i staništa stijena, sipara, kamenjara i podzemna staništa (pećine i jame), karakteristična za krški reljef. Vegetacija ovog područja ima mozaičan karakter, pri čemu se na relativno malom prostoru smjenjuju različiti tipovi staništa uslovljeni reljefom, ekspozicijom i mikroklimatskim uslovima (Agencija za zaštitu životne sredine, 2023a).

U okviru područja SP “Đalovića klisura” identifikovani su tipovi staništa od međunarodnog značaja za zaštitu prirode koji odgovaraju staništima iz Aneksa I Direktive o staništima Evropske unije (92/43/EEC), odnosno Natura 2000 tipovima staništa. Zastupljeni tipovi Natura 2000 staništa i njihov prostorni raspored na području SP “Đalovića klisura” prikazani su na Slika 8.

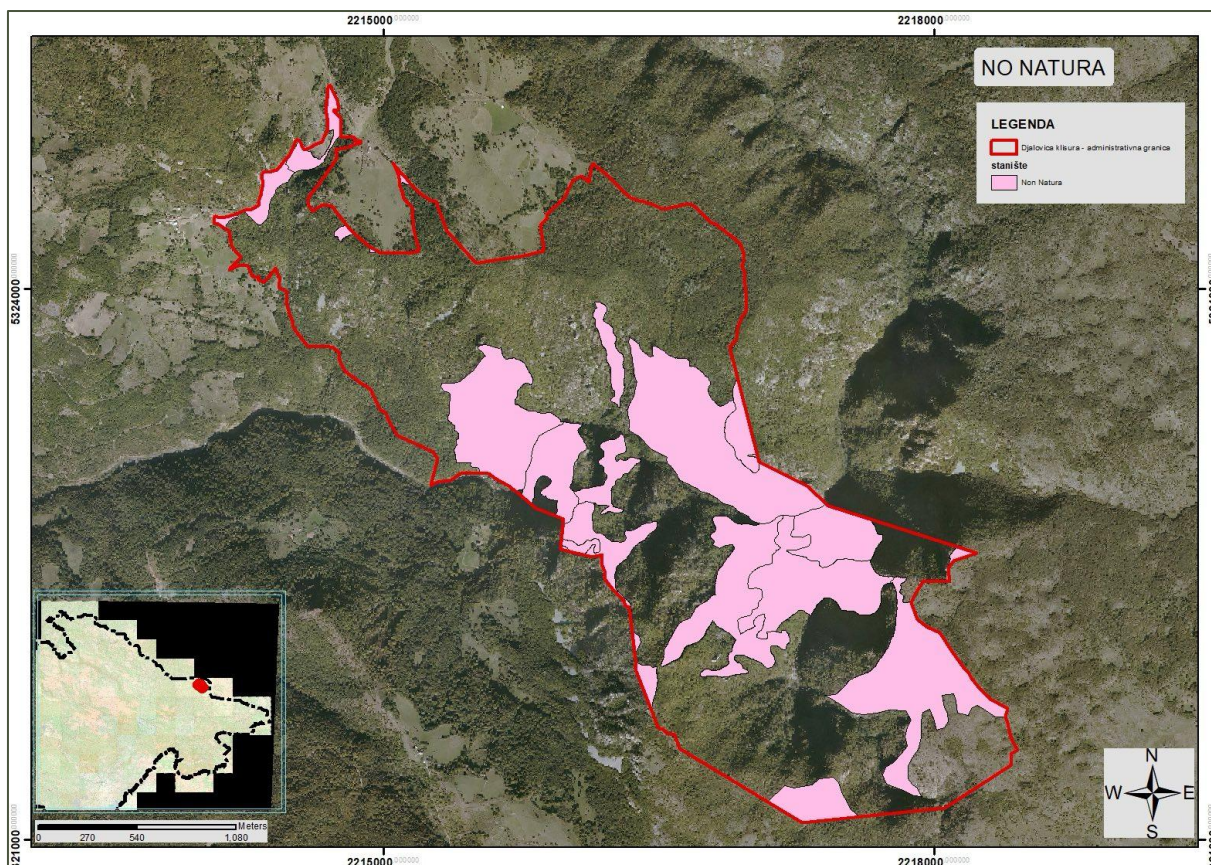

Slika 8. Zastupljeni tipovi Natura 2000 staništa i njihov prostorni raspored na području SP “Đalovića klisura“, uz izdvajanje površina koje nijesu svrstane u ove tipove staništa
(Izvor: Agencija za zaštitu životne sredine CG, 2026)

Na području klisure identifikovano je pet Natura 2000 tipova staništa: panonsko-balkanske šume cera i kitnjaka (91M0), ilirske bukove šume (*Aremonio-Fagion*) (91K0), (sub)mediteranske šume endemičnih crnih borova (9530), poluprirodni suvi karbonatni travnjaci i pašnjaci sa facijesima žbunjaka (*Festuco-Brometalia*) (*6210), kao i podzemna staništa – jame i pećine zatvorene za posjete (8310) (Milanović i sar. 2021; Agencija za zaštitu životne sredine CG, 2023a).

Među identifikovanim staništima po površini dominiraju šumska staništa panonsko-balkanskih šuma cera i kitnjaka (91M0), dok su ostali tipovi zastupljeni u manjim površinama i fragmentima, u zavisnosti od reljefnih, hidroloških i mikroklimatskih uslova klisure. Ova staništa predstavljaju važnu osnovu za očuvanje ukupnog biodiverziteta ovog područja i značajan element evropske ekološke mreže (Agencija za zaštitu životne sredine CG, 2023a).

Na području u obuhvatu Plana upravljanja gotovo trećinu površine (32,76%) čine staništa koja nisu identifikovana kao Natura 2000 tipovi (211,42 ha) (Slika 9).

Slika 9. Prostorni raspored površina koje nisu obuhvaćene Natura 2000 tipovima staništima u okviru SP „Đalovića klisura“

(Izvor: Agencija za zaštitu životne sredine CG, 2026)

Na osnovu dostupnih podataka, na području obuhvaćenom Planom upravljanja SP „Đalovića klisura“ do sada je zabilježen ukupno **521 takson flore, faune i gljiva**, od kojih **92 imaju nacionalni i/ili međunarodni značaj**, što čini približno **17,7% ukupnog broja evidentiranih taksona** (Tabela 3).

Tabela 3. Pregled brojnosti vrsta flore, faune i gljiva na području obuhvaćenom Planom upravljanja SP „Đalovića klisura“.

Grupa / Podgrupa		Broj takosona	Nacionalni i/ili međunarodni značaj
Flora		275	9
Gljive		77	2
Fauna	Beskičmenjaci – Malakofauna	25	5
	Insekti – Leptiri (Lepidoptera)	66	8
	Insekti – Tvrđokrilci (Coleoptera)	10	6
Kičmenjaci	Ribe	4	3
	Vodozemci	9	9
	Gmizavci	9	9
	Ptice	17	17
	Sisari	29	24
UKUPNO		521	92

Izvori: Perić i Perić, 2004; Agencija za zaštitu životne sredine CG, 2023a; Rješenje o stavljanju pod zaštitu pojedinih biljnih i životinjskih vrsta, „Sl. list SRCG“, br. 36/89; IUCN, 2024; European Environment Agency – EUNIS database, 2024; Agencija za zaštitu životne sredine, 2021; Agencija za zaštitu životne sredine, 2023b; Roganović i Malidžan, 2023.

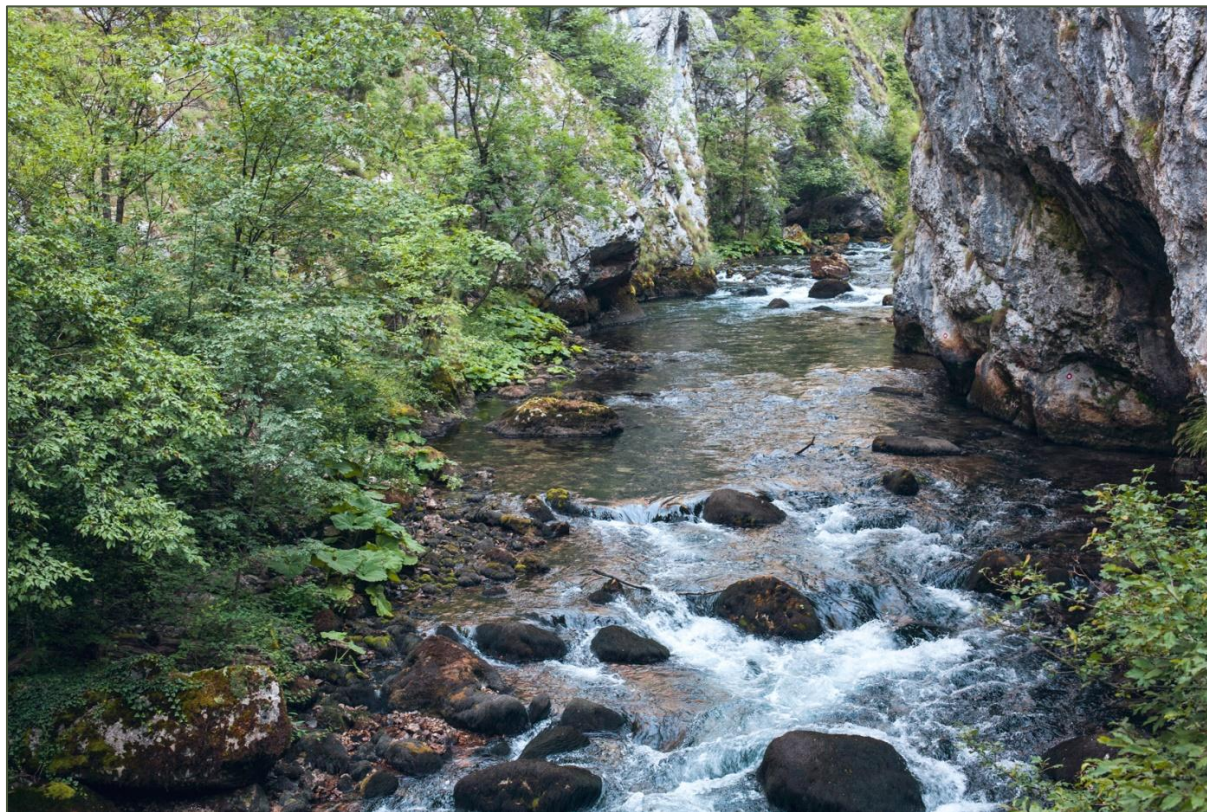
Dostupni podaci o biodiverzitetu SP “Đalovića klisura” ukazuju na značajnu raznovrsnost živog svijeta, ali i na neujednačen stepen istraženosti pojedinih grupa organizama. Najveći broj zabilježenih vrsta odnosi se na **floru, gljive i pojedine grupe faune, prije svega leptire**, dok visok udio vrsta od nacionalnog i/ili međunarodnog značaja potvrđuje izraženu konzervacijsku vrijednost područja.

Istovremeno, pojedine grupe, naročito beskičmenjaci, i dalje su nedovoljno istražene, zbog čega prikazane odnose između grupa treba tumačiti sa određenim oprezom. U tom smislu, postojeći podaci predstavljaju važnu, ali ne i konačnu osnovu za sagledavanje ukupnog biodiverziteta ovog područja.

Radi preglednijeg prikaza, kao i lakšeg planiranja, sprovođenja i praćenja upravljačkih aktivnosti i mjera unapređenja, tipovi staništa u okviru ovog poglavlja grupisani su u četiri osnovne cjeline definisane dominantnim ekološkim karakteristikama: **vodena staništa i uz njih vezane vrste, sipari, stjenovita i travna staništa i uz njih vezane vrste, šumska staništa i uz njih vezane vrste i podzemna staništa i uz njih vezane vrste**. Značajne vrste i njihov status zaštite biće detaljnije razmotreni kroz analizu ovih stanišnih cjelina u nastavku dokumenta.

2.2.1.2. Vodena staništa i uz njih vezane vrste

Vodena staništa na području SP “Đalovića klisura” obuhvataju tok rijeke Bistrice sa izvorima i pećinskim vrelima, kao i druga manja stalna i povremena vodena staništa značajna za vrste koje su za njih neposredno vezane (Slika 10). Ovaj stanišni kompleks zauzima 9,25 ha, odnosno 1,4% površine zaštićenog područja, a tok Bistrice obuhvaćen je režimom zaštite II stepena (Agencija za zaštitu životne sredine CG, 2023a).

Slika 10. Rijeka Bistrica u SP “Đalovića klisura”

(Fotografija: Mirsad Badžić)

Ovakvi uslovi omogućavaju razvoj specifičnih zajednica vrsta vezanih za hladne i dobro očuvane vodotoke. Posebno se izdvajaju vrste riba vezane za hladne i dobro oksigenisane salmonidne vode, među kojima su potočna pastrmka (*Salmo trutta*), lipljen (*Thymallus thymallus*) i mladica (*Hucho hucho*). Mladica ima poseban značaj kao veoma rijetka vrsta koja u zimskom periodu dolazi

iz Lima u Bistricu radi mriješta, što potvrđuje značaj Bistrice kao ključnog reproduktivnog staništa osjetljivih ribljih vrsta (Agencija za zaštitu životne sredine CG, 2023a).

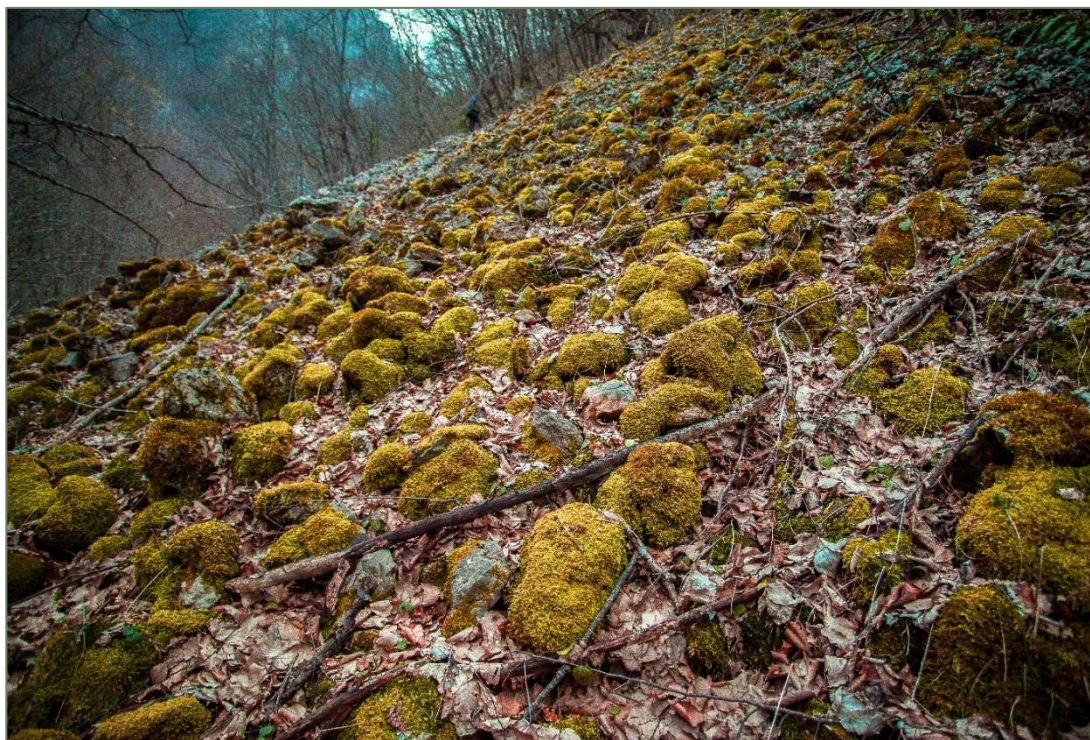
Od vodozemaca se naročito izdvaja grčka žaba (*Rana graeca*), endemit Balkanskog poluostrva, dok izvori, lokve, blatišta i druga manja stalna i povremena vodena staništa imaju važnu ulogu za vrste kao što su žutotrbi mukač (*Bombina variegata*), planinski mrmoljak (*Ichthyosaura alpestris*) i velika zelena žaba (*Pelophylax ridibundus*). Među insektima se izdvaja *Cordulegaster heros*, vrsta vezana za potoke u šumskim predjelima i tekuće vode sa kameno-šljunkovito-pjeskovitim dnom, što ukazuje na očuvanost prirodnih karakteristika vodotoka (Agencija za zaštitu životne sredine CG, 2023a).

Za ovaj stanišni kompleks od posebnog je značaja i vidra (*Lutra lutra*), jedini semiakvatični sisar iz porodice kunica u Crnoj Gori, čiji je opstanak neposredno vezan za očuvanost vodotoka i priobalnih staništa (Tabela 12).

2.2.1.3. Sipari, stjenovita i travna staništa i uz njih vezane vrste

Na području SP “Đalovića klisura” zastupljen je mozaik različitih tipova otvorenih i poluotvorenih staništa, među kojima se izdvajaju sipari, stjenovita i travnjačka staništa. Ova staništa se međusobno prostorno i ekološki nadovezuju, uslovljavajući prisustvo specifičnih biljnih i životinjskih zajednica prilagođenih različitim uslovima staništa. U nastavku je dat pregled osnovnih karakteristika ovih staništa, kao i značajnih vrsta koje su za njih vezane.

Sipari i stjenovita staništa na području SP “Đalovića klisura” obuhvataju strme krečnjačke litice, hazmofitsku vegetaciju stijena, kao i sipare i točila u različitim fazama stabilizacije i obrastanja prirodnom vegetacijom (Slika 11). Hazmofitska vegetacija obuhvata biljne zajednice koje naseljavaju pukotine stijena, litice i druge kamenite podloge, a prilagođene su specifičnim uslovima kao što su plitko zemljište, oskudna vlaga i izražena izloženost. Ova staništa zastupljena su na padinama ispod sela Đalovići prema Glavi Bistrice, ispod Mojstira prema Bistrici, kao i na padinama Gradine i Gradca prema rijeci Bistrici. Iako zauzimaju ograničene površine, ova staništa imaju izražen značaj za očuvanje specifične flore i faune, naročito endemičnih i subendemičnih biljnih taksona, gmizavaca i ptica vezanih za litice, sipare i kamenite terene (Agencija za zaštitu životne sredine, 2023a).

Slika 11. Sipari na području SP “Đalovića klisura”
(Fotografija: Željko Đukić)

U okviru ovih staništa posebnu vrijednost imaju **endemični i subendemični biljni taksoni**, među kojima se naročito izdvaja **balkansko-endemična podvrsta *Pseudofumaria alba* subsp. *leiosperma***, koja na pojedinim lokalitetima dominantno gradi zajednicu vegetacije sipara. Ova staništa imaju značaj i za **gmizavce** (Slika 12; Slika 13), naročito za vrste vezane za kamenite terene i pukotine stijena, gdje nalaze povoljne uslove za zaklon i razmnožavanje.

Strme i nepristupačne litice predstavljaju značajna staništa ptica, naročito grabljivica i drugih vrsta vezanih za litice, prije svega kao mjesta gniježđenja i odmora (Tabela 13). Među njima se u istorijskim podacima navodi i bjeloglavi sup (*Gyps fulvus*), koji se u Crnoj Gori danas smatra iščezlom gnjezdaricom (Agencija za zaštitu životne sredine, 2021).

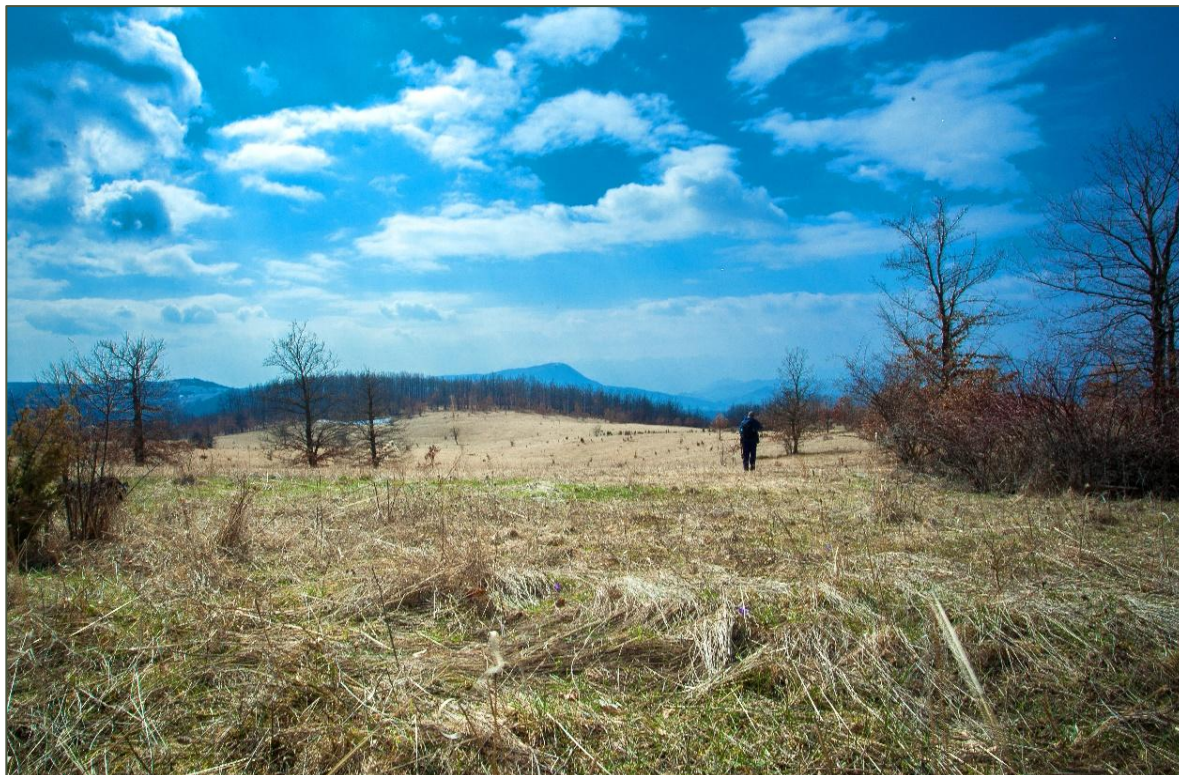
Slika 12. Poskok (*Vipera ammodytes*)
(Fotografija: Mirsad Badžić)

Slika 13. Smukulja (*Coronella austriaca*)

(Fotografija: Željko Madžgalj)

Travnjačka staništa na području SP “Đalovića klisura” obuhvataju različite tipove livadskih i pašnjačkih zajednica razvijenih u brdskom i gorskom pojasu na krečnjačkoj podlozi. Ova staništa su najčešće raspoređena na obodima šumskih ekosistema, rubovima klisure i otvorenim površinama (Slika 14), a nastala su i održavana dugotrajnim tradicionalnim korišćenjem prostora, prvenstveno kroz košenje i ispašu (Agencija za zaštitu životne sredine CG, 2023a).

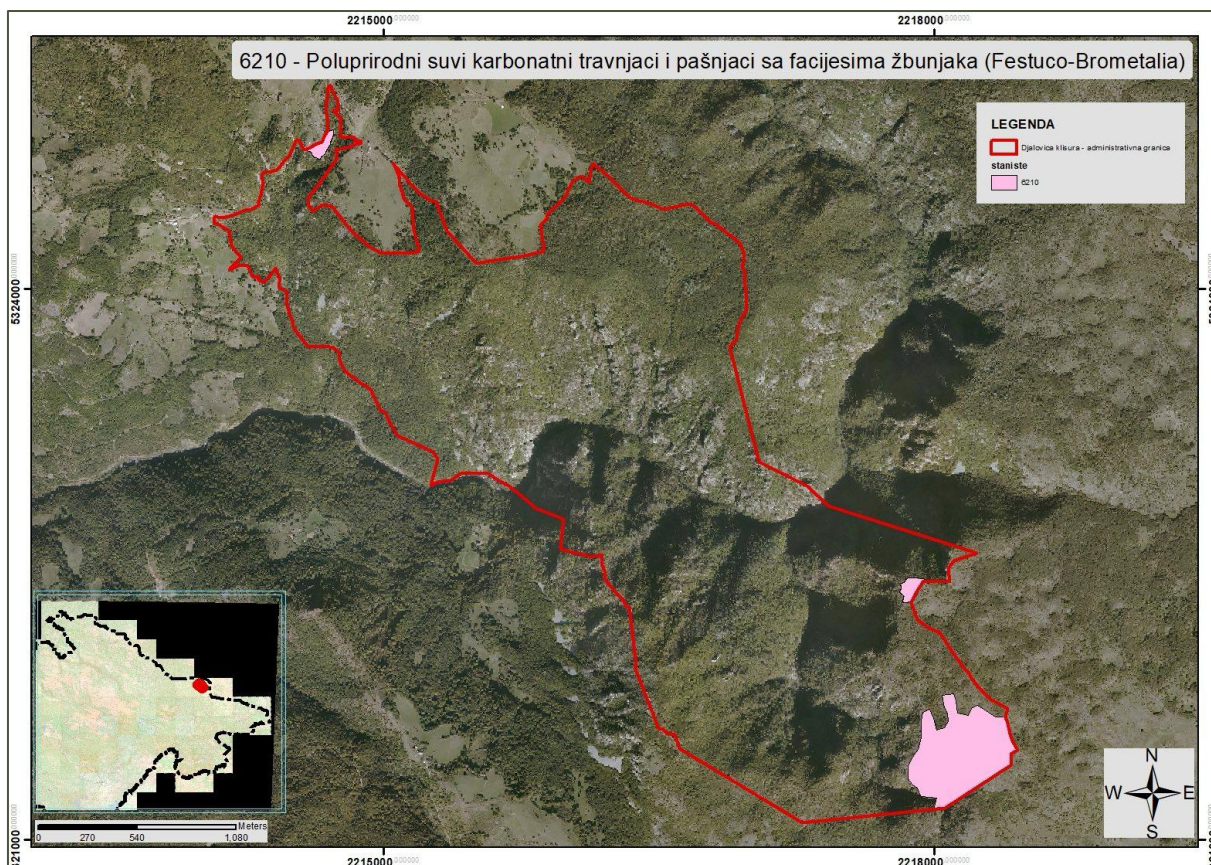
Slika 14. Plato Sušca uz granicu ZP SP “Đalovića klisura”

(Fotografija: Željko Đukić)

U okviru travnjačkih staništa mogu se izdvojiti mezofilne livade, suvi i polusuvu karbonatni travnjaci, kao i travnjačke površine u različitim fazama sukcesije.

Mezofilne livade razvijene su u uslovima umjerene vlažnosti, pretežno u gorskom pojasu. Zabilježene su, između ostalog, na lokalitetu kod Manastira Podvrh (Đalovića klisura – Bistrica), na nadmorskoj visini od oko 790 m. U vegetacijskom smislu, ove livade pokazuju prelazni karakter između brdskih i planinskih livada košanica, što je uslovljeno kombinacijom nadmorske visine i lokalnih ekoloških uslova. Ove livade se održavaju prvenstveno košenjem, a njihov karakter i struktura zavise od intenziteta i kontinuiteta ovog načina korišćenja (Agencija za zaštitu životne sredine CG, 2023a).

Na području obuhvata evidentiran je NATURA 2000 stanišni tip **6210 – poluprirodni suvi karbonatni travnjaci i pašnjaci**, koji zauzima površinu od **24,14 ha**, odnosno **3,74%** ukupne površine (Slika 15). Ova staništa razvijaju se na plitkim karbonatnim zemljištima i karakteriše ih prisustvo kserofilne travne vegetacije prilagođene toplim i suvim uslovima. U vegetacijskom smislu, ovaj stanišni tip obuhvata zajednice klase *Festuco-Brometea*, koje su tipične za otvorena, sunčana i često južno eksponirana staništa. Njihova struktura i očuvanost uslovljeni su načinom korišćenja prostora, prije svega ispašom i košenjem (Milanović i sar. 2021).

Slika 15. Prostorna distribucija stanišnog tipa 6210* – Poluprirodni suvi karbonatni travnjaci i pašnjaci sa facijesima žbunaka (*Festuco-Brometalia*) (važna staništa orhideja) na području SP “Đalovića klisura”.

(Izvor: Agencija za zaštitu životne sredine CG, 2026)

Pored navedenih tipova, na pojedinim površinama prisutne su travnjačke zajednice koje nijesu klasifikovane kao NATURA 2000 stanišni tipovi (*Non Natura*), a koje predstavljaju različite faze promjena vegetacijskog pokrivača. Na ovim površinama uočava se izraženije učešće žbunaste i drvenaste vegetacije, naročito kleke (*Juniperus communis*), kao i drugih vrsta šibljja. Ove zajednice predstavljaju prelazne oblike između otvorenih travnjaka i žbunastih staništa i ukazuju na procese promjene strukture vegetacije na pojedinim lokalitetima (Milanović i sar. 2021; Agencija za zaštitu životne sredine CG, 2023a).

Različiti tipovi travnjačkih staništa, uključujući mezofilne livade i suve i polusuve karbonatne travnjake, kao i njihova povezanost sa šumskim ekosistemima i rubnim zonama, omogućavaju prisustvo većeg broja vrsta značajnih sa aspekta zaštite (Tabela 14).

Travne površine, naročito u kontaktu sa šumom, imaju važnu ulogu za **faunu dnevnih leptira**, među kojima su prisutne tri Natura 2000 vrste: močvarni šarenac (*Euphydryas aurinia*), veliki dukat (*Lycaena dispar*) i četvorotačkasti medvjedac (*Euplagia quadripunctaria*). Posebno se izdvajaju prugasti jedrilac (*Iphiclides podalirius*), vezan za očuvane kserotermne travnjake, kao i močvarni šarenac (*Euphydryas aurinia*), čije su larve vezane za biljke domaćine kao što su piskavac (*Succisa pratensis*) i golubija udovičica (*Scabiosa columbaria*). Značaj ima i veliki dukat (*Lycaena dispar*), vrsta vezana za vlažnija staništa i obode vodotoka, gdje se razvija na vrstama roda štavelj (*Rumex* spp.).

Raznovrsnost i prisustvo ovih vrsta predstavljaju važan indikator očuvanosti i heterogenosti travnjačkih staništa, kao i izraženog ekološkog gradijenta od suvih ka vlažnim travnjacima. Njihove populacije direktno su uslovljene načinom korišćenja prostora, naročito održavanjem košenja i ispaše (Agencija za zaštitu životne sredine CG, 2023a).

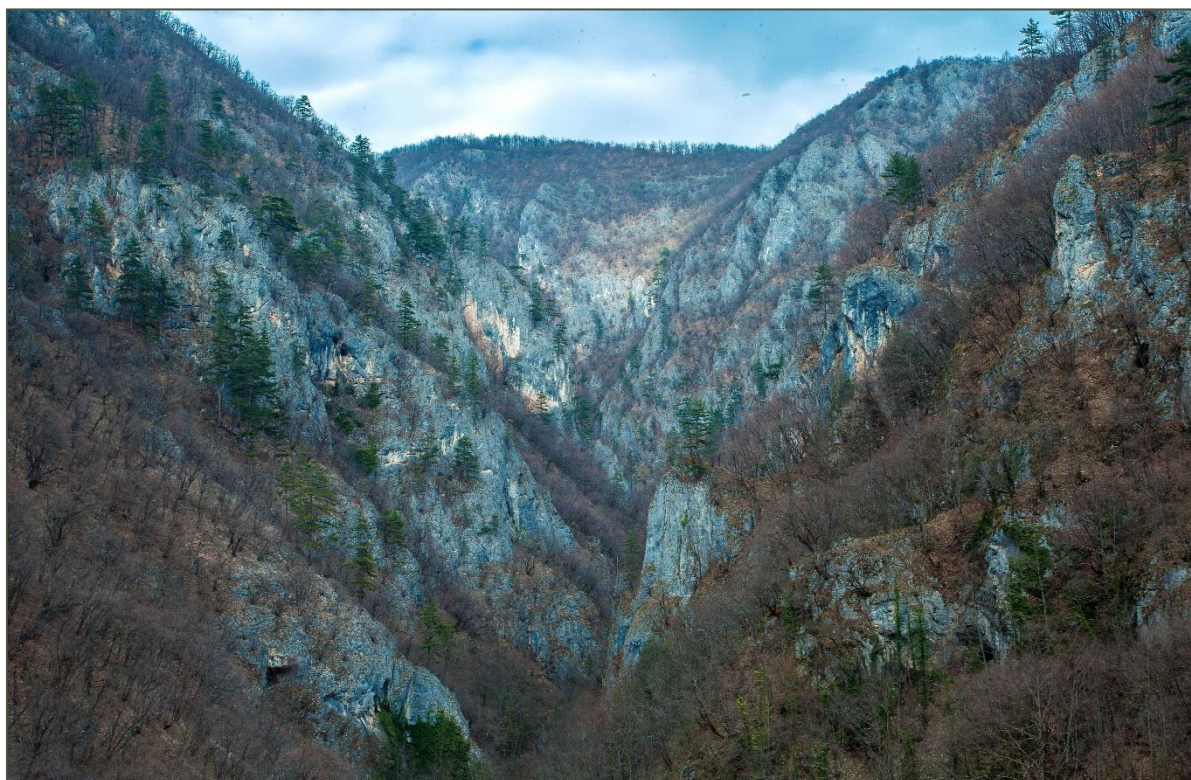
Pored insekata, travnjake koriste i druge grupe organizama. **Gmizavci su vezani za toplu i otvorena staništa, dok ih ptice koriste kao hranidbene površine.** Sisari travnjake koriste zajedno

sa drugim staništima, poput šuma i žbunastih površina, prvenstveno kao hranidbene površine i za kretanje (Agencija za zaštitu životne sredine CG, 2023a).

2.2.1.4. Šumska staništa i uz njih vezane vrste

Šumska vegetacija predstavlja dominantan tip vegetacije na području SP „Đalovića klisura“, sa izraženom raznovrsnošću biljnih zajednica i njihovim mozaičnim rasporedom. Ovakva struktura rezultat je složenih ekoloških uslova, prije svega reljefa, geološke podloge i mikroklimе, kao i refugijalnog karaktera područja, koji je omogućio očuvanje termofilnih i reliktnih zajednica (Agencija za zaštitu životne sredine CG, 2023a).

Raspored šumskih staništa prati geomorfološku i visinsku zonaciju prostora, od doline rijeke Bistrice prema višim i strmijim dijelovima klisure (Slika 16). Usljed izražene razuđenosti terena i velikih visinskih razlika, duž ovog gradijenta smjenjuju se različiti mikroklimatski uslovi – od vlažnih i zasjenjenih dijelova doline, do toplijih i suvljih ekspozicija na padinama (Agencija za zaštitu životne sredine CG, 2023a).

Slika 16. Šumska staništa na području ZP na području SP „Đalovića klisura“
(Fotografija: Željko Đukić)

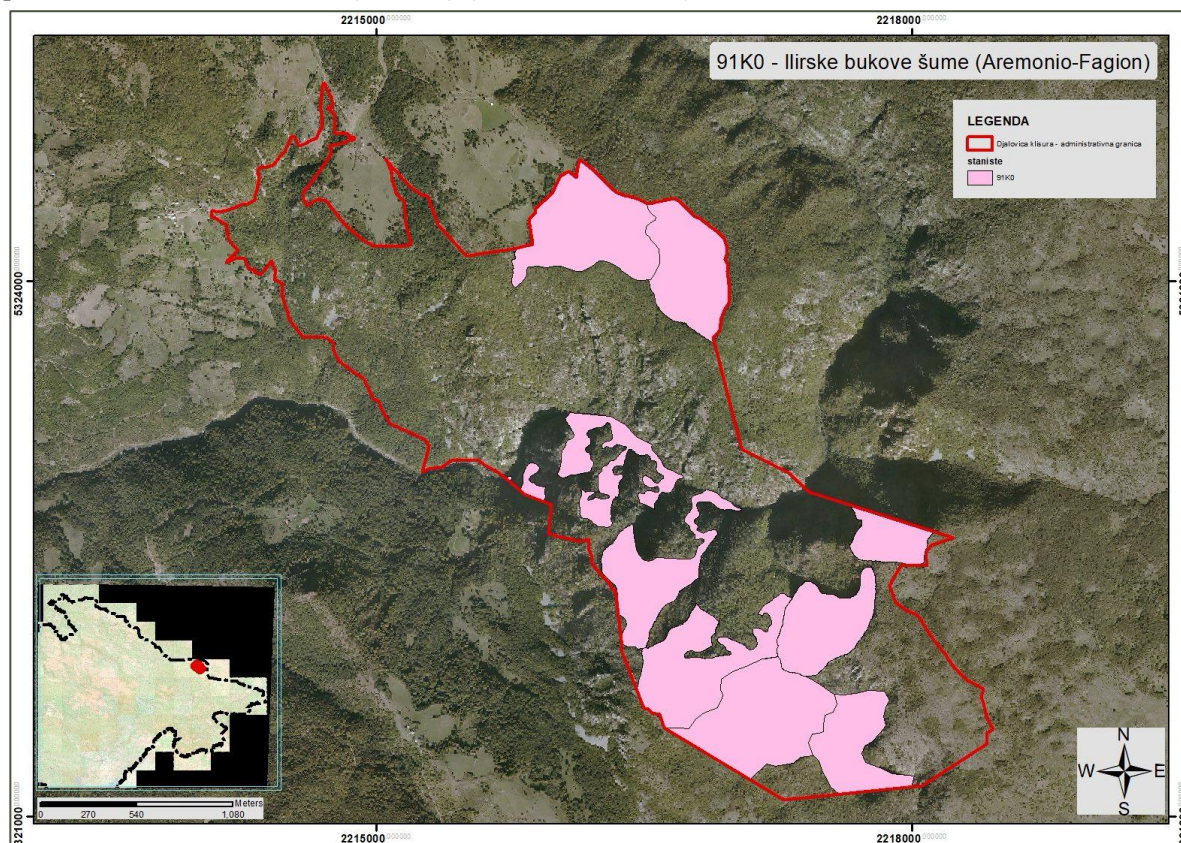
Ovakva prostorna i klimatska raznolikost uslovljava razvoj složenih i strukturno diferenciranih šumskih zajednica, sa jasno izraženim spratovima vegetacije i vrstama prilagođenim specifičnim uslovima staništa.

Na prostoru klisure razvijaju se različite šumske zajednice, od čistih sastojina do polidominantnih i reliktnih zajednica, u kojima dominiraju bukva (*Fagus sylvatica*), crni bor (*Pinus nigra*), hrastovi – prije svega cer (*Quercus cerris*) i kitnjak (*Quercus petraea*), kao i bijeli grab (*Carpinus betulus*) i crni grab (*Ostrya carpinifolia*) (Agencija za zaštitu životne sredine CG, 2023a).

Na padinama klisure, naročito u zoni od sela Bistrica prema Manastiru Podvrh, kao i na zasjenjenim stranama kanjanskog usjeka rijeke Bistrice, dominantno su zastupljene bukove šume (*Fagetum sylvaticae*), u kojima dominira bukva (*Fagus sylvatica*), uz prisustvo javora (*Acer pseudoplatanus*, *Acer platanoides*) i jasena (*Fraxinus excelsior*). Ove šume razvijaju se na hladnijim i vlažnijim staništima, najčešće na zasjenjenim ekspozicijama i dubljim, razvijenijim zemljištima. (Milanović i sar. 2021; Agencija za zaštitu životne sredine CG, 2023a).

Karakterišu ih zatvorene sastojine sa gustim sklopom krošnji, zbog čega je u unutrašnjosti šume prisutan smanjen intenzitet svjetlosti, uz stabilne temperaturne i vlažne uslove. Prizemni sloj je razvijen i bogat zeljastim vrstama i mahovinama, što ukazuje na povoljne ekološke uslove i očuvanost staništa (Milanović i sar. 2021).

Po svojoj tipološkoj pripadnosti ove šume odgovaraju **Natura 2000 tipu 91K0 Ilirske bukove šume (Aremonio-Fagion)** i predstavljaju najzastupljeniji tip šumskog staništa na području, sa površinom od oko 210,83 ha (32,66%) (Slika 17; Slika 18).

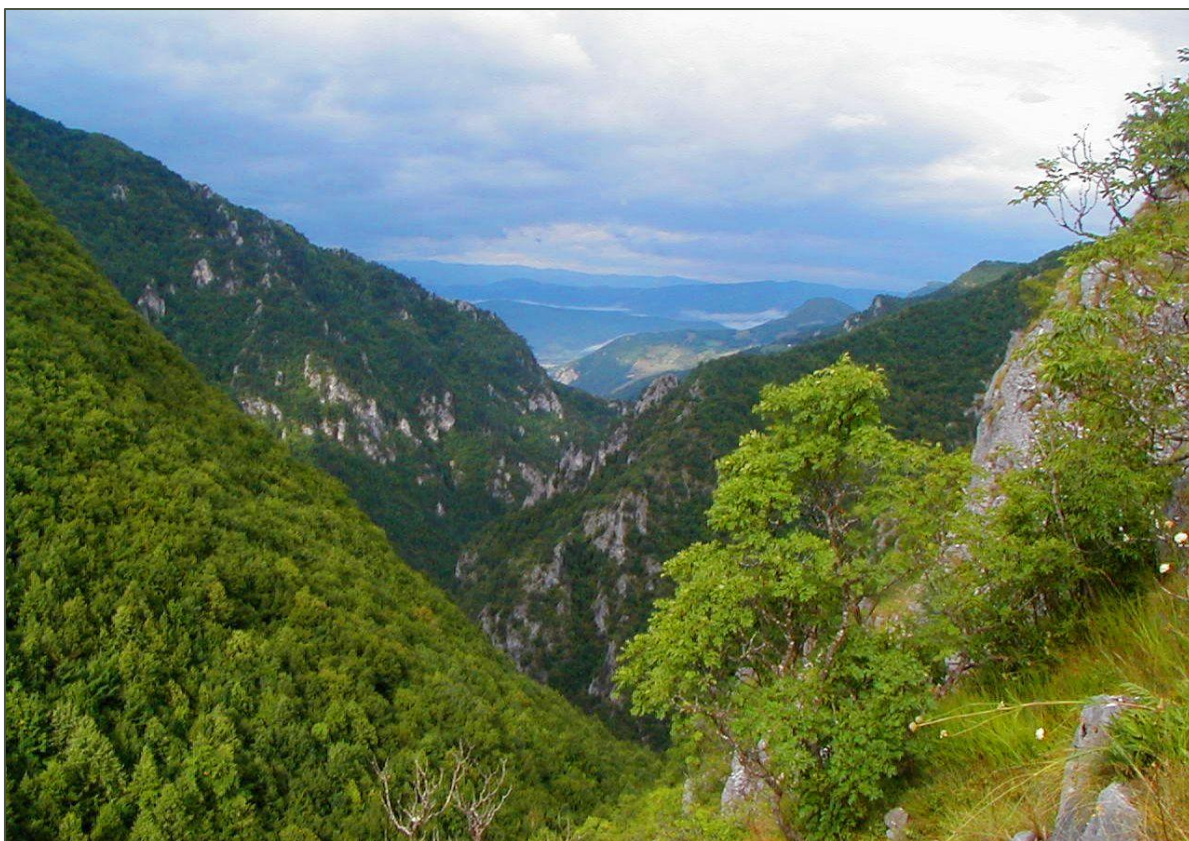
Slika 17. Prostorna distribucija stanišnog tipa 91K0 Ilirske bukove šume (*Aremonio-Fagion*) na području SP “Đalovića klisura”.

(Izvor: Agencija za zaštitu životne sredine CG, 2026)

Slika 18. Šumska staništa uz rijeku Bistricu na području SP “Đalovića klisura”.
(Fotografija: Speleološki klub Olkuš, Poljska)

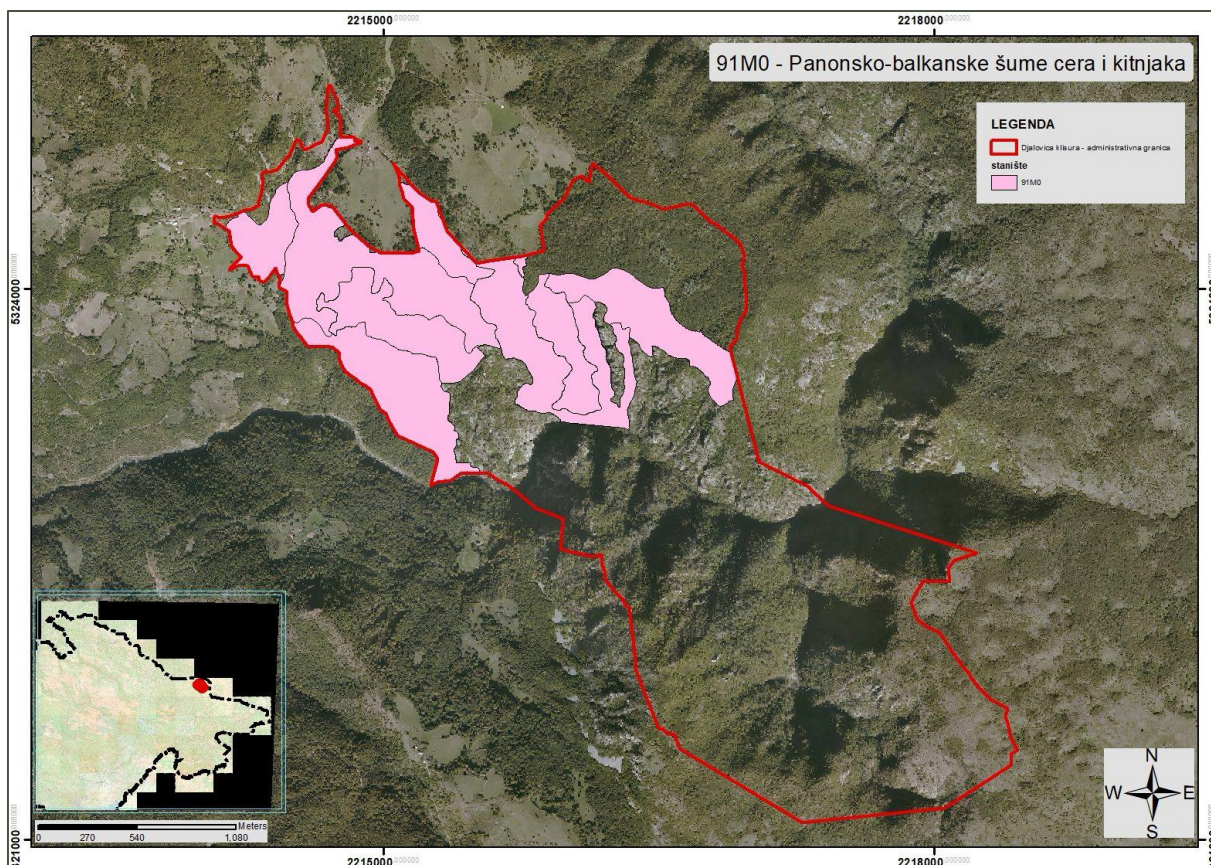
Na toplijim i osunčanim padinama klisure, naročito u zoni sela Đalovići, Sušica i na obodima klisure, razvijaju se hrastovo-grabove šume, u kojima dominiraju cer (*Quercus cerris*) i kitnjak (*Quercus petraea*), uz značajno učešće bijelog graba (*Carpinus betulus*) i crnog graba (*Ostrya carpinifolia*), kao i vrsta poput jasena (*Fraxinus ornus*) i javora (*Acer campestre*) (Slika 19) (Agencija za zaštitu životne sredine CG, 2023a).

Slika 19. Šumska staništa na osunčanim padinama na području SP “Đalovića klisura”.
(Fotografija: Željko Madžgalj)

Ove šume razvijaju se na toplijim i suvljim staništima, najčešće na južnim i zapadnim ekspozicijama, na različitim tipovima podloge, gdje su zemljišta plića ili umjereno duboka. Uslovi pojačane insolacije i povremenog sušnog stresa uslovljavaju otvoreniji sklop sastojina u odnosu na bukove šume. Zbog takvih uslova izražen je razvoj žbunastog sloja, u kome su česte vrste kao što su dren (*Cornus sanguinea*), glog (*Crataegus monogyna*) i ruža (*Rosa canina*), dok prizemni sloj čine vrste prilagođene toplijim i suvljim uslovima. Šume često imaju mozaičnu strukturu i prelazni karakter, sa prisutnim različitim sukcesivnim stadijumima (Milanović i sar. 2021; Agencija za zaštitu životne sredine CG, 2023a).

Po svojoj tipološkoj pripadnosti ove šume odgovaraju Natura 2000 tipu **91M0 Panonsko-balkanske šume cera i kitnjaka**, koji je značajno zastupljen na području, sa površinom od oko **181,41 ha (28,11%)** (Slika 20).

Slika 20. Prostorna distribucija stanišnog tipa 91M0 Panonsko-balkanske šume cera i kitnjaka na području SP “Đalovića klisura”.

(Izvor: Agencija za zaštitu životne sredine CG, 2026)

Na izrazito strmim, kamenitim i teško pristupačnim dijelovima klisure, naročito u užem kanjonskom pojasu rijeke Bistrice i na liticama koje se strmo uzdižu iznad njenog korita, razvijaju se šume crnog bora (*Pinus nigra*) (Slika 21), koje predstavljaju jedan od najspeцифичnijih tipova šumskih staništa ovog područja (Agencija za zaštitu životne sredine CG, 2023a).

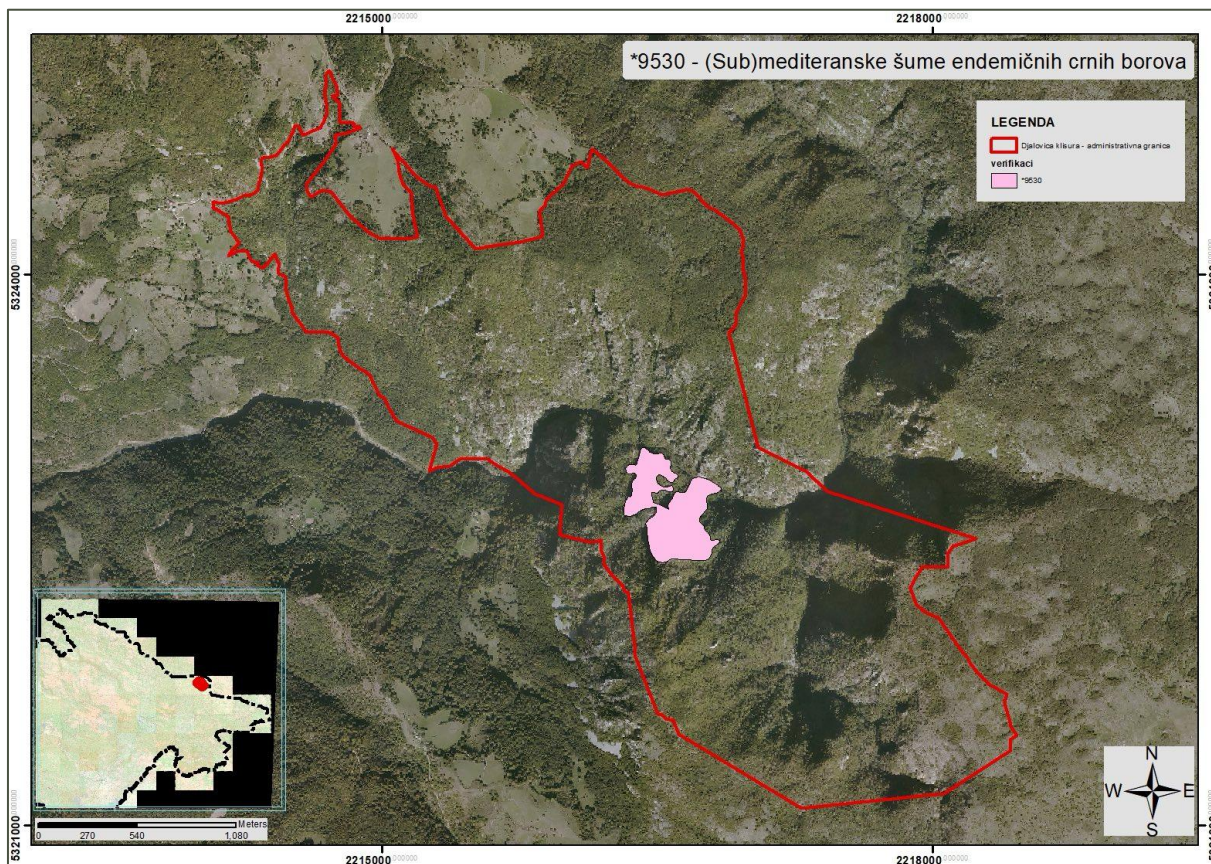

Slika 21. Stablo crnog bora (*Pinus nigra*) na području SP “Đalovića klisura“.
(Fotografija: Željko Madžgalj)

Ove šume javljaju se na plitkim i skeletnim zemljištima, najčešće na krečnjačkoj podlozi, gdje su uslovi za razvoj drugih vrsta ograničeni. Karakteriše ih razbijen i rjeđi sklop, uz izražene temperaturne oscilacije i pojačanu izloženost insolaciji i vjetru, što stvara uslove izrazito drugačije u odnosu na ostale šumske zajednice u klisuri. Zbog takvih uslova, crni bor se javlja kao dominantna vrsta, često u vidu čistih sastojina (Milanović i sar. 2021; Agencija za zaštitu životne sredine CG, 2023a).

Ove šume imaju izražen pionirski karakter i značajnu ulogu u stabilizaciji strmih padina i litica, gdje opstaju usljed smanjene konkurencije drugih drvenastih vrsta (Milanović i sar. 2021).

Po svojoj tipološkoj pripadnosti ove zajednice odgovaraju Natura 2000 tipu ***9530 (Sub) mediteranske šume crnog bora**, koji je na području zastupljen fragmentarno, sa površinom od oko 17,65 ha (2,73%) (Slika 22).

Slika 22. Prostorna distribucija stanišnog tipa *9530 (Sub)mediteranske šume endemičnih crnih borova na području SP “Đalovića klisura”.

(Izvor: Agencija za zaštitu životne sredine CG, 2026)

U dolinskom dijelu rijeke Bistrice i njenom neposrednom okruženju razvijaju se fragmenti obalnih šumskih zajednica, koje su prostorno ograničene na uski pojas uz vodotok.

Ove zajednice karakterišu vlažni i svježiji uslovi u odnosu na okolne padine, uz izražen uticaj vodnog režima rijeke. Dominiraju vrste vrba (*Salix alba*, *Salix fragilis*) i johe (*Alnus incana*), koje su prilagođene periodičnom plavljenju i visokoj vlažnosti zemljišta (Agencija za zaštitu životne sredine CG, 2023a).

Zbog uskog i dinamičnog prostora u kome se razvijaju, ove šume imaju fragmentaran karakter i često su diskontinuirane, prateći tok rijeke kroz klisuru. Uslovi povećane vlage i zasjenjenosti doprinose razvoju specifičnih mikrostaništa, značajnih za očuvanje biodiverziteta u okviru riječnog ekosistema (Agencija za zaštitu životne sredine CG, 2023a).

Raznovrsnost šumskih staništa, uključujući bukove, hrastovo-grabove i borove sastojine, kao i zone uz vodotok rijeke Bistrice, omogućava razvoj velikog broja vrsta iz različitih grupa organizama (Tabela 15).

U zasjenjenim i vlažnim dijelovima razvijaju se **zaštićene vrste gljiva**, poput trepavičaste zvjezdače (*Geastrum fimbriatum*), što ukazuje na očuvanost staništa i **kontinuitet prirodnih procesa razgradnje organske materije** (Agencija za zaštitu životne sredine CG, 2023a).

Vlažni i stabilni mikroklimatski uslovi pogoduju i razvoju puževa, među kojima se izdvaja **vinogradarski puž (*Helix pomatia*)**, vrsta od značaja i sa aspekta korišćenja, čije prisustvo zavisi

od očuvanosti sloja organske materije i dostupnosti zaklona (Agencija za zaštitu životne sredine CG, 2023a).

Poseban značaj imaju **tvrdokrilci**, među kojima se izdvajaju Natura 2000 vrste kao što su velika hrastova strižibuba (*Cerambyx cerdo*), alpska strižibuba (*Rosalia alpina*) i bukova strižibuba (*Morimus funereus*), čiji razvoj zavisi od prisustva starih stabala, mrtvog drveta i šupljina, zbog čega predstavljaju **važne indikatore očuvanosti šumskih ekosistema i osjetljivi su na uklanjanje odumrle drvene mase** (Agencija za zaštitu životne sredine CG, 2023a).

Raznovrsna struktura šumskih staništa omogućava prisustvo **brojnih vrsta ptica**, uključujući vrste vezane **za stare šume i duplje**, poput crne žune (*Dryocopus martius*) i velikog šarenog djetlića (*Dendrocopos major*). U istorijskim podacima navodi se i orao bjelorepan (*Haliaeetus albicilla*), koji se prema Crvenoj listi ptica Crne Gore danas smatra **iščezlom gnjezdaricom** (Agencija za zaštitu životne sredine, 2021; Agencija za zaštitu životne sredine CG, 2023a).

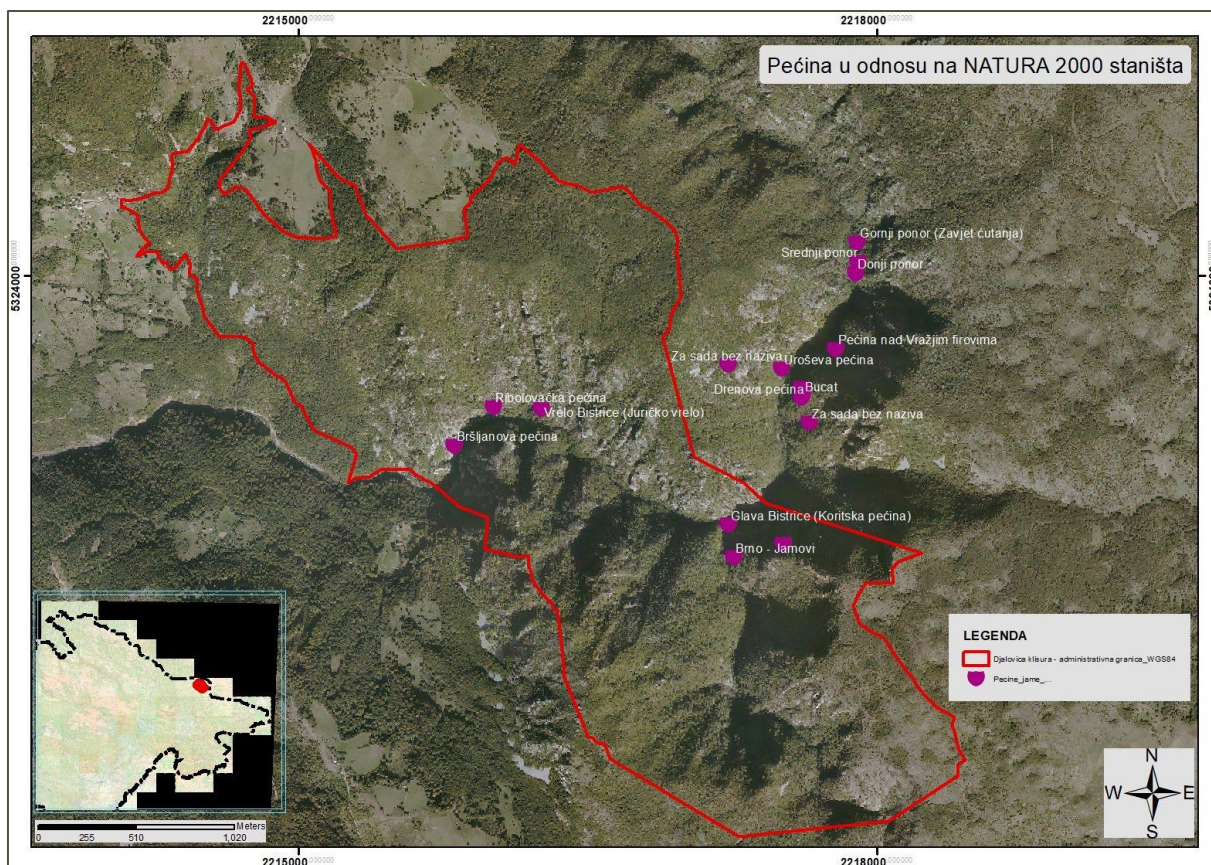
Očuvanost i slabija pristupačnost pojedinih dijelova klisure omogućavaju prisustvo vrsta osjetljivih na uznemiravanje, uključujući **slijepe miševe (Chiroptera)**, koji šumska staništa koriste kao hranidbena područja i za sklonište u strukturama poput starih stabala i šupljina. Očuvani šumski kompleksi predstavljaju važna staništa i za **krupne zvijeri**, uključujući vuka (*Canis lupus*) i mrkog medvjeda (*Ursus arctos*) obezbjeđujući im sklonište, ishranu i prostor za kretanje. Đalovića klisura ima poseban značaj kao koridor za kretanje populacija medvjeda između Crne Gore i Srbije, što naglašava potrebu očuvanja kontinuiteta i povezanosti staništa (Agencija za zaštitu životne sredine CG, 2023a).

2.2.1.5. Podzemna staništa i uz njih vezane vrste

Podzemna staništa na području SP “Đalovića klisura” pripadaju Natura 2000 stanišnom tipu 8310 – jame i pećine zatvorene za javnost. Ovaj tip staništa obuhvata speleološke objekte koji nijesu dostupni za turističke posjete i predstavljaju dio složenog podzemnog kraškog sistema povezanog sa površinskim reljefom putem pukotina, kanala i drugih oblika. Karakterišu se prisustvom visoko specijalizovanih i često rijetkih organizama, zbog čega imaju poseban značaj u zaštiti biodiverziteta (Milanović i sar. 2021).

Značajnu komponentu ovih staništa čini prisustvo podzemnih voda, koje se javljaju u vidu stalnih ili povremenih tokova i uslovljavaju specifične hidrološke uslove. Na području Đalovića klisure razvijen je sistem podzemnih kanala i hidroloških veza između ponora i vrela, što ukazuje na izraženu povezanost podzemnih i površinskih voda (Madžgalj, 2015).

Na istraživanom području registrovano je **šest speleoloških objekata** koji se razlikuju po hidrološkim i morfološkim karakteristikama. Mogu se izdvojiti hidrološki aktivni objekti, sa stalnim ili povremenim vodenim tokom, kao i objekti bez prisustva aktivne cirkulacije vode, što ukazuje na raznovrsnost podzemnih staništa u okviru jednog kraškog sistema (Madžgalj, 2015).

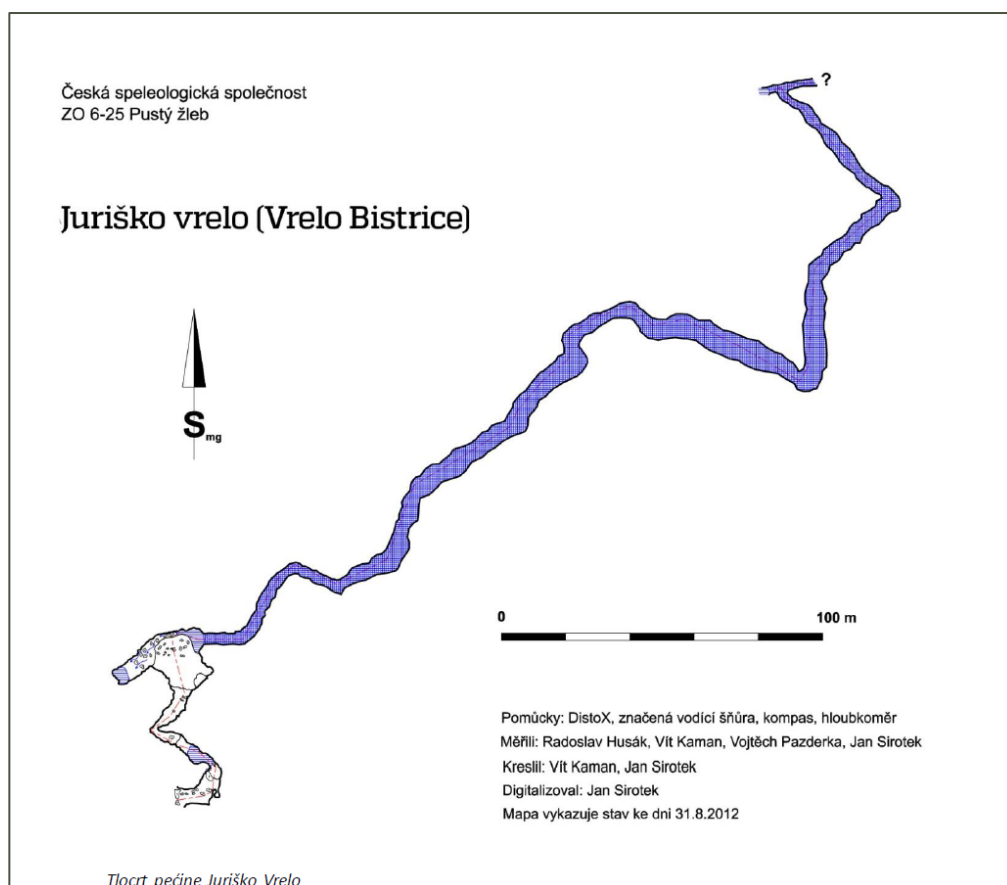

Slika 23. Prostorni raspored speleoloških objekata na području SP “Đalovića klisura”.

(Izvor: Agencija za zaštitu životne sredine CG, 2026)

Na području SP “Đalovića klisura” posebno se izdvajaju hidrološki aktivni objekti, među kojima su Juriško vrelo, Glava Bistrice i Jamovi (Brno), koji čine dio međusobno povezanog podzemnog sistema.

Juriško vrelo (Vrelo Bistrice) karakteriše izražena hidrološka aktivnost sa stalnim vodenim tokom i funkcijom povremenog izvora. Unutar pećine razvijeni su podzemni kanali sa sifonskim zonama i jezerskim proširenjima, dok tokom perioda visokih voda dolazi do povećanja protoka i plavljenja pojedinih dijelova objekta (Slika 24; Slika 25) (Madžgalj, 2015).

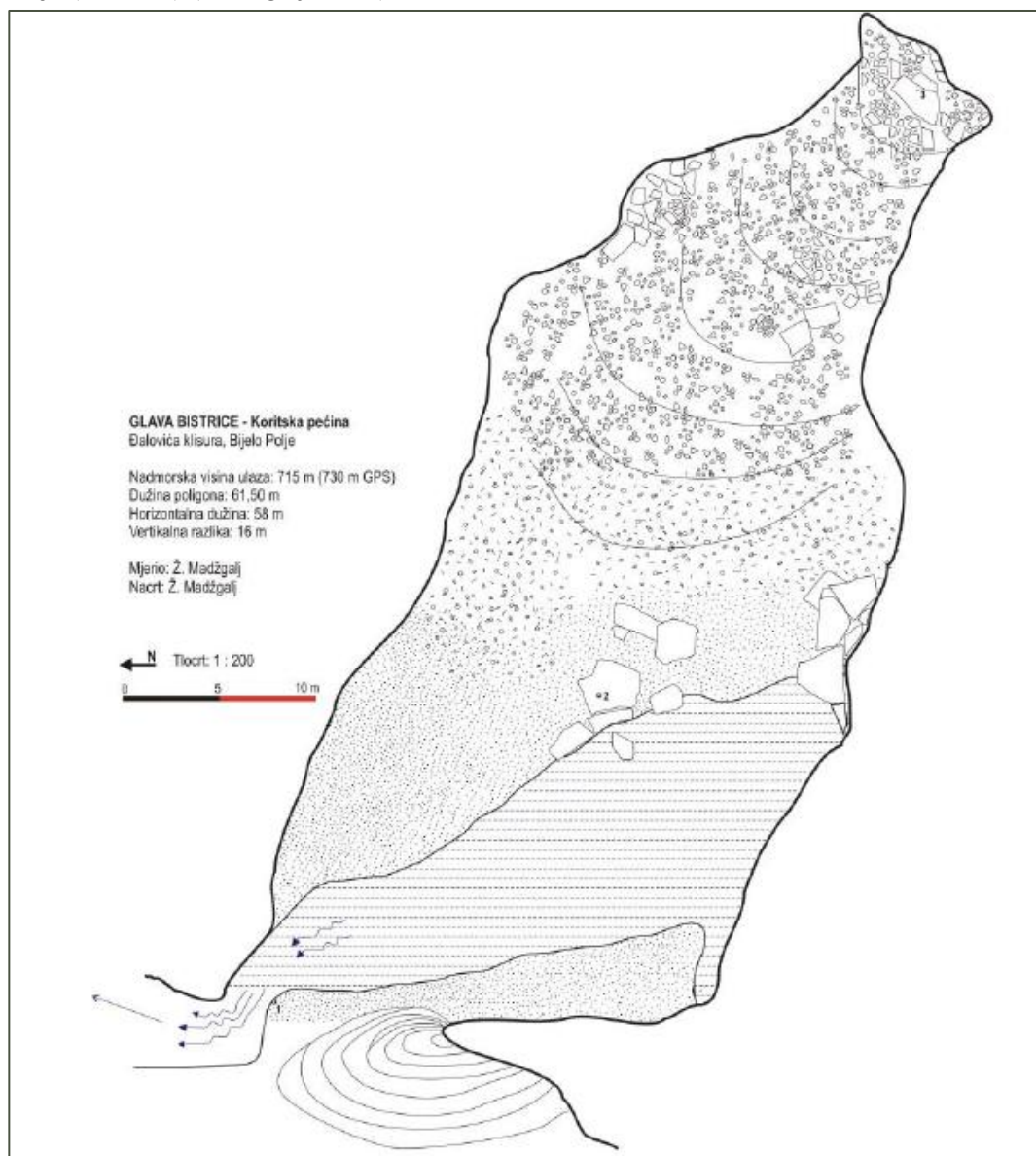

Slika 24. Tlocrt pečiny Juriško Vrelo
(Izvor: ZO Češki Speleološki Savez 6-25 Pustý žleb, Brno, 2015)

Slika 25. Sifon u Pečini Juriško vrelo
(Fotografija Mirsad Badžić)

U neposrednoj hidrološkoj vezi sa ovim sistemom nalazi se **Glava Bistrice (Koritska pećina)**, koja predstavlja stalni izvor i odlikuje se kontinuiranim protokom vode kroz relativno prostran pećinski kanal (Slika 26). Tokom perioda povećanog vodostaja dolazi do pojačanog protoka i povremenog preliivanja (Slika 27) (Madžgalj, 2015).

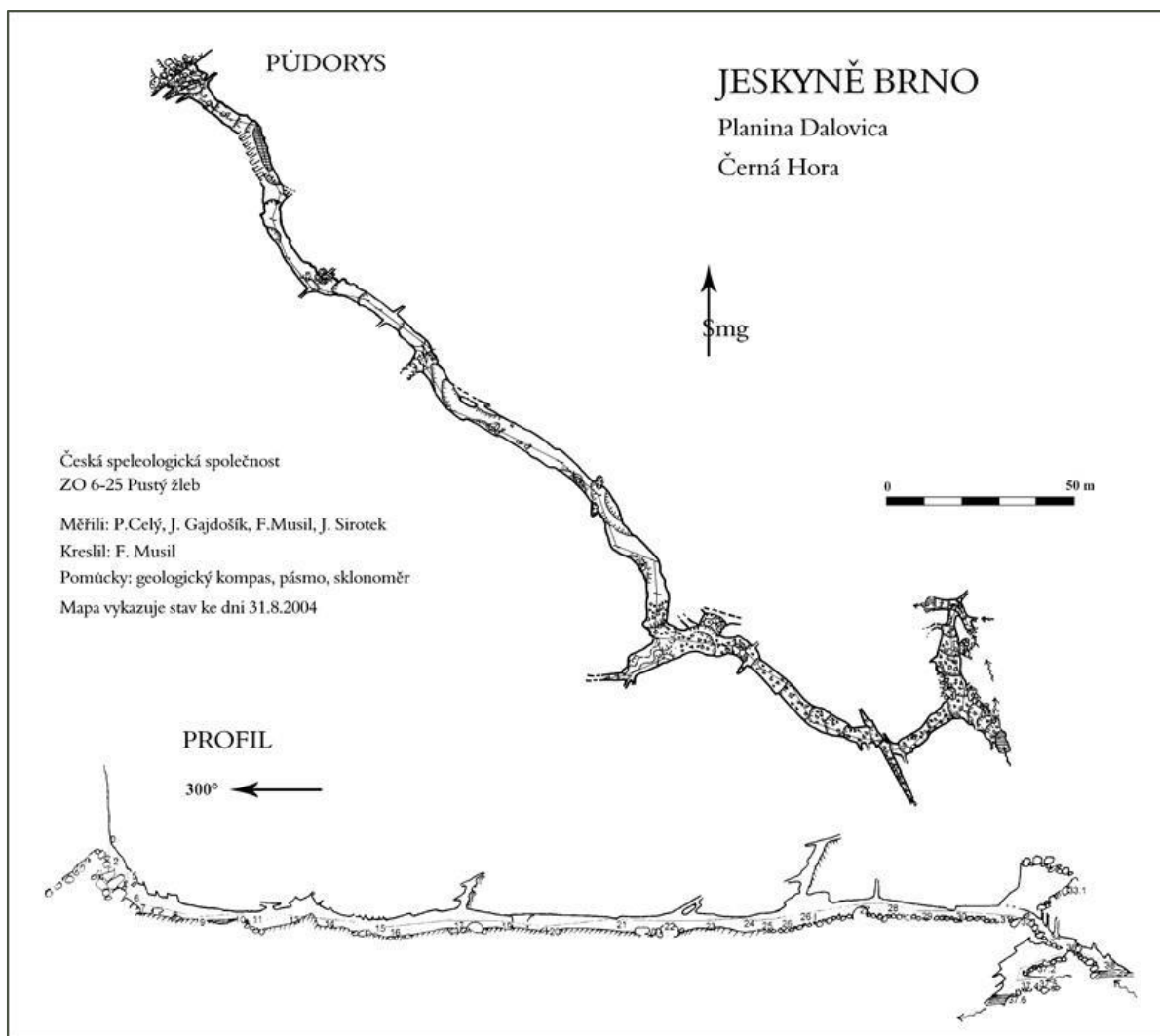

Slika 26. Tlocrt pećine Glava Bistrice
 (Izvor: Madžgalj, 2015)

Slika 27. Glava bistrice
(Fotografija Željko Madžgalj)

Jamovi (Brno) predstavljaju morfološki složen objekat jamskog karaktera sa više ulaza, kroz koje se razvija podzemni sistem sa vertikalnim i horizontalnim dijelovima. Prisustvo stalnog toka, sifona i povremenih jezerskih proširenja, kao i prelivanje tokom visokih voda, ukazuje na povezanost sa površinskim vodama i vrelom Glava Bistrice (Slika 28) (Madžgalj, 2015).

Slika 28. Tlocrt I profil pećine Jamovi (Brno)

(Izvor: ZO Češki Speleološki Savez 6-25 Pustý žleb, Brno, 2015)

Za razliku od ovih objekata, **Ribolovačka i Bršljanova pećina, kao i objekat Sklonište**, nemaju prisustvo stalnog vodenog toka i odlikuju se jednostavnijom morfološkom strukturom, predstavljajući suvlje tipove podzemnih staništa u okviru istog sistema (Madžgalj, 2015).

U ekološkom smislu, podzemni objekti obuhvataju ulazne dijelove i unutrašnjost pećina. Ulazne zone su pod izraženijim uticajem spoljne klime, dok unutrašnji dijelovi karakteriše odsustvo svjetlosti i stabilniji uslovi sredine.

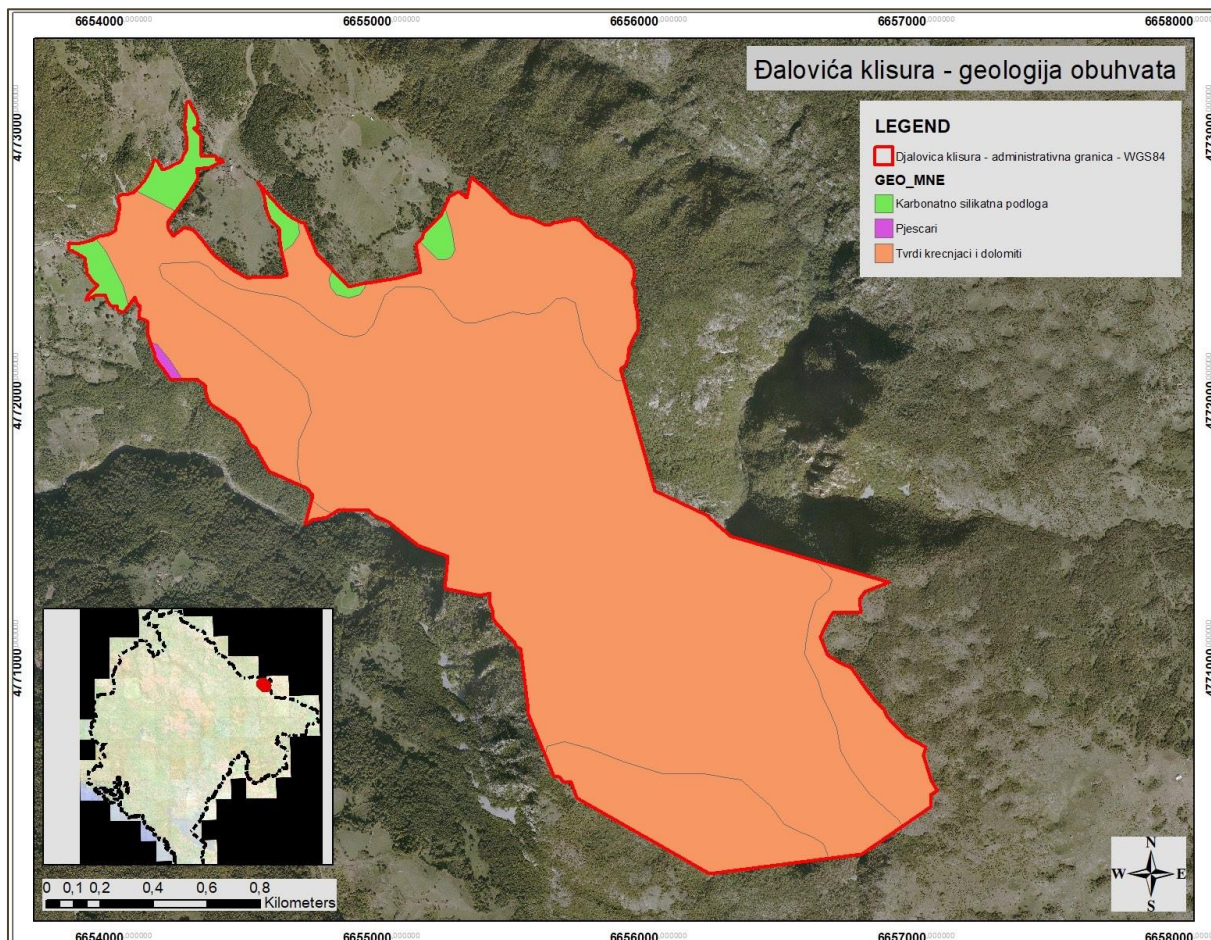
Podzemna staništa na području SP “Đalovića klisura” predstavljaju značajna skloništa za faunu, naročito za slijepu miševu (Chiroptera), koji su globalno ugrožena grupa i uživaju međunarodnu zaštitu kroz Konvenciju o migratornim vrstama (CMS) i Sporazum o zaštiti evropskih populacija slijepih miševa (EUROBATS). U Crnoj Gori sve vrste slijepih miševa su zakonom zaštićene (Agencija za zaštitu životne sredine CG, 2023a).

Na istraživanom području i u njegovoj neposrednoj okolini registrovano je više vrsta slijepih miševa, među kojima se izdvajaju vrste od značaja na evropskom nivou (Natura 2000 vrste) (Tabela 16). Ove vrste koriste pećine kao skloništa tokom različitih faza životnog ciklusa, naročito za hibernaciju, pri čemu stabilni mikroklimatski uslovi (temperatura i vlažnost) i odsustvo uznemiravanja imaju ključni značaj za opstanak njihovih populacija (Agencija za zaštitu životne sredine CG, 2023a).

2.2.2. Geodiverzitet (Geologija, geomorfologija i pedologija)

2.2.2.1. Geologija

Područje Đalovića klisure i njeno neposredno okruženje, izgrađuju krečnjaci gornjeg trijasa, krečnjaci Ladinskog kata Jure. U geološkoj građi terena imamo i prisustvo, u manjem obimu, glinaca, pješčara, laporaca, rožnaca i dolomita koji su takođe gornjetrijaske i jurske starosti. Krečnjaci se pojavljuju sa proslojcima rožnaca i dolomita i najčešće su masivni i bankoviti (Slika 29) (Agencija za zaštitu životne sredine CG, 2023a).

Slika 29. Geološka karta područja SP “Đalovića klisura”

(Izvor: Agencija za zaštitu životne sredine, 2026)

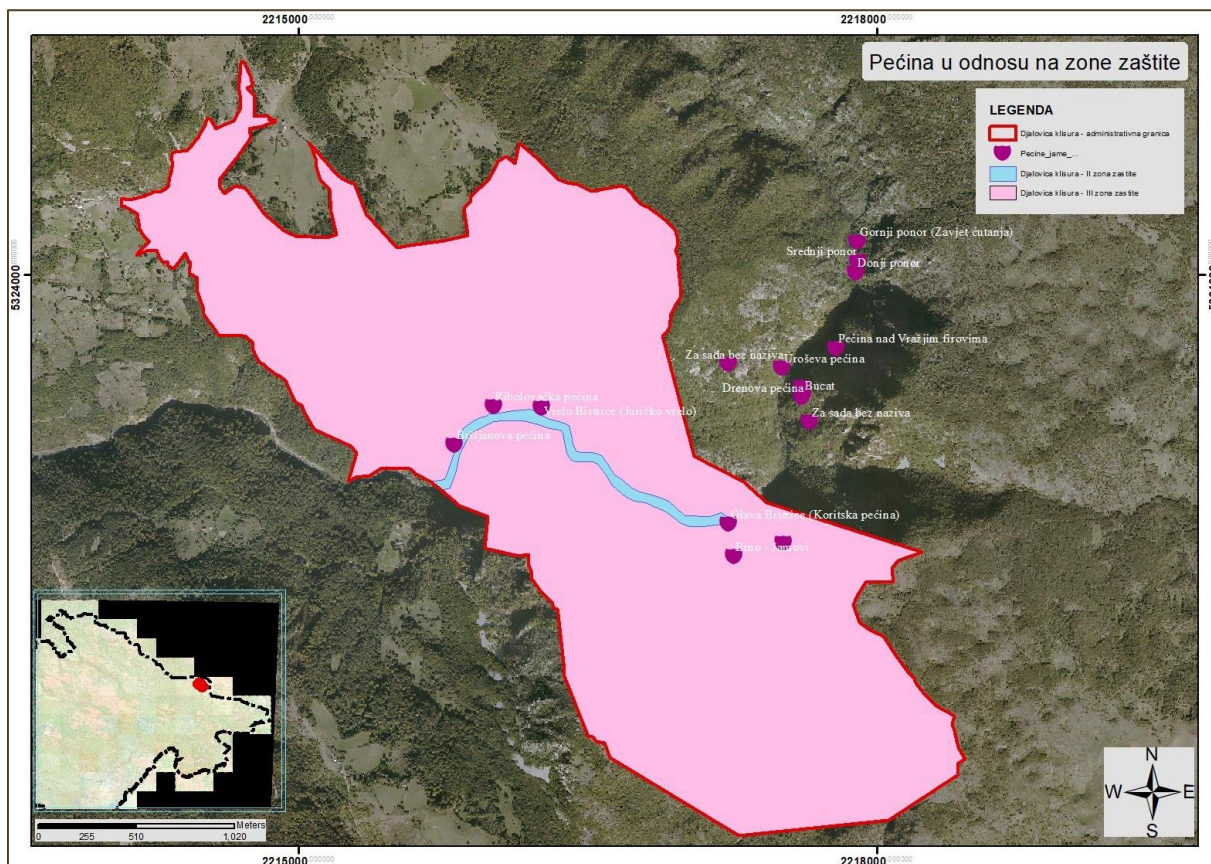
2.2.2.2. Geomorfologija

Reljef područja Đalovića klisure karakteriše kombinacija fluvijalnih i kraških oblika. Ovi tipovi reljefa su kombinovani takodje i sa denudacionim i glacijalnim tipovima reljefa. Najveći dio terena pripada **fluvio-denudacionom tipu reljefa**. To je onaj dio koji izgradjuju mekše paleozojske stijene. U istočnom dijelu Opštine (dolina Bistice i obodni, planinski predjeli) izgradjeni pretežno od karbonata, zastupljeni su kraški i fluvio kraški tipovi reljefa. Doline ka dnu vodotoka čine eroziono-akumulacioni, fluvijalni i fluvio-glacijalni tip reljefa (Agencija za zaštitu životne sredine CG, 2023a).

Geomorfologija SP “Đalovića klisura” predstavlja složen morfološki sistem nastao dugotrajnim i kombinovanim djelovanjem kraške i fluvijalne erozije, kojom je vodeni tok Bistrice duboko usječen u krečnjačku površ zapadnog oboda Pešterske visoravni. Ovaj impresivni kanjonski usjek proteže se u dužini od 8 km, od sastavaka Grebske i Goševske rijeke do lokaliteta Podvrh. Dubina usjeka kreće se od oko 300 m u gornjem dijelu do približno 600 m na završnom dijelu između Sušca i Gradine (Agencija za zaštitu životne sredine CG, 2023a).

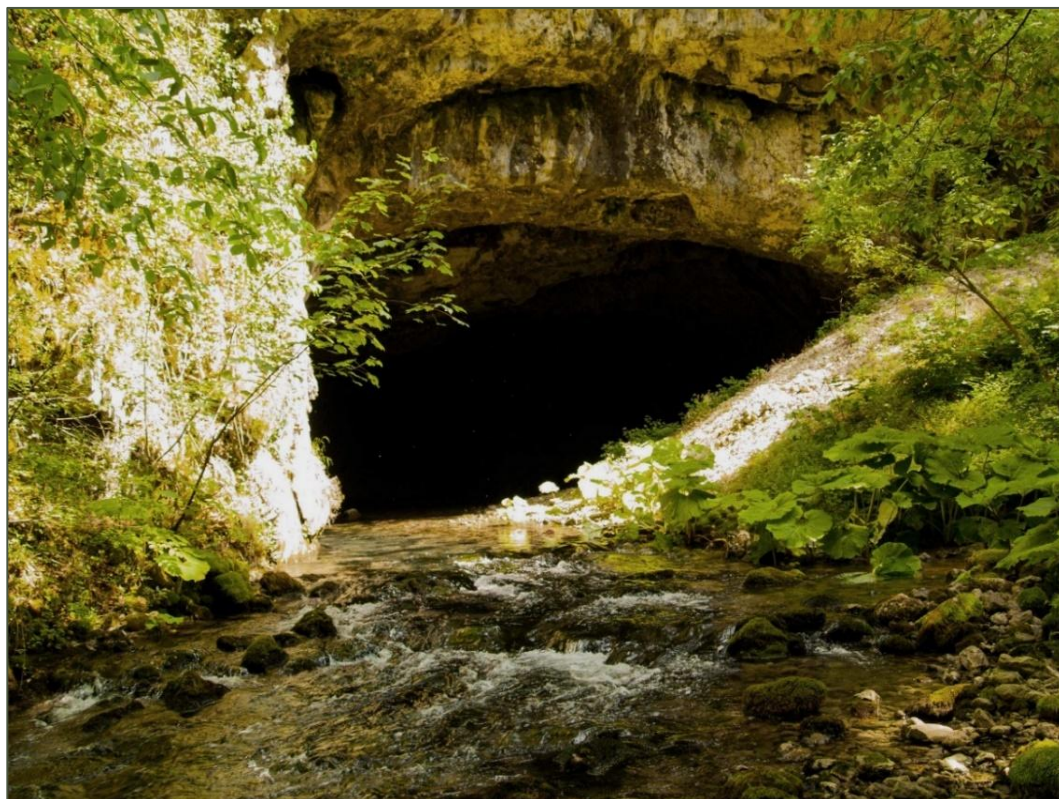
Osnovni oblici reljefa su rječna dolina Bistrice, planine koja se nalaze sa njene lijeve i desne strane (Gradina, 1.307 mnm) i visoravan (Sušac, 1.156 mnm). Kao posledica geološke građe imamo izraženu karstifikaciju kako na površini tako i u podzemlju, što se ogleda u prisustvu velikog broja

površinskih i podzemnih oblika kraškog reljefa (jame, ponori i pećine). Prirodna osobenost Đalovića klisure su **speleološki objekti**, od kojih se na teritoriji ZP nalazi njih šest (Slika 30; Slika 31; Slika 32) (Agencija za zaštitu životne sredine CG, 2023a).

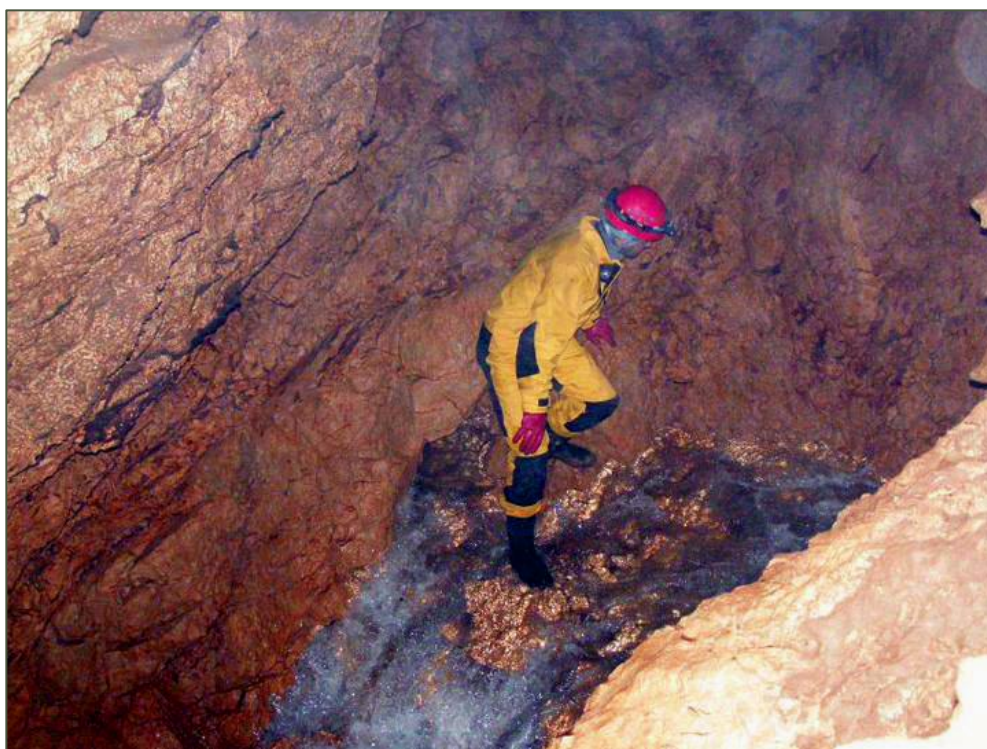

Slika 30. Speleološki objekti na području SP “Đalovića klisura”

(Izvor: Agencija za zaštitu životne sredine, 2026)

Slika 31. Glava Bistrice (Koritska pećina)
(Fotografija: Stefan Vukićević)

Slika 32. Pećina Jamovi podzemni riječni tok
(Fotografija: Željko Madžgalj)

Detaljniji podaci o speleološkim objektima koji se nalaze u granicama ZP uključujući naziv, katastarski broj, zatim podaci o lokalitetu speleološkog objekta, kao i podaci o vrsti, tipu, dužini i dubini objekta predstavljeni su u Tabela 4.

Tabela 4. Pregled speleoloških objekata na području SP “Đalovića klisura” sa osnovnim morfološkim i hidrološkim karakteristikama

Vrsta	Naziv	Broj	Tip	Nadmorska visina	Dužina (m)	Hidrološke karakteristike
Pećina	Juriško vrelo (Vrelo Bistrice)	BP-064	Jednostavan	745	550	Sa stalnim tokom, povremeni izvor
Pećina	Glava Bistrice (Koritska pećina)	BP-065	Jednostavan	720	61,5	Sa stalnim tokom, stalni izvor
Pećina	Brno-Jamovi	BP-066	Jednostavan	780	420	Sa stalnim tokom, povremeni izvor
Pećina	Ribolovačka pećina	BP-063	Jednostavan	700	26,5	Suv
Pećina	Bršljanova pećina	BP-062	Jednostavan	670	14	Suv
Pećina	Sklonište (Bukova pećina)	BP-090	Jednostavan	912	82.9	Suv

Izvor: Madžgalj, 2015.

U neposrednoj blizini zaštićenog područja, takođe se nalazi veliki broj speleoloških objekata. Među najznačajnijim su Donji ponor, Gornji Ponor, Srednji ponor, Bucat, Drenova i dr. Najpoznatija na ovom području i u Crnoj Gori je Pećina nad Vražjim firovima poznata i pod imenom Đalovića pećina. **Đalovića pećina se nalazi u neposrednoj blizini zaštićenog područja, ali van njegovih granica** (Agencija za zaštitu životne sredine CG, 2023a).

Pećina još uvijek nije do kraja istraжена tako da predstavlja pravi izazov za speleologe. Do sada je istraжено oko 20,5 km kanala, a njenu posebnost čini bogat speleo nakit (stalaktitima i stalagmitima i svim ostalim oblicima mikroreljefa koji se mogu naći u pećinama). Takođe pećina je bogata vodom, što nije slučaj sa površinom zaleđa (površ Peštera). Uprvo zbog ovih vrijednosti ona predstavlja geomorfološki fenomen od evropskog značaja (Agencija za zaštitu životne sredine CG, 2023a).

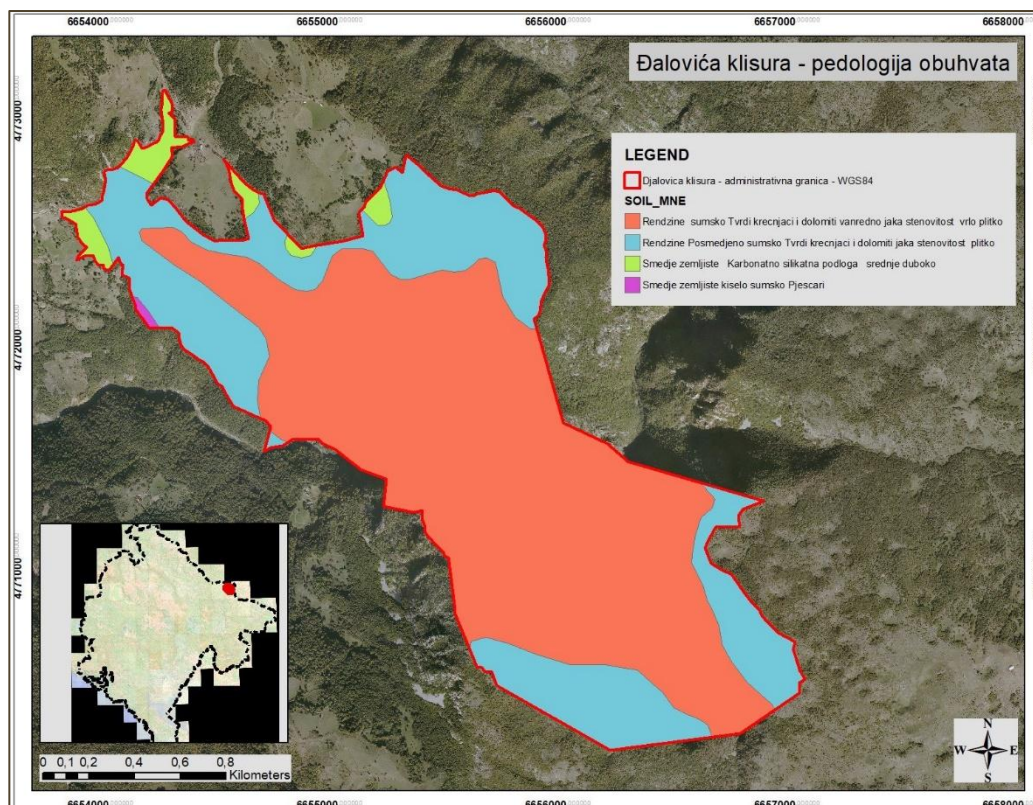
Od 2019. pokrenut je projekat valorizacije ove pećine i u toku su radovi ispred ulaza pećine i do ulaza u pećinu sa izgradnjom žičare. Pored ove, najveće pećine, u Đalovića klisuri istraжено je i premjereno još oko 10 speleoloških objekata koji svakako daju doprinos sveukupnom geomorfološkom diverzitetu cijele klisure (Agencija za zaštitu životne sredine CG, 2023a).

U terenima koji su izgradjeni od eluvijuma i deluvijuma na strmim padinama (donji dio doline Bistice), mogu se očekivati pojave nestabilnosti, posebno odrona. Pojave klizišta su veoma moguće i česte u raspadnutim zonama laporaca i škriljaca. Opšta inženjersko/geološka odlika ovih stijena je da su stabilne kada su suve, a da im se nosivost i stabilnost veoma narušavaju uz prisustvo vode. Kora raspadanja na njima može biti značajne debljine, koja otežava uslove gradnje. U seizmičkom pogledu na ovom području može očekivati maksimalni intenzitet zemljotresa do 7 stepeni MCS skale (Agencija za zaštitu životne sredine CG, 2023a).

2.2.2.3. Pedologija

Na obrazovanje zemljišta na području SP “Đalovića klisura” uticali su geološka podloga, izražen brdsko-planinski reljef, klimatske prilike, vegetacija i antropogeni uticaji. Pedološki pokrivač ovog područja uslovljen je dominantnim prisustvom krečnjačko-dolomitne podloge, ali i lokalnim pojavama karbonatno-silikatnih i silikatnih stijena, što je dovelo do razvoja više tipova zemljišta (Agencija za zaštitu životne sredine CG, 2023a).

Na području Đalovića klisure najzastupljeniji tipovi zemljišta su **rendzine, smeđe zemljište na karbonatno-silikatnoj podlozi i smeđe kiselo šumsko zemljište na pješčarima** (Slika 33) (Agencija za zaštitu životne sredine CG, 2023a).

Slika 33. Pedološka karta područja SP “Đalovića klisura”

(Izvor: Agencija za zaštitu životne sredine, 2026)

Rendzine su razvijene na karbonatnoj podlozi i predstavljaju jedan od najzastupljenijih tipova zemljišta na ovom području. Karakterišu ih plitak profil, izražena skeletnost i ograničena plodnost, zbog čega su najčešće vezane za šumske ekosisteme i pašnjake, dok su na strmim terenima podložne eroziji (Agencija za zaštitu životne sredine CG, 2023a).

Smeđa zemljišta na karbonatno-silikatnoj podlozi javljaju se na mješovitom supstratu i uglavnom su pod šumama i prirodnim travnjacima, uz ograničene mogućnosti poljoprivrednog korišćenja (Agencija za zaštitu životne sredine CG, 2023a).

Smeđa kisela šumska zemljišta razvijena na silikatnim supstratima pretežno su vezana za šumske ekosisteme i imaju manji značaj za intenzivnu poljoprivredu (Agencija za zaštitu životne sredine CG, 2023a).

Zemljišta na području SP “Đalovića klisura” karakterišu plitak profil, izražena skeletnost i velika vodopropusnost, što je tipično za kraške terene. Na strmim padinama ona su podložna eroziji, dok se u uvalama i vrtačama mogu razviti dublji i plodniji zemljišni profili. Ovakve pedološke karakteristike značajno utiču na raspored vegetacije i način korišćenja prostora u okviru zaštićenog područja (Agencija za zaštitu životne sredine CG, 2023a).

2.2.3. Hidrologija

Bistrica je glavni hidrološki objekat koji drenira geografski prostor istočno od Bijelog Polja, i koji obuhvata zapadni dio Pešterske visoravni i područja Korita (zapadno od Žilindara) (Agencija za zaštitu životne sredine CG, 2023a).

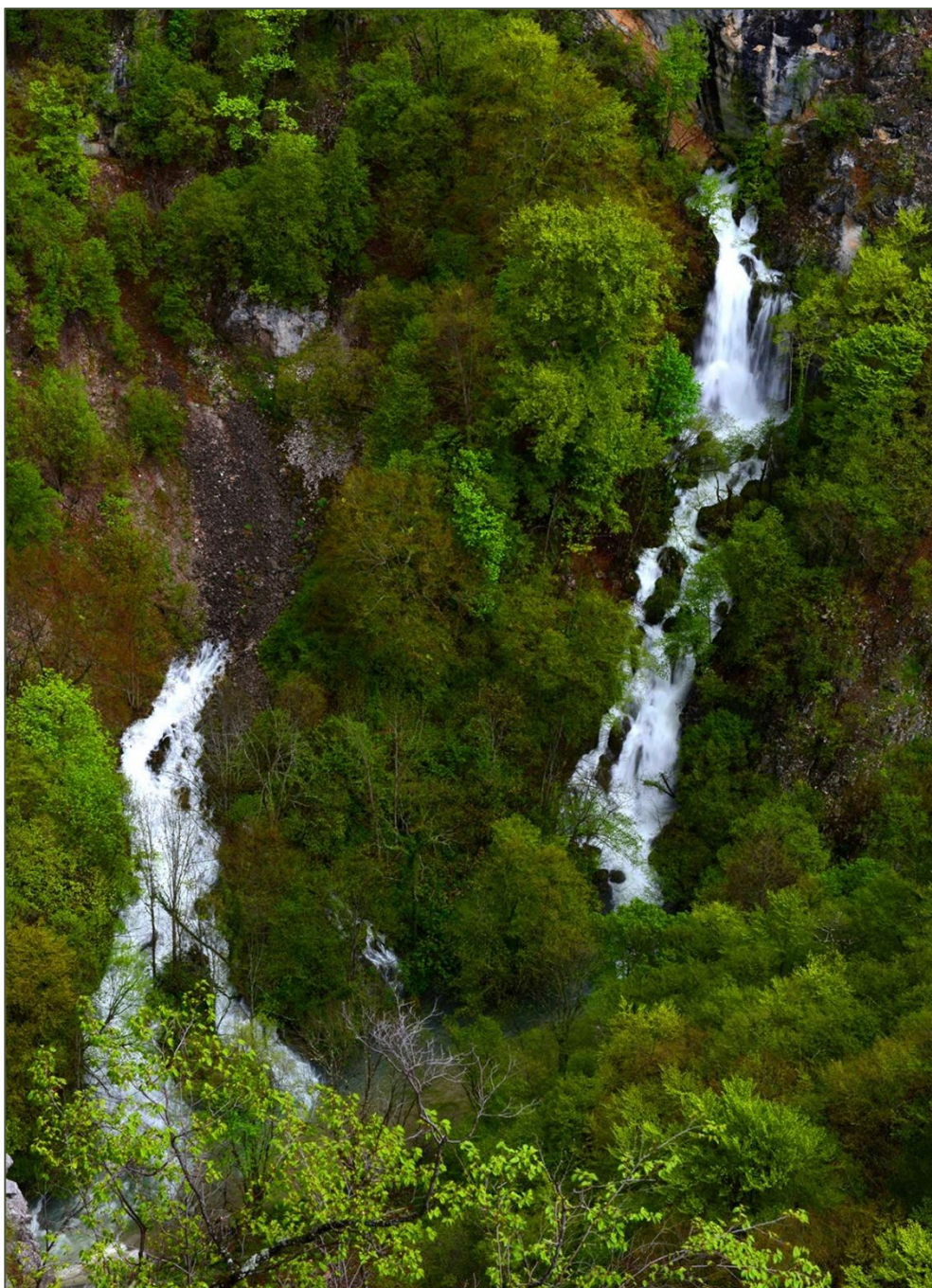
Rijeka je izgradila duboku riječnu dolinu u gornjem i srednjem dijelu toka (Đalovića klisura), dok je u donjem dijelu formirala tip normalne doline. Tok rijeke od izvora do Đalovića klisure, dug 13 km, ima pravac sjever–jug, dok u samoj Đalovića klisuri laktasto skreće ka zapadu, a potom od sela Bistrica ka ušću teče ka sjeverozapadu, gdje se uliva u Lim kao njegova najveća desna pritoka (Agencija za zaštitu životne sredine CG, 2023a).

Područje sliva karakteriše izražen krševit reljef izgrađen od krečnjaka i dolomita gornjeg trijasa i jure. Kao posljedica takvog geološkog sastava razvijeni su brojni ponori i jame, naročito na visoravnima Sušca i Korita, pri čemu se vode dreniraju kroz podzemne tokove i ponovo izbijaju u klisuri u vidu snažnih vrela. Ovakva hidrološka povezanost ukazuje na izražen kontakt između podzemnih i površinskih voda.

Jedan od **značajnijih izvora u okviru ovog sistema je Juriško vrelo (Vrelo Bistrice)**, koje karakteriše izražena hidrološka aktivnost sa stalnim vodenim tokom i funkcijom povremenog izvora (Slika 34). Juriška vrela zapravo predstavljaju kompleks od više međusobno povezanih izvora, među kojima se izdvajaju stalna i periodična vrela. Periodična vrela aktiviraju se u uslovima visokih voda, najčešće tokom marta i aprila, kada dolazi do intenzivnog priliva vode usljed topljenja sniježnog pokrivača sa Pešterske i Koritske visoravni.

Ranija hidrološka istraživanja ukazuju na postojanje podzemne hidrološke veze između rijeke Borošnice, koja ponire na području Pešterskog polja, i Juriških vrela. Ova činjenica potvrđuje složen karakter krškog hidrološkog sistema i izraženu povezanost površinskih i podzemnih voda.

U pogledu izdašnosti, Juriška vrela predstavljaju dominantan izvor napajanja u odnosu na Glavu Bistrice, pri čemu se nalaze na nadmorskoj visini od približno 710 m (Agencija za zaštitu životne sredine CG, 2023a).

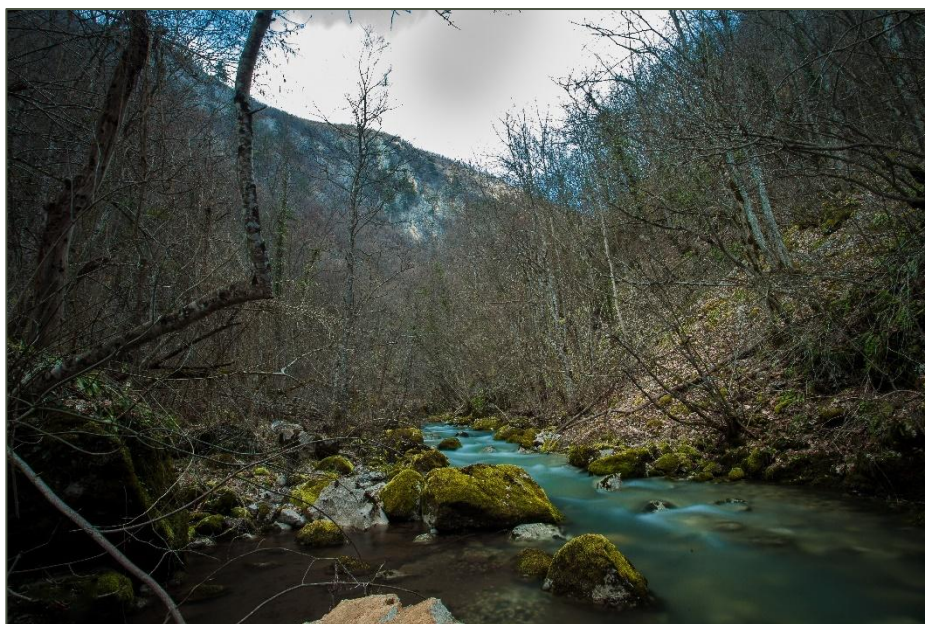
Slika 34. Juriška Vrela (Vrelo Bistrice)

(Fotografija: Saša Popović)

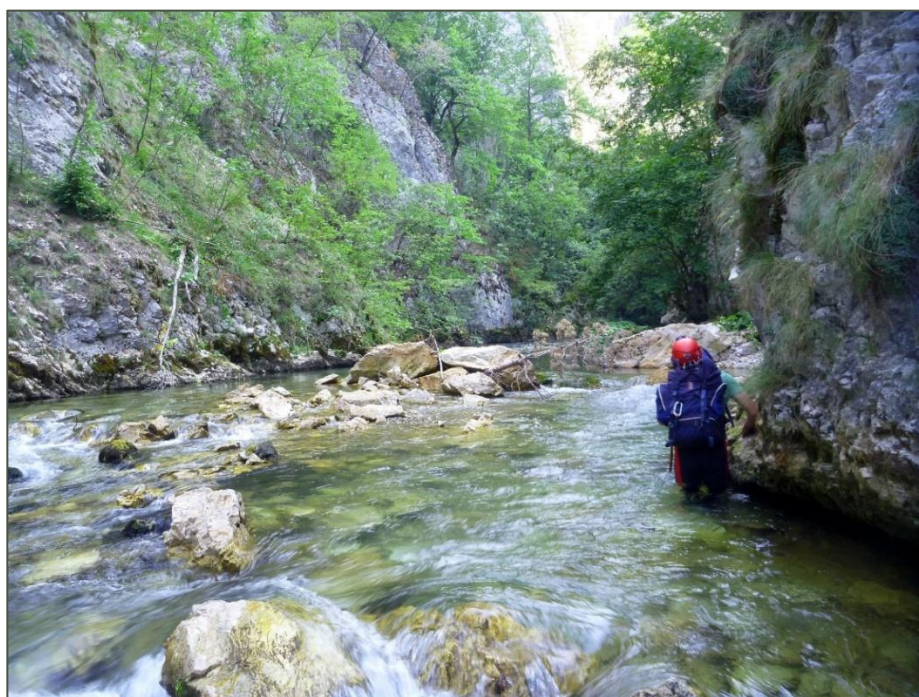
Vodotok Bistrice se u najvećoj mjeri prihranjuje iz izvora Glava Bistrice i Juriškog vrela, dok su pojedini površinski tokovi, poput potoka Jamovi, aktivni periodično u zavisnosti od hidroloških uslova.

U gornjem toku rijeka ima periodičan karakter, dok od vrela Glava Bistrice postaje stalni vodeni tok (Slika 35; Slika 36). Povremeni karakter ima i gornji dio nekadašnjeg vodotoka Bistrice, vezan za izvorišna područja u Grgaji i Crvskom (Agencija za zaštitu životne sredine CG, 2023a).

Višegodišnji proticaj iznosi $5,7 \text{ m}^3/\text{s}$, pri čemu se minimalne vrijednosti javljaju tokom ljeta (avgust: $1,8 \text{ m}^3/\text{s}$), dok se maksimumi bilježe u proljećnom periodu (april: $13,2 \text{ m}^3/\text{s}$), što je povezano sa porastom temperature vazduha i otapanjem sniježnog pokrivača (Agencija za zaštitu životne sredine CG, 2023a).

Slika 35. Gornji tok rijeke Bistrice
(Fotografija: Željko Đukić)

Slika 36. Rijeka Bistrica u SP “Đalovića klisura”
(Fotografija: Mirsad Badžić)

2.2.4. Klima

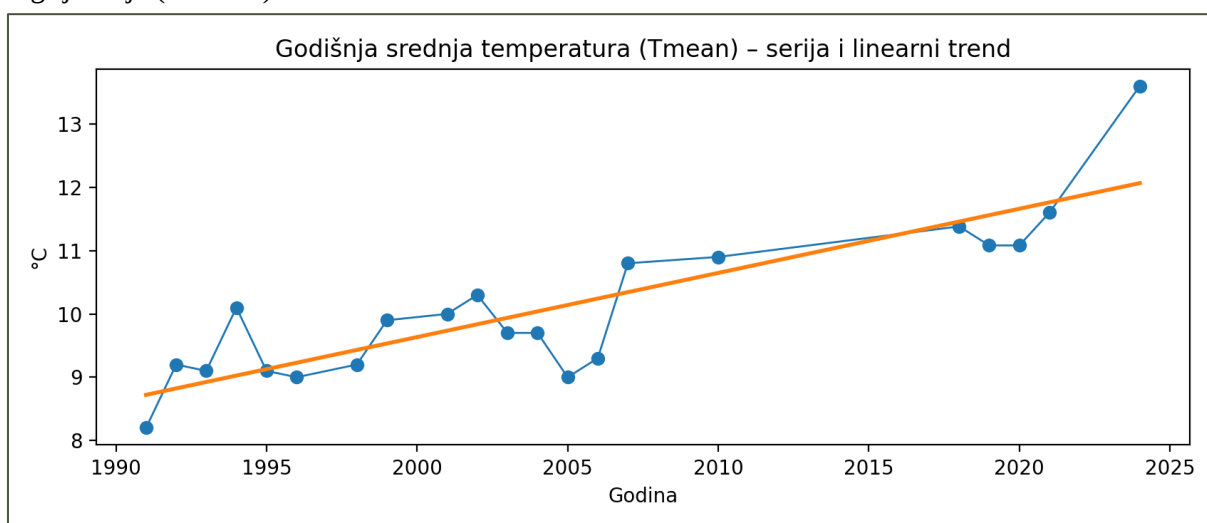
Područje SP “Đalovića klisura” i njegove okoline karakteriše umjereno kontinentalna klima u nižim djelovima (Bjelopoljska kotlina), dok se sa porastom nadmorske visine na masivima Gradine (1.307 mnm) i Sušca (1.156 mnm) ona transformiše u planinsku i subalpsku klimu (Agencija za zaštitu životne sredine CG, 2023a).

Bijelo Polje se nalazi u kotlini rijeke Lim, gdje su česte temperaturne inverzije tokom zimskog perioda i izražen kontinentalni hod temperature. Kombinacija orografije i kontinentalnosti uslovljava jake kontraste između hladne sezone (mraz, snijeg) i toplog ljeta (toplotni stres i povremeni sušni periodi), dok posljednjih decenija raste značaj ekstremnih toplotnih događaja.

Klimatske karakteristike područja analizirane su na osnovu podataka meteorološke stanice Bijelo Polje (n.v. oko 606 m), koji obuhvataju dostupne mjesečne i godišnje klimatske sumare za period **1991–2024**. U analizi su korišćeni podaci o temperaturi vazduha, padavinama, sniježnom režimu, oblačnosti i pojedinim klimatskim indeksima koji ukazuju na učestalost ekstremnih klimatskih događaja.

Temperatura

Analiza dugoročnih klimatskih karakteristika pokazuje da srednja godišnja temperatura vazduha na području Bijelog Polja iznosi oko **10,1°C**. **Najtopliji** mjesec je **jul** sa prosječnom temperaturom od **19,8°C**, dok je **najhladniji januar** sa srednjom temperaturom od **–0,7°C**. Specifičnost ovog područja predstavljaju česte temperaturne inverzije u zimskom periodu, kada se u kotlinama formiraju tzv. „vazдушna jezera“ sa veoma niskim temperaturama. Apsolutni temperaturni ekstremi kreću se od **39,8 °C**, zabilježenih u avgustu 2007. godine, do **–27,6°C** izmjerenih u januaru 1985. godine (Agencija za zaštitu životne sredine CG, 2023a). Statistička analiza ukazuje na porast temperature od približno **1°C po deceniji**, što potvrđuje prisustvo regionalnog procesa klimatskog zagrijavanja (Slika 37).

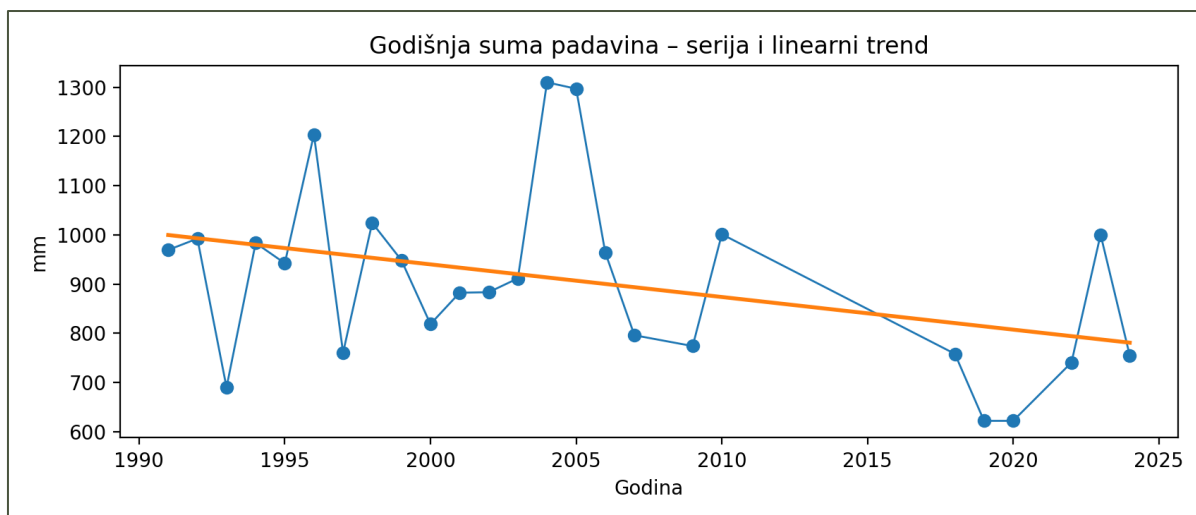
Slika 37. Godišnja srednja temperatura i linearni trend

(Izvor: Analiza podataka sa meteorološke stanice Bijelo Polje, podaci za period 1991 - 2024)

Padavine

Režim padavina na području Bijelog Polja relativno je ujednačen tokom godine, bez izrazito sušnih perioda. **Maksimalne količine padavina** javljaju se u **novembru**, dok je **minimum zabilježen u avgustu**. Prosječna godišnja količina padavina u užem području Bijelog Polja iznosi oko 939 mm, dok na području Đalovića klisure i okolnih planinskih masiva dostiže približno 1200 mm godišnje (Agencija za zaštitu životne sredine CG, 2023a).

Analiza godišnjih suma padavina za dostupni period pokazuje izraženu međugodišnju varijabilnost. Prosječna vrijednost u analiziranoj seriji iznosi približno 906 mm, uz blagi negativni trend (Slika 38).

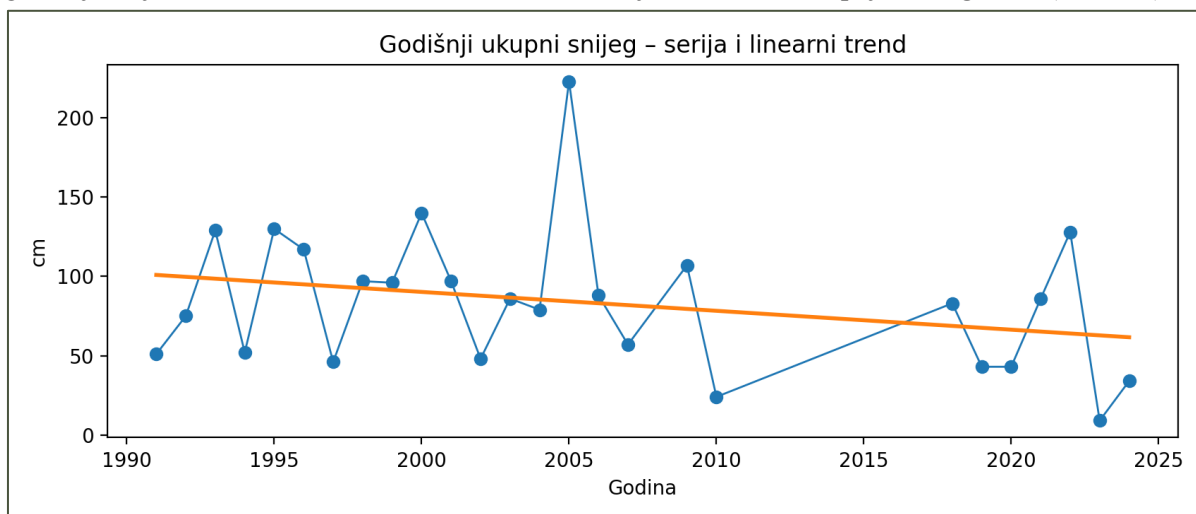
Slika 38. Godišnja suma padavina i linearni trend

(Izvor: Analiza podataka sa meteorološke stanice Bijelo Polje, podaci za period 1991 - 2024)

Snijeg

Sniježni pokrivač predstavlja važnu karakteristiku zime na ovom području i redovna je pojava u periodu od sredine novembra do aprila. U višim planinskim djelovima sniježni pokrivač može trajati između 40 i 140 dana, dok njegova debljina često dostiže 70 do 200 cm (Agencija za zaštitu životne sredine CG, 2023a).

Analiza dostupnih podataka ukazuje na opadajući trend ukupnih količina snijega. Prosječna godišnja vrijednost iznosi oko 83 cm, uz izraženu varijabilnost između pojedinih godina (Slika 39).

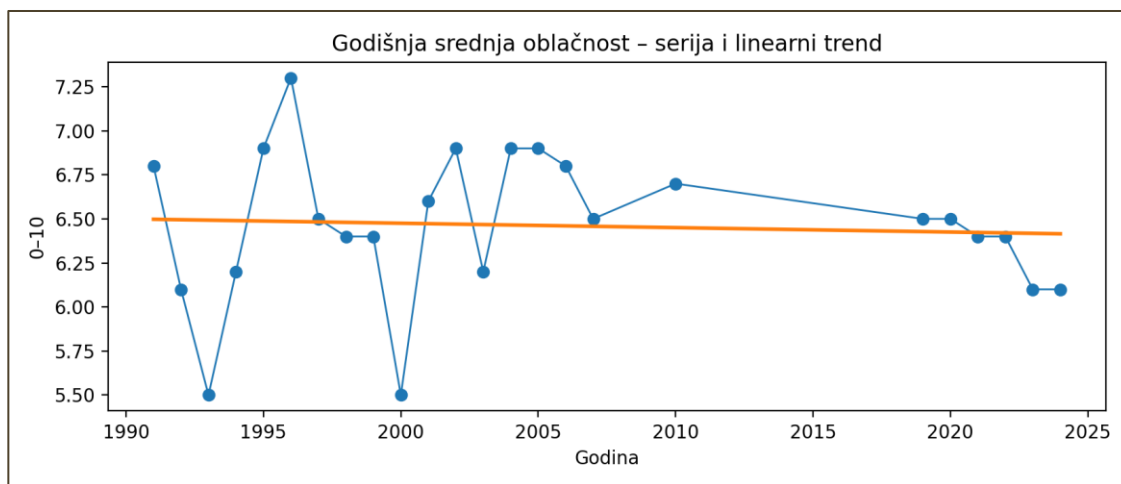

Slika 39. Godišnji ukupni snijeg – serija i linearni trend

(Izvor: Analiza podataka sa meteorološke stanice Bijelo Polje, podaci za period 1991 - 2024)

Slabljenje snježnog režima može uticati na promjene u proljetnom vodnom bilansu i smanjiti dostupnost vode u ranom vegetacionom periodu, što je od posebnog značaja za vlažna staništa i izvorišne zone.

Oblačnost je izraženija tokom hladnijeg dijela godine, sa maksimumom u zimskim mjesecima, dok prosječni godišnji broj sunčanih sati iznosi oko 1.635 sati (Agencija za zaštitu životne sredine CG, 2023a). Analiza dostupnih podataka ne ukazuje na izražen dugoročni trend promjena oblačnosti, iako manje varijacije mogu uticati na promjene u insolaciji tokom ljetnjih mjeseci (Slika 40).

Slika 40. Godišnja srednja oblačnost – serija i trend.

(Izvor: Analiza podataka sa meteorološke stanice Bijelo Polje, podaci za period 1991 - 2024)

Zbog specifične konfiguracije terena i prisustva riječnih dolina, na području Bijelog Polja česta je pojava jutarnjih magli, koje se u prosjeku javljaju oko 113 dana godišnje (Agencija za zaštitu životne sredine CG, 2023a).

U režimu vjetrova dominiraju zapadni i sjeverni pravci, dok je u samoj kotlini prisutan visok procenat tišina. Povremeni jaki vjetrovi mogu povećati evapotranspiraciju i uticati na stabilnost šumskih sastojina, naročito tokom perioda obilnih padavina kada je zemljište zasićeno vlagom.

Pored osnovnih klimatskih parametara, dodatni uvid u promjene klimatskog sistema pružaju temperaturni indeksi i indikativne projekcije temperature i padavina, koji ukazuju na učestalost ekstremnih događaja i moguće pravce budućih promjena, čiji je detaljniji prikaz dat u Prilog 3.

2.2.5. Predione odlike

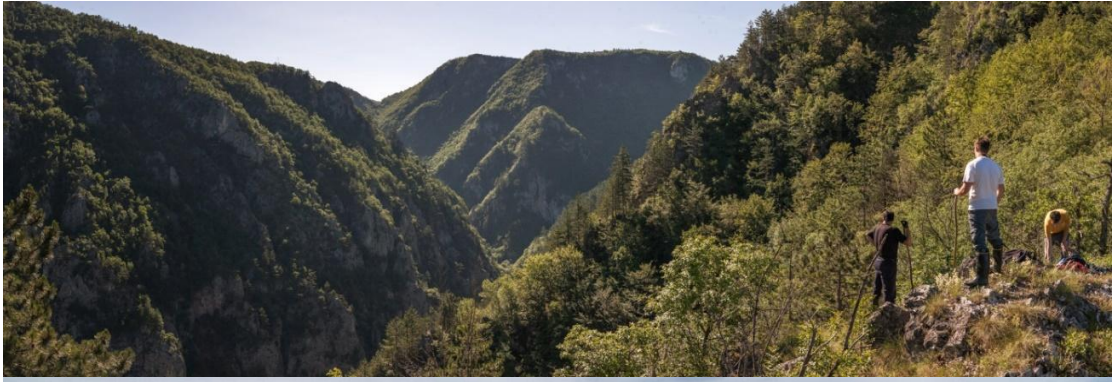
Što se karaktera predjela tiče, Đalovića klisura pripada tipu klisura i kanjona, a prema tipologiji predjela svrstava se u Tip 2 – brdsko-planinski predio istočnog pobrđa.

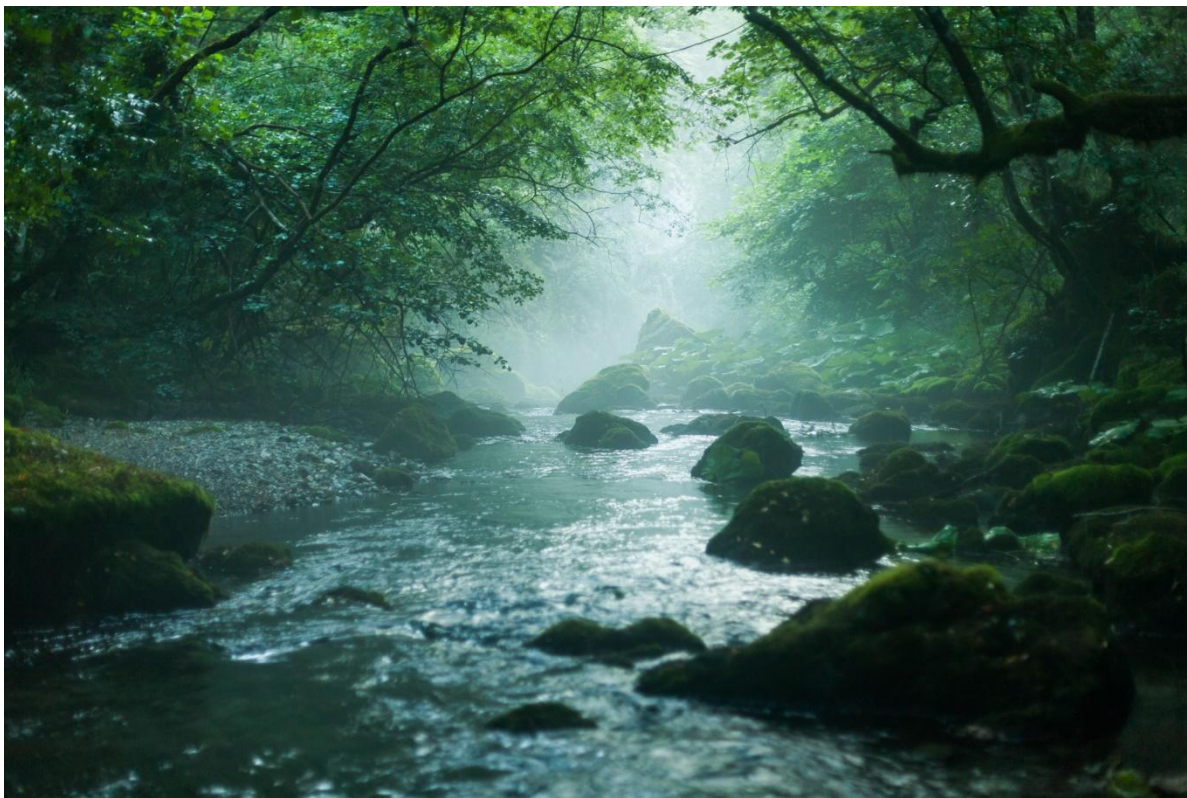
Ova prediona cjelina nalazi se istočno od Bjelopoljske kotline, uokvirena dolinskim pravcima rijeka Lim i Bistrica, počevši od oko 650 m nadmorske visine. Najveći dio prostora karakteriše brdovit reljef, ispresijecan jarugama i potocima, sa prosječnim nadmorskim visinama oko 1000 m.

Kroz klisuru protiče rijeka Bistrica, pri čemu su dolinske strane izrazito strme, mjestimično gotovo vertikalne i stjenovite, dok je dno doline veoma usko. Što se karaktera predjela tiče, Đalovića klisura je tip klisura i kanjona. Kroz klisuru protiče rijeka Bistrica. Dolinska strana je vrlo strma, skoro vertikalna, stjenovita, a dno doline je vrlo usko (Slika 41).

Na obodu klisure izdvajaju se brojna uzvišenja koja predstavljaju značajne vidikovce, sa kojih se pružaju panoramski pogledi na klisuru i širu okolinu. Jedan od najistaknutijih vidikovaca je lokalitet Sjedlo (kota 870 m n.v.).

U širem okruženju klisure zastupljeni su predjeli planinskog i nižeg planinskog tipa, kao i Bjelopoljska kotlina, kotlina rijeke Bistrice, visoravan Korita i urbano naselje Bijelo Polje (Agencija za zaštitu životne sredine CG, 2023a).

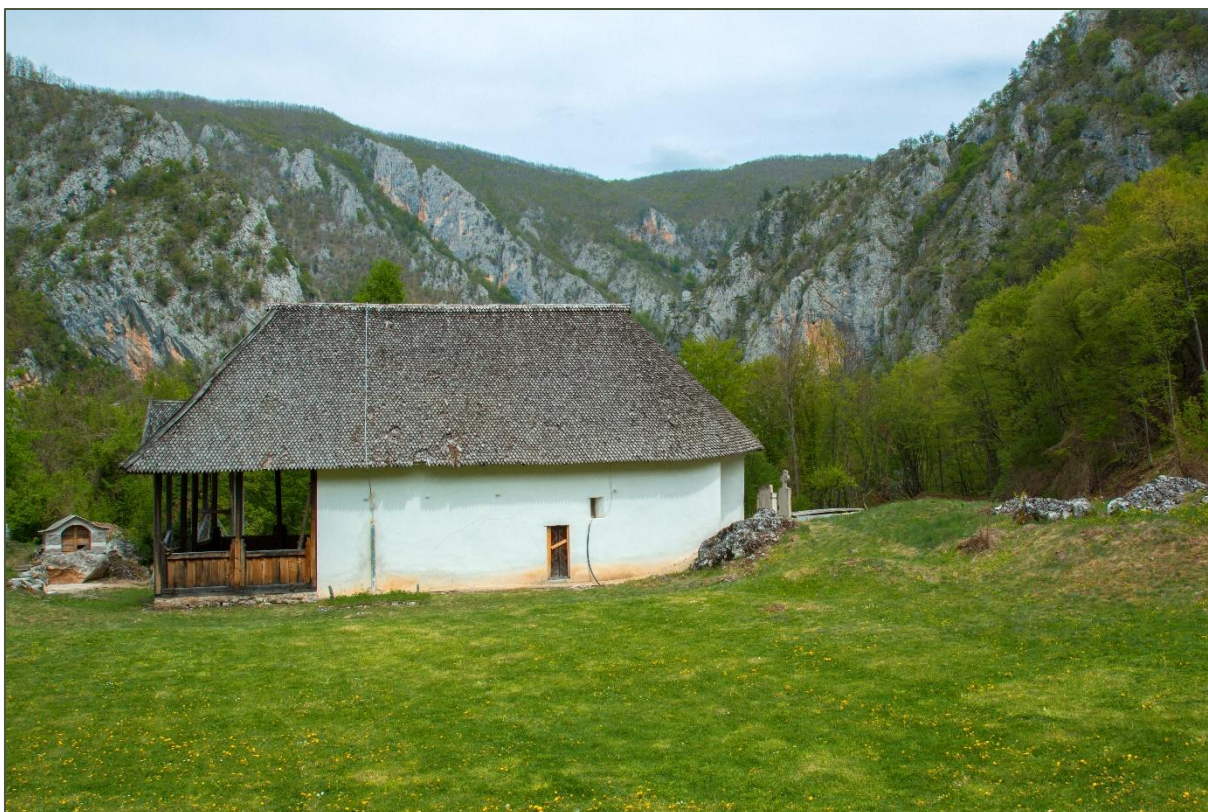
Slika 41. Tipične predeone karakteristike SP “Đalovića klisura”

(Fotografija 1: Panorama Klisure sa Sjedla - Stefan Vukićević; Fotografija 2: Željko Đukić; Fotografija 3: Saša Popović; Fotografija 4: Stefan Vukićević)

2.3. Kulturno-istorijske vrijednosti

U okviru granica SP “Đalovića klisura” nema evidentiranih kulturno-istorijskih vrijednosti, dok se u njegovom neposrednom okruženju nalazi više lokaliteta iz različitih istorijskih perioda (Agencija za zaštitu životne sredine CG, 2023a).

U neposrednoj blizini zaštićenog područja nalazi se Manastir Podvrh sa crkvom Sv. Nikole iz XVII vijeka (Slika 42), kao i arheološki ostaci iz rimskog perioda (Villa Rustica) na području Bistrice (Agencija za zaštitu životne sredine CG, 2023a).

Slika 42. Manastir Podvrh-crkva Sv. Nikole, u kompleksu manastira Podvrh
(Fotografija: Željko Đukić)

Kulturno-istorijsko nasljeđe srednjeg i novog vijeka obuhvata nekropole stećaka u okolnim selima, sakralne objekte (manastir Voljavac i crkvu Bogorodice Bistričke), kao i više džamija iz XIX i početka XX vijeka u Bistrici, Gubavču i Koritima (Agencija za zaštitu životne sredine CG, 2023a).

Iz perioda osmanske vlasti izdvajaju se i epigrafski spomenici, kao i most na Bistrici u Loznoj Luci, kao značajan primjer graditeljskog nasljeđa (Agencija za zaštitu životne sredine CG, 2023a).

Nematerijalna kulturna baština ogleda se u očuvanim tradicionalnim zanatima, narodnim saborima i elementima tradicionalne arhitekture u okolnim selima, koji doprinose kulturnom pejzažu područja (Agencija za zaštitu životne sredine CG, 2023a).

2.4. Socio – ekonomske karakteristike

2.4.1. Stanovništvo, demografija i naselja

Zbog specifičnosti samog područja, gdje veliki dio predstavlja rijeka i njena nepristupačna klisura, u okviru zaštićenog područja nema naseljenih mjesta niti sela. **U neposrednoj blizini klisure** se nalaze sela Đalovići, Mojstir, Vrh, Mokri lug i Požeginja u kojima, prema posljednjem popisu stanovništva, **ukupno živi 148 stanovnika** (Tabela 5) (Popis stanovništva, 2023).

Tabela 5. Broj stanovnika u naseljima u neposrednoj blizini klisure

Naselje	Broj stanovnika (2023)
Đalovići	28
Vrh	34
Mojstir	41
Mokri lug	18
Požeginja	27
UKUPNO:	148

Izvor: Popis stanovništva, 2023

Demografske prilike na ovom području karakteriše konstantno raseljavanje i izražen trend depopulacije. Konstantno raseljavanje iz sela u gradove, kao i migracije sa sjevera Crne Gore prema jugu uslovile su da ova naselja u zadnjih 60 godina gube stanovništvo i polako nestaju.

Najdrastičniji pad bilježi selo Đalovići, koje je 1948. godine imalo 362 stanovnika, a prema popisu iz 2023. dod ima samo 28 stanovnika, dok je Mojstir ostao najbrojnije naselje sa 41 stanovnikom (u odnosu na 406 iz 1948. godine).

Primarna privredna aktivnost lokalnog stanovništva ovog kraja je stočarstvo i poljoprivreda, zasnovana na bogatim pašnjacima i livadama. Posebno je značajna domaća radinost, poput tradicionalne proizvodnje stelje (dimljenog i sušenog ovčjeg mesa) i goveđe pršute, čiji kvalitet uslovljavaju nadmorska visina, klima i bogat floristički sastav pašnjaka.

2.4.2. Javna infrastruktura

SP “Đalovića klisura” udaljen je od gradskog jezgra Bijelog Polja približno 25 kilometara. Najfrekventniji prilazni pravac vodi magistralnim putem ka granici sa Srbijom do mjesta Sutivan, gdje se skreće na lokalni asfaltni put koji preko Bistrice vodi do manastira Podvrh, smještenog na samom ulazu u klisuru (Agencija za zaštitu životne sredine CG, 2023a).

Dodatni pravci pristupa uključuju put preko Pešterske visoravni, gdje se sa magistralnog puta Bijelo Polje – Berane u mjestu Srđevac skreće na asfaltni put ka Loznoj i Sipanju, koji se završava u selu Sušica, odakle se makadamom nastavlja do sela Đalovići. Postoji i pristup preko sela Mojstir makadamskim putem iz pravca Bistrice, koji vodi do platoa Sušca iznad same klisure.

Na području koje gravitira SP “Đalovića klisura” postoji lokalna biciklistička staza BP02 - Moravac koja je duga oko 94,60 km i spaja Bijelo Polje sa Lađevcima, Bistricom i dijelom koji se odvaja ka Manastiru Podvrh, vraćajući se u početnu tačku, u Bijelom Polju (Slika 43) (Eco-Team, 2024).

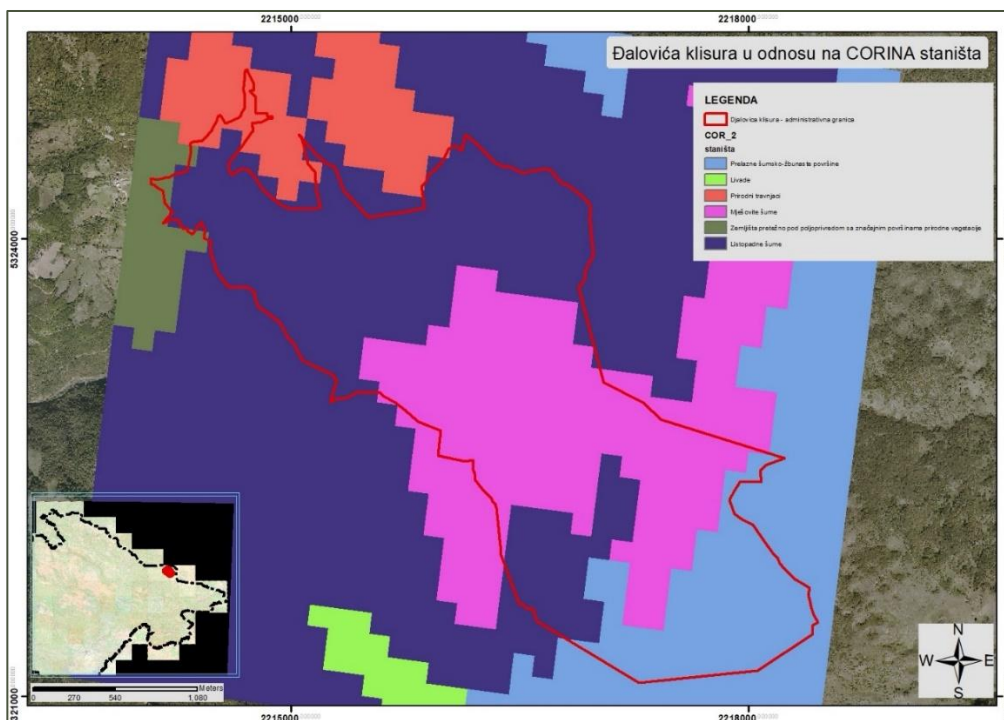
Slika 43. Lokalna biciklistička staza BP02 - Moravac
(Izvor: Pedalaj.me, 2024)

2.5. Korišćenje zemljišta

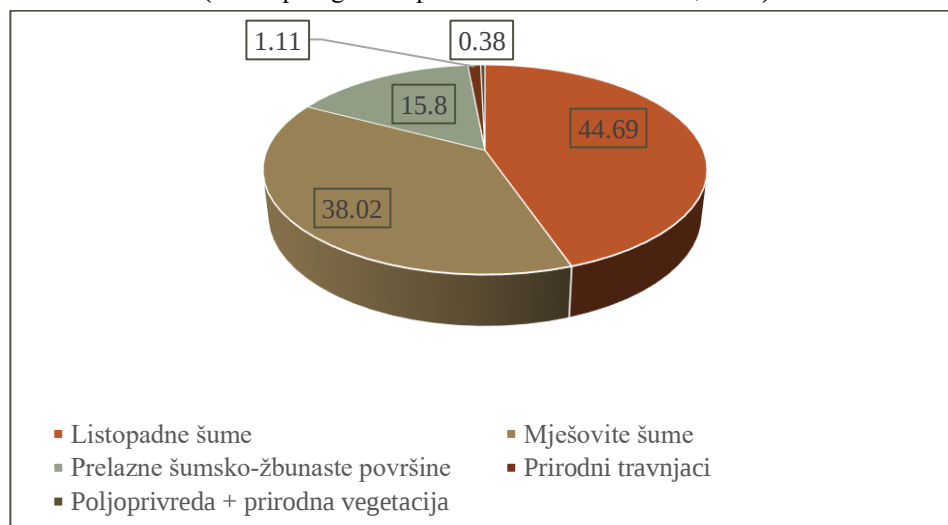
Korišćenje prostora na širem području SP “Đalovića klisura” istorijski je oblikovano kroz tradicionalne djelatnosti koje su i danas prisutne i imaju značajnu ulogu u oblikovanju pejzaža. Šumski kompleksi, u kojima dominiraju bukva, jela i crni bor, koriste se kako za eksploataciju drvene mase, tako i za sakupljanje nedrvenih šumskih proizvoda, prije svega ljekovitog bilja i gljiva. Istovremeno, na širem području, na visoravnima Sušca i Korita, koje uokviruju klisuru, dominantna je ekstenzivna stočarska proizvodnja (uzgoj ovaca i goveda), dok pašnjaci i livade predstavljaju osnovu poljoprivrednog korišćenja prostora.

U okviru granica zaštićenog područja, svojinsko-pravni odnosi ukazuju na izrazitu dominaciju javnog vlasništva, pri čemu Opština Bijelo Polje raspolaže sa 98,67% površine, dok manji dio (4,58 ha) pripada privatnom vlasništvu (Agencija za zaštitu životne sredine CG, 2023a).

Analiza korišćenja zemljišta, zasnovana na podacima *Corine Land Cover* baze za 2018. godinu, ukazuje na jasnu dominaciju šumskih ekosistema. Listopadne šume (288,42 ha) i mješovite šume (245,43 ha) zajedno obuhvataju više od 80% ukupne površine, što potvrđuje visok stepen očuvanosti prirodnog pokrova. Pored njih, značajan udio zauzimaju prelazne šumsko-žbunaste površine (101,95 ha), koje ukazuju na aktivne procese sukcesije i promjene u vegetacijskom pokrovu. Travnjaci i prirodni pašnjaci zastupljeni su u znatno manjem obimu (7,16 ha), dok su površine pod poljoprivredom minimalno prisutne (2,48 ha) (Slika 44; Slika 45).

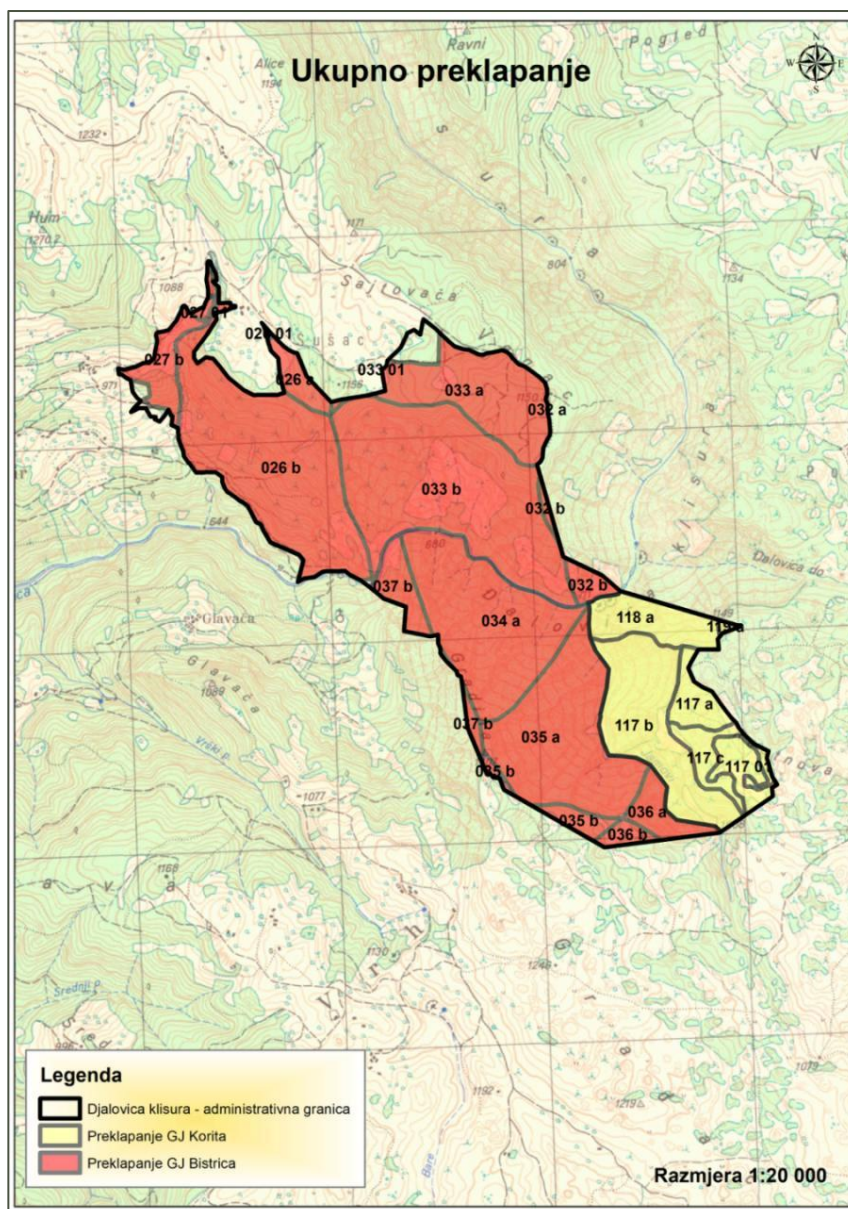
Slika 44. Pokrov i namjena korištenja zemljišta područja obuhvaćenim PU SP “Đalovića klisura”
(Izvor: prilagođeno prema Corine Land Cover, 2018)

Slika 45. Struktura korišćenja zemljišta na području SP “Đalovića klisura” prema CORINE klasifikaciji
(Izvor: Corine Land Cover, 2018)

Šumski resursi unutar SP “Đalovića klisura” u najvećoj mjeri nalaze se u državnom vlasništvu, a njima upravlja Uprava za gazdovanje šumama i lovištima – Područna jedinica Bijelo Polje. U okviru predmetnog područja uspostavljene su i zone zaštite u kojima je komercijalno korišćenje šuma ograničeno ili zabranjeno, u cilju očuvanja specifičnih prirodnih vrijednosti kanjanskog ekosistema.

Šumski prostor unutar granica SP “Đalovića klisura” organizovan je kroz dvije gazdinske jedinice GJ “Bistrica” i GJ “Korita”. GJ “Bistrica” zauzima centralni, južni i veći istočni dio područja, čineći dominantan dio šumskog kompleksa, dok je GJ “Korita” zastupljena u zapadnom i dijelom sjeverozapadnom dijelu obuhvata, kao i u manjim fragmentima na jugoistočnom rubu područja (Slika 46) (Osnova gazdovanja šumama GJ “Bistrica“, 2023–2032; Osnova gazdovanja šumama GJ “Korita“, 2021–2030).

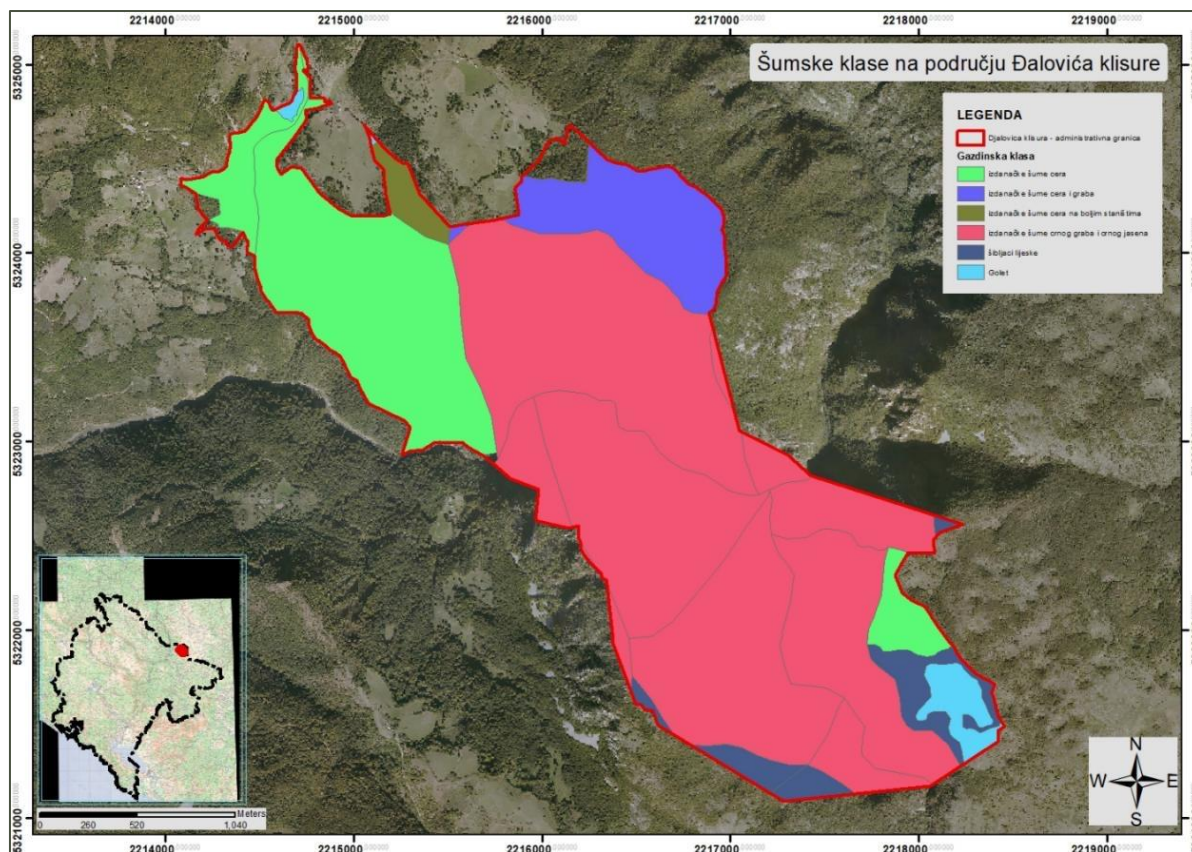

Slika 46. Prikaz prostornog odnosa gazdinskih jedinica “Bistrica” i “Korita” unutar područja SP “Đalovića klisura”

(Izvor: Osnova gazdovanja šumama GJ “Bistrica“, 2023–2032; Osnova gazdovanja šumama GJ “Korita“, 2021–2030)

U okviru GJ “Bistrica” dominantno su zastupljene izdanačke šume crnog graba i crnog jasena, koje pokrivaju najveći dio centralnog i južnog prostora. Pored njih, u manjim fragmentima prisutne su i izdanačke šume cera, kao i površine pod šibljacima i goletima, naročito u jugoistočnom dijelu (Slika 47) (Osnova gazdovanja šumama GJ “Bistrica“, 2023–2032).

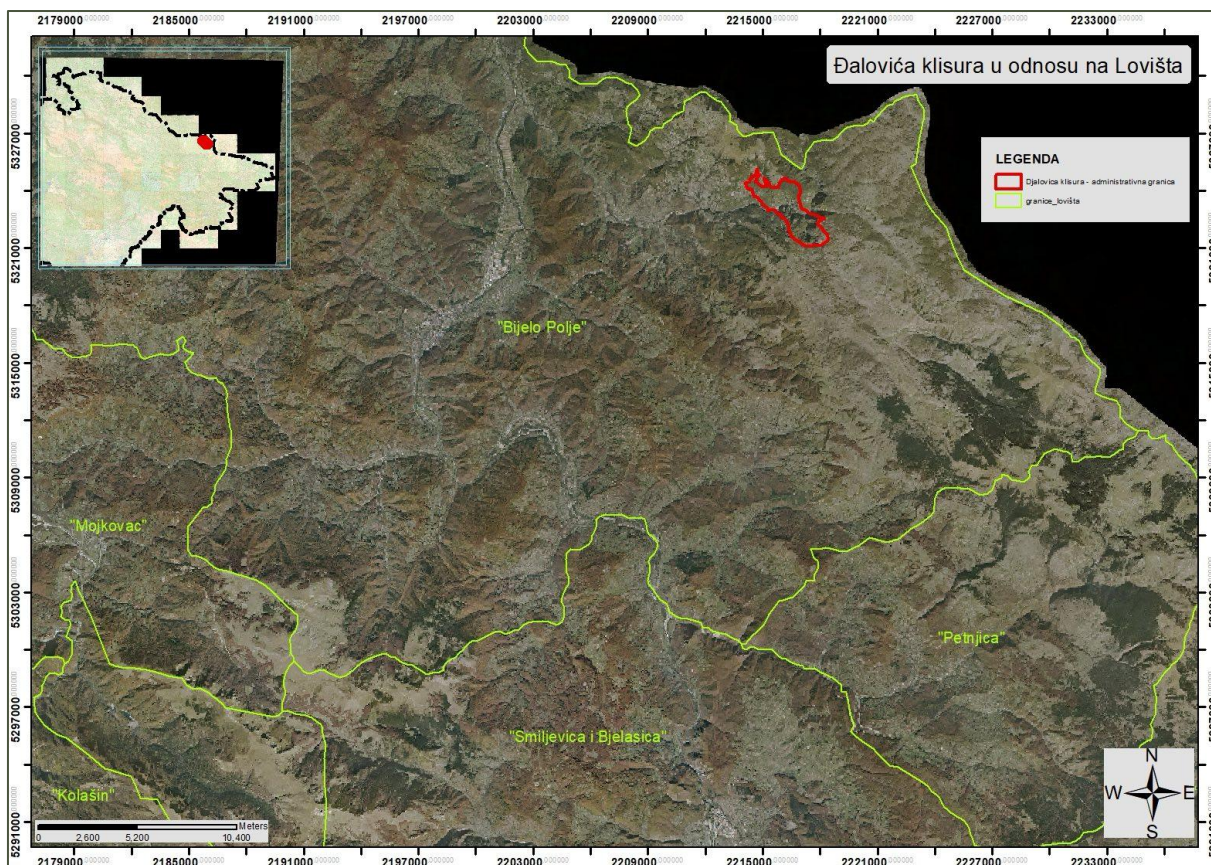
S druge strane, unutar GJ “Korita” preovlađuju izdanačke šume cera, koje zauzimaju veći dio zapadnog dijela područja, dok se u sjeveroistočnim djelovima ove gazdinske jedinice javljaju i izdanačke šume cera i graba, kao i šume sa bijelim jasenom u manjim površinama. Ovakva raspodjela ukazuje na heterogenost stanišnih uslova i strukture šumskog pokrivača između dvije gazdinske jedinice (Slika 47) (Osnova gazdovanja šumama GJ “Korita“, 2021–2030).

Slika 47. Prostorna raspodjela šumskih klasa u SP „Đalovića klisura“

(Izvor: Osnova gazdovanja šumama GJ “Bistrica“, 2023–2032; Osnova gazdovanja šumama GJ “Korita“, 2021–2030)

U pogledu lovstva, područje SP “Đalovića klisura“ nalazi se u okviru Istočnog lovnog područja, odnosno lovišta Bijelo Polje (Slika 48) pri čemu su lovne aktivnosti regulisane na osnovu lovnogospodarskih osnova.

Slika 48. Položaj SP “Đalovića klisura” u okviru lovišta Bijelo Polje

(Izvor: Agencija za zaštitu životne sredine CG, 2026)

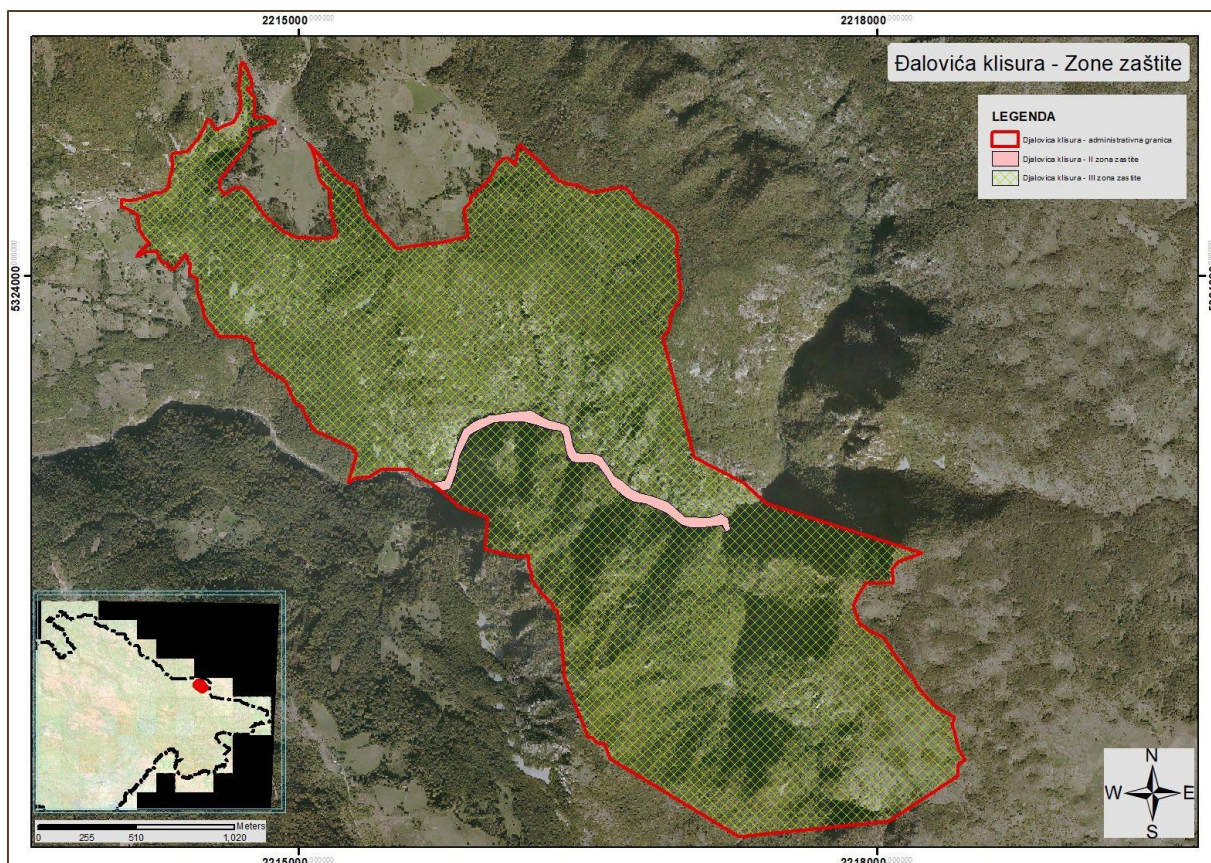
U njegovim granicama uspostavljen je lovni rezervat Đalovića klisura, koji ima poseban režim zaštite, pa se na ovom prostoru ne sprovodi redovan lov, već isključivo aktivnosti istraživanja i sanitarni odstrel divljači. Među najzastupljenijim vrstama izdvajaju se obična srna (*Capreolus capreolus*), divlja svinja (*Sus scrofa*) i obični zec (*Lepus europaeus*) (Lovački savez Crne Gore, web stranica, 2026).

Područje SP “Đalovića klisura” pripada i ribolovnim vodama opštine Bijelo Polje, koje predstavljaju značajno salmonidno područje u ovom dijelu Crne Gore. Upravljanje ribljim fondom povjereno je Sportsko-ribolovnom klubu “Sinjavac”, u saradnji sa nadležnim opštinskim organima. U vodama ovog područja dominantna je autohtona potočna pastrmka, a redovno se sprovode aktivnosti poribljavanja s ciljem očuvanja ribljeg fonda i ukupnog biodiverziteta.

2.6. Zone i režimi zaštite

U zaštićenom području primjenjuju se režimi zaštite II i III stepena. Od ukupne površine SP “Đalovića klisura” (344,39 ha), u II stepenu zaštite nalazi 5,039 ha, a u III stepenu zaštite 339,35 ha.

Druge zone zaštite obuhvata jednu prostornu cjelinu i to gornji dio hidrološki aktivnog toka rijeke Bistrice kroz Đalovića klisuru uključujući njen izvorišni dio (Glave Bistrice), dok treća III zona zaštite obuhvata strane kanjona, sjevernu i južnu, do vršnih djelova na kojima su imanja ili parcele u privatnom vlasništvu (Slika 49).

Slika 49. Zone i režimi zaštite unutar SP “Đalovića klisura”

(Izvor: Agencija za zaštitu životne sredine, 2026)

U režimu zaštite II stepena sprovodi se aktivna zaštita, koja podrazumijeva: moguće intervencije u cilju restauracije, revitalizacije i ukupnog unapređenja stanja zaštićenog područja; kontrolisano korišćenje prirodnih resursa, bez posljedica na primarne vrijednosti prirodnih staništa, populacija i ekosistema.

Režim zaštite III stepena podrazumijeva održivo korišćenje odnosno selektivno i ograničeno korišćenje prirodnih resursa, koje omogućavaju funkcionalno-ekološko povezivanje integritet zaštićenog područja.

Odlukom o proglašavanju kategorije, granica, statusa i režima zaštite u SP “Đalovića klisura” definisane su sledeće dozvoljene i zabranjene aktivnosti kao i mere zaštite (Tabela 6).

Tabela 6. Pregled dozvoljenih i zabranjenih aktivnosti po režimima zaštite kao i mere zaštite na području SP “Đalovića klisura”

Dozvoljene aktivnosti u djelovima zaštićenog područja	
Režim zaštite II stepena	Režim zaštite III stepena
sprovoditi intervencije u cilju restauracije, revitalizacije i ukupnog unapređenja zaštićenog područja	uređenje i korišćenje pješačkih i rekreativnih staza na kopnu
kontrolisano korišćenje prirodnih resursa, bez posljedica po primarne vrijednosti prirodnih staništa, populacija, ekosistema, obilježja predjela i objekata geonasljeđa, pri čemu se korišćenje šuma sprovodi u skladu sa važećim programima gazdovanja šumama	razvijanje naselja i prateća infrastruktura u mjeri u kojoj se ne izaziva narušavanje osnovnih vrijednosti područja
kontrolisane posjete u obrazovne, rekreativne i turističke svrhe bez posledica na primarne vrijednosti prirodnih staništa, populacija, ekosistema, obilježja predjela i objekata geonasljeđa	vršenje radova na uređenju objekata kulturno-istorijskog nasljeđa i tradicionalne gradnje; - sprovoditi očuvanja tradicionalnih djelatnosti lokalnog stanovništva

izvođenje radova održavanja, popravke i rekonstrukcije postojećih infrastrukturnih objekata u postojećim karakteristikama	intervencije radi restauracije, revitalizacije i unapređenja zaštićenog područja
kontrolisana naučna istraživanja i praćenje prirodnih procesa	naučna istraživanja i praćenje prirodnih procesa
zaštitne, sanacione i druge neophodne mjere za potrebe zaštite područja	spровоđenje zaštitnih i sanacionih mjera
spровоđenje posebnih interventnih mjera na zaštiti ekosistema	selektivno i ograničeno korišćenje prirodnih resursa, i to: (i) korišćenje šuma u skladu sa važećim programima gazdovanja šumama (ii) lov divljači, u skladu sa propisima koji reguliše Zakon o lovstvu
Zabranjene aktivnosti u djelovima zaštićenog područja	
Režim zaštite II stepena	Režim zaštite III stepena
moratorijuma na ribolov potočne pastrmke na period od 5 godina, radi obnove populacije	postavljanje ili izgradnja objekata koji zagađuju, oštećuju ili ugrožavanje riječni ekosistem, prirodna staništa i vrste
lov divljači	promjena namjene površina
nekontrolisana sječa šume bez dozvole	rastjerivanje, hvatanje, uznemiravanje i ubijanje zaštićenih životinjskih vrsta
akvakultura	naseljavanje alohtonih vrsta
postavljanje ili izgradnja objekata	
promjena namjene površina	
rastjerivanje, hvatanje, uznemiravanje i ubijanje životinjskih i biljnih vrsta	
naseljavanje alohtonih i invazivnih vrsta	
preduzimanje radova koji bi mogli da dovedu do oštećenja vrsta i staništa i arheoloških vrijednosti	
upotreba materija koje mogu da ugroze vitalnost i temeljne prirodne vrijednosti ekosistema	
slučajno ili namjerno odlaganje ili odbacivanje komunalnog i bilo kog drugog otpada	
oštećenje geoloških i geomorfoloških vrijednosti	
osiromašenje prirodnog fonda divljih vrsta	
zagađenje ili ugrožavanje rijeke	
Cijela teritorija SP "Đalovića klisura"	
sakupljanje, uništavanje i promet zaštićenih vrsta biljaka i životinja	
hvatanje, odnosno ubijanje, uznemiravanje vrsta životinja, naročito u vrijeme razmnožavanja, podizanja mladih, hibernacije	
unošenje alohtonih životinjskih vrsta i gljiva	
branje, sakupljanje i korišćenje vrsta biljaka, u mjeri u kojoj se može ugroziti brojnost njihovih populacija	

Izvor: Odluka o proglašavanju kategorije, granica, statusa i režima zaštite u SP "Đalovića klisura" (2024).

3. AKCIONI PLAN

Ovaj dio Plana upravljanja definiše viziju, tematske oblasti upravljanja i dugoročne ciljeve. U okviru ovog poglavlja vrši se ocjena stanja po tematskim oblastima, uključujući identifikaciju postojećih pritisaka i potencijalnih prijetnji, kao i definisanje specifičnih ciljeva upravljanja sa pripadajućim indikatorima. Takođe su definisane upravljačke aktivnosti, njihovi indikatori, prioriteti, dinamika sprovođenja, subjekti i saradnici realizacije, kao i procjena finansijskih sredstava i izvori njihovog obezbjeđivanja.

Tematske oblasti upravljanja predstavljaju ključne segmente upravljanja zaštićenim područjem, u okviru kojih se grupišu srodni problemi, ciljevi i aktivnosti.

Plan upravljanja za SP “Đalovića klisura” sadrži **5 tematskih oblasti**:

- Zaštita i očuvanje prirodnih vrijednosti,
- Podrška održivom korišćenju prirodnih dobara,
- Upravljanje posjećivanjem, edukacija, interpretacija i promocija,
- Saradnja s lokalnom zajednicom,
- Razvoj kapaciteta upravljača.

Za ispravno sagledavanje stanja po tematskim oblastima potrebno je znati postojeće pritiske koji su prisutni na ovom prostoru, kao i eventualno prepoznate prijetnje koje se mogu javiti u budućem periodu. Na osnovu ovako sagledanog stanja definišu se dugoročni ciljevi upravljanja.

Za svaku tematsku oblast definisan je dugoročni cilj, koji predstavlja željeno stanje u budućnosti, te više specifičnih ciljeva koji daju mjerljive i operativne smjernice za njegovo ostvarenje.

Specifični ciljevi se ostvaruju sprovođenjem planiranih upravljačkih aktivnosti, čiji indikatori omogućavaju praćenje sprovođenja Plana upravljanja i rada upravljača. Kako bi se dobio bolji uvid u raspored i prioritete pojedinih aktivnosti, prikazana je planirana dinamika sprovođenja **aktivnosti prema godinama** i navedeni su **ključni subjekti i saradnici**³ realizacije za sprovođenje pojedinih djelova ili cijele aktivnosti.

Zbog ograničenih ljudskih i finansijskih kapaciteta definisana su 3 nivoa prioriteta aktivnosti upravljanja:

- **Prioritet 1** – aktivnosti koje se moraju sprovesti u periodu trajanja plana upravljanja. Njihovo neispunjavanje značajno ugrožava realizaciju plana.
- **Prioritet 2** – aktivnosti koje je potrebno sprovesti, uz određeni stepen fleksibilnosti u njihovoj realizaciji.
- **Prioritet 3** – aktivnosti koje se sprovedu u skladu sa raspoloživim kapacitetima i predstavljaju potencijal za dalji razvoj upravljanja.

Aktivnosti su dodatno grupisane prema sljedećim kategorijama aktivnosti koje upravljaču pomažu u odlučivanju smjera djelovanja: **istraživanje, monitoring, regulacija, aktivno upravljanje, edukacija i interpretacija, informiranje, komunikacija, podrška, saradnja, jačanje kapaciteta upravljača, planiranje, infrastruktura i održavanje**.

³ Upravljačke aktivnosti u okviru Plana upravljanja SP “Đalovića klisura” sprovodi upravljač zaštićenog područja. U realizaciji pojedinih aktivnosti mogu učestvovati i drugi subjekti, u skladu sa svojim nadležnostima, ovlaštenjima i interesima. Finansijski troškovi definisani ovim Planom odnose se na upravljača, dok se ostali učesnici ne obavezuju na finansijsko učešće u sprovođenju aktivnosti.

Vizija

Spomenik prirode “Đalovića klisura” je očuvano i prepoznatljivo zaštićeno područje u kojem se prirodne vrijednosti čuvaju kroz odgovorno upravljanje, održivo korišćenje i aktivno učešće lokalne zajednice.

3.1. Zaštita i očuvanje prirodnih vrijednosti

Polazeći od prikazanih karakteristika biodiverziteta, područje SP “Đalovića klisura” odlikuje se značajnom raznovrsnošću staništa i vrsta, kao i izraženom konzervacijskom vrijednošću na nacionalnom i međunarodnom nivou. Prisustvo više identifikovanih Natura 2000 tipova staništa na relativno malom prostoru dodatno ukazuje na visok stepen diverziteta i ekološke vrijednosti ovog područja. Raznovrsnost ekosistema i njihov mozaičan raspored predstavljaju osnov za očuvanje ukupnog biodiverziteta ovog prostora.

Istovremeno, dostupni podaci ukazuju na relativno povoljno stanje prirodnih vrijednosti, prije svega kroz očuvanost ključnih staništa i prisustvo značajnog broja vrsta od nacionalnog i međunarodnog značaja. Međutim, identifikovani su i brojni prirodni i antropogeni pritisci, uključujući infrastrukturne zahvate u neposrednom okruženju, neadekvatno upravljanje otpadom u slivnom području, kao i nelegalne ili nekontrolisane aktivnosti poput lova, ribolova i požara. Pored identifikovanih lokalnih pritisaka, klimatske promjene predstavljaju dodatni faktor koji može uticati na strukturu i funkcionalnost ekosistema, posebno kroz promjene u režimu padavina, temperature i hidroloških uslova.

U tom kontekstu, očuvanje povoljnog stanja prirodnih vrijednosti zahtijeva usmjeravanje upravljanja ka očuvanju funkcionalnosti ekosistema, smanjenju identifikovanih pritisaka i unapređenju uslova za dugoročno očuvanje staništa i vrsta od značaja. Ograničen stepen istraženosti pojedinih grupa organizama i neujednačenost dostupnih podataka predstavljaju dodatno ograničenje u upravljanju, što ukazuje na potrebu za sprovođenjem dodatnih istraživanja i uspostavljanjem sistematskog monitoringa.

Na osnovu navedene analize, očuvanje povoljnog stanja prirodnih vrijednosti zahtijeva usmjeravanje upravljanja ka očuvanju funkcionalnosti ekosistema, smanjenju identifikovanih pritisaka i unapređenju uslova za dugoročno očuvanje staništa i vrsta od značaja.

3.1.1. Podtema: Vodena staništa i uz njih vezane vrste

3.1.1.1. Evaluacija stanja

Predmet ocjene stanja u okviru ove podteme obuhvata ključne komponente vodenih staništa definisane u uvodnom dijelu plana, uključujući vodotok rijeke Bistrice sa izvorima i pećinskim vrelima, manje stalne i povremene vodotoke, kao i pripadajuća vlažna staništa i priobalni pojas, zajedno sa ciljnim grupama vrsta koje su za ova staništa vezane.

Stanje vodenih staništa na području SP “Đalovića klisura” **može se ocijeniti kao relativno povoljno**, imajući u vidu očuvanost vodotoka rijeke Bistrice, visok kvalitet voda i prisustvo značajnog broja vrsta koje su vezane za hladne i dobro očuvane planinske vodotoke.

Dodatno, činjenica da je vodotok Bistrice obuhvaćen režimom zaštite II stepena ukazuje na njegov izuzetni značaj u okviru zaštićenog područja, kao i potrebu za strožijim mjerama očuvanja u odnosu na ostatak područja koji je u III stepenu zaštite.

Očuvanost vodenih staništa i stabilnost hidroloških uslova jasno se odražavaju kroz strukturu i sastav bioloških zajednica, među kojima posebno mjesto zauzima ihtiofauna kao jedan od najvažnijih indikatora stanja vodotoka.

Struktura **ihthiofaune** rijeke Bistrice ukazuje na očuvan karakter vodotoka, pri čemu dominiraju **salmonidne vrste** karakteristične za hladne, dobro oksigenisane planinske rijeke. U gornjem toku dominira potočna pastrmka (*Salmo trutta*), dok se u srednjem dijelu javlja lipljen (*Thymallus thymallus*), a u donjem toku mladica (*Hucho hucho*), koja u zimskom periodu dolazi iz rijeke Lim radi mriješta. Ovakva prostorna raspodjela vrsta ukazuje na očuvan longitudinalni kontinuitet vodotoka i funkcionalnu povezanost sa širim hidrološkim sistemom (Agencija za zaštitu životne sredine CG, 2023a).

Prisustvo osjetljivih vrsta riba, kao i zajednica **makrozoobentosa** (Trichoptera, Ephemeroptera, Plecoptera), ukazuje na visok stepen očuvanosti ekoloških uslova i kvalitet vode u granicama oligo - do mezosaprobnosti (Agencija za zaštitu životne sredine CG, 2023a).

Dostupni podaci ukazuju na povoljne uslove u pogledu kvaliteta vode i prisustva indikatorskih vrsta, međutim, **izražen nedostatak kontinuiranog i sistematskog monitoringa ključnih komponenti ekosistema predstavlja značajan upravljački problem**, jer ograničava pouzdanu i cjelovitu ocjenu ekološkog statusa vodotoka i otežava planiranje i usmjeravanje mjera upravljanja.

Pored glavnog vodotoka, značajnu ulogu u očuvanju biodiverziteta imaju i manja vodena i vlažna staništa, poput izvora, lokvi, blatišta i manjih vodotokova, koja predstavljaju **ključna staništa za razmnožavanje i opstanak vodozemaca**.

Prisustvo većeg broja vrsta, uključujući i endemsku grčku žabu (*Rana graeca*), ukazuje na očuvanost ovih staništa i povoljne uslove za vrste vezane za hladne i vlažne mikroambijente. Poseban značaj imaju žutotrbi mukač (*Bombina variegata*) i planinski mrmoljak (*Ichthyosaura alpestris*), vrste koje se smatraju bioindikatorima stanja životne sredine. Njihovo prisustvo ukazuje na očuvanost ovih staništa, ali istovremeno i na njihovu osjetljivost, s obzirom na to da njihov opstanak zavisi od postojanja privremenih i plitkih vodenih površina koje su podložne promjenama hidroloških uslova i degradaciji (Agencija za zaštitu životne sredine CG, 2023a).

U okviru vodenih i priobalnih ekosistema posebno se izdvaja i **prisustvo vidre (*Lutra lutra*)**, kao vršne predatorske vrste i bioindikatora zdravih ekosistema, koje je na području zaštićenog područja **evidentirano kroz dostupne podatke i opažanja, uključujući i saznanja lokalnih korisnika prostora**. Međutim, **nedostatak sistematskog monitoringa ograničava pouzdanu procjenu stanja njene populacije**.

Opstanak ove vrste direktno zavisi od kvaliteta vode, dostupnosti hrane i očuvanosti priobalne vegetacije (Agencija za zaštitu životne sredine CG, 2023a), pri čemu povezanost sa stanjem ribljeg fonda dodatno potvrđuje funkcionalnost ekosistema i dostupnost trofičkih resursa. Ovakve karakteristike ukazuju **na značaj očuvanja ovih elemenata staništa, ali i na potrebu uspostavljanja redovnog praćenja kao osnove za adekvatno upravljanje i zaštitu vrste**.

Uprkos relativno povoljnom stanju, identifikovani su brojni pritisci koji mogu uticati na očuvanost vodenih staništa i uz njih vezanih vrsta. **Kao ključni problemi izdvajaju se zagađenje vodotoka, neadekvatno upravljanje otpadnim vodama, kao i odlaganje otpada i uginulih**

životinja u ponorskim zonama, posebno na području Korita i Pešterskog polja, što predstavlja poseban rizik imajući u vidu dokazanu hidrološku povezanost ovih područja sa izvorima rijeke Bistrice.

Određeni nalazi ukazuju na **potencijalne slabosti u strukturi ribljeg fonda**, posebno u pogledu **prirodnog prirasta potočne pastrmke**, koji je ocijenjen kao relativno nizak, što može ukazivati na pritiske ili promjene u uslovima staništa (Agencija za zaštitu životne sredine CG, 2023a). Značajan pritisak predstavlja **nelegalni ribolov**, uključujući korišćenje nedozvoljenih sredstava poput mreža i električne struje, što može dovesti do smanjenja brojnosti populacija, naročito salmonidnih vrsta, kao i do narušavanja njihove starosne i reproduktivne strukture.

Tokom konsultacija sa zainteresovanim stranama dodatno je ukazano na **značajno smanjenje populacije lipljena u nizvodnom dijelu vodotoka**, gdje je u pojedinim segmentima gotovo iščezao. Takođe je ukazano i na **ranije poribljavanje neautohtonim vrstama**, što može dovesti do genetičkog miješanja i narušavanja prirodne strukture ihtiofaune. Ovakve aktivnosti, **kao i potencijalno unošenje novih vrsta, predstavljaju poseban rizik od uspostavljanja i širenja invazivnih stranih vrsta**, koje mogu imati značajan negativan uticaj na autohtone populacije i ekološku ravnotežu vodotoka.

Pored navedenih lokalnih pritisaka, **klimatske promjene predstavljaju dodatni faktor** koji može uticati na vodena staništa, prije svega kroz promjene u režimu padavina, smanjenje proticaja tokom sušnih perioda i povećanje temperature vode.

Povećanje temperature i produženi sušni periodi mogu dovesti do isušivanja manjih i privremenih vodenih tijela, poput lokvi i bara, što predstavlja značajan rizik za vrste koje su za njih vezane, posebno u fazama razmnožavanja. Promjene u količini i raspodjeli padavina mogu uticati na hidrološki režim izvora i vodotoka, dok povećana učestalost intenzivnih padavina može dovesti do erozije i zamućenja vodotokova, što je posebno značajno za mrijestilišta i osjetljive akvatične organizme. Smanjenje sniježnog pokrivača dodatno može uticati na dostupnost vode u proljećnom periodu, čime se mijenja dinamika vodenih i vlažnih staništa. Ove promjene mogu imati negativan uticaj na vrste vezane za hladne i dobro oksigenisane vodotoke, kao i na stabilnost reproduktivnih ciklusa pojedinih vrsta.

Važno je istaći da rijeka Bistrica predstavlja dio međunarodnog slivnog područja rijeke Lim, što dodatno naglašava potrebu **očuvanja njenog ekološkog statusa u širem regionalnom kontekstu**. Nizvodni dio vodotoka, koji se nalazi van granica zaštićenog područja, u značajnoj mjeri je degradiran, što može imati posredan uticaj na stanje ribljeg fonda u okviru zaštićenog područja. Poseban značaj ovog vodotoka ogleda se i **u njegovoj funkciji reproduktivnog staništa za mladicu**, što dodatno naglašava potrebu očuvanja prirodnih uslova i kontinuiteta vodotoka.

U cjelini posmatrano, identifikovani pritisci u i izvan zaštićenog područja duž toka rijeke Bistrice, kao i potencijalni uticaji klimatskih promjena, **jasno ukazuju na potrebu unapređenja upravljanja, uspostavljanja sistematskog monitoringa i jačanja mjera kontrole identifikovanih pritisaka.**

U tom smislu, upravljanje ovim staništima potrebno je usmjeriti ka smanjenju identifikovanih pritisaka, **unapređenju praćenja ključnih indikatorskih vrsta, kao i očuvanju funkcionalnosti hidrološkog sistema kao osnove za dugoročno očuvanje biodiverziteta**. Očuvanje dobrog ekološkog statusa podrazumijeva **očuvanost bioloških elemenata, odgovarajući fizičko-hemijski kvalitet vode, kao i očuvanu hidromorfologiju vodotoka**, uključujući prirodni režim proticaja i povezanost sa priobalnim staništima.

3.1.1.2. Dugoročni i specifični ciljevi i indikatori postizanja ciljeva

TEMATSKA OBLAST	Zaštita i očuvanje prirodnih vrijednosti	
DUGOROČNI CILJ	Očuvan i unaprijeđen povoljan status ključnih ekosistema, staništa i vrsta u SP “Đalovića klisura“, uz očuvanu geodiverzitetu vrijednost područja.	
Podtema	Specifičan cilj	Indikatori postizanja specifičnog cilja
1.1. Vodena staništa i uz njih vezane vrste	<i>Do 2030. godine postići i održati dobar ekološki status⁴ vodotoka rijeke Bistrice, uz stabilne ili rastuće populacije prioritetnih vrsta vezanih za vodena staništa.</i>	1. Vodotok prohodan za longitudinalnu, uzvodnu i nizvodnu migraciju odraslih i disperzije juvenilnih jedinki značajnih vrsta. 2. Broj identifikovanih izvora zagađenja i sprovedenih mjera. 3. Uspostavljen monitoring sistem za minimalno rijeku Bistricu kao vodeno stanište i za minimalno 5 indikatorskih vrsta. 4. Trend populacija za minimalno 5 indikatorskih vrsta definisan i održavan kao stabilan ili rastući. 5. Uspostavljena i redovno ažurirana baza podataka o vodenim staništima i vrstama zasnovana na rezultatima monitoringa i istraživanja.

⁴ Dobar ekološki status, u skladu sa **Okvirnom direktivom o vodama EU (2000/60/EC)**, podrazumijeva stanje vodnog tijela u kojem biološki elementi (ribe, makrozoobentos i dr.) pokazuju samo mala odstupanja od prirodnih uslova, dok hidromorfološke karakteristike (režim protoka, kontinuitet vodotoka, struktura korita i obala) i fizičko-hemijski parametri (kiseonički režim, nutrijenti i dr.) obezbjeđuju očuvanje takvog stanja.

3.1.1.3. Pregled planiranih aktivnosti u okviru podteme 1.1. Vodena staništa i uz njih vezane vrste

TEMATSKA OBLAST 1.: Zaštita i očuvanje prirodnih vrijednosti													
PODTEMA: 1.1. Vodena staništa i uz njih vezane vrste													
KATEGORIJA AKTIVNOSTI	KOD	AKTIVNOST	INDIKATOR SPROVOĐENJA AKTIVNOSTI	PRIORITET	DINAMIKA SPROVOĐENJA					ODGOVORNA LICA ILI ORGANIZACIONA JEDINICA	DRUGI SARADNICI U REALIZACIJI	PROCJENA SREDSTAVA (€)	IZVORI SREDSTAVA
					2026	2027	2028	2029	2030				
Istraživanje	1.1.1.	Utvrđiti ekološki status vodotoka u zaštićnom području.	Broj analiziranih parametara (fizičko-hemijski i biološki); Izrađen izvještaj o ekološkom statusu najmanje jednom godišnje; Ažurirana baza podataka upravljača sa rezultatima praćenja.	1	0,00	2.000,00	0,00	0,00	0,00	Agencija za upravljanje prirodnim dobrima Bijelog Polja	Agencija za zaštitu životne sredine, Zavod za hidrometeorologiju i seizmologiju, Sekretarijat za ruralni i održivi razvoj BP, fakulteti Univerziteta u Podgorici, drugi naučni radnici.	2.000,00	Budžet Opštine Bijelo Polje, donacije
Istraživanje	1.1.2.	Ispitati međusobne odnose hidroloških objekata u slivnom području.	Identifikovan broj hidroloških objekata i njihov odnos.	2	0,00	0,00	0,00	0,00	1.600,00	Agencija za upravljanje prirodnim dobrima Bijelog Polja	Zavod za hidrometeorologiju i seizmologiju, fakulteti Univerziteta u Podgorici, drugi naučni radnici.	1.600,00	Budžet Opštine Bijelo Polje, donacije

TEMATSKA OBLAST 1.: Zaštita i očuvanje prirodnih vrijednosti													
PODTEMA: 1.1. Vodena staništa i uz njih vezane vrste													
KATEGORIJA AKTIVNOSTI	KOD	AKTIVNOST	INDIKATOR SPROVOĐENJA AKTIVNOSTI	PRIORITET	DINAMIKA SPROVOĐENJA					ODGOVORNA LICA ILI ORGANIZACIONA JEDINICA	DRUGI SARADNICI U REALIZACIJI	PROCJENA SREDSTAVA (€)	IZVORI SREDSTAVA
					2026	2027	2028	2029	2030				
Istraživanje	1.1.3.	Sprovesti inicijalno istraživanje populacija predstavnika ostale faune kičmenjaka i beskičmenjaka (vodozemci, malakofauna, rakovi, entomofauna, makrozobentos i sl.) uz izdvajanje indikatorskih vrsta radi daljeg praćenja stanja očuvanosti vodenih staništa.	Izrađen najmanje jedan izvještaj sa georeferenciranim podacima o rasprostranjenosti i brojnosti vrsta, njihovom statusu zaštite, kao i identifikovanim pritiscima i prijetnjama; Izdvojeno najmanje 5 indikatorskih vrsta za praćenje; Izrađen plan monitoringa sa definisanim i standardizovanim protokolima za praćenje stanja indikatorskih vrsta; ažurirana baza podataka upravljača.	3	0,00	0,00	0,00	1.500,00	1.500,00	Agencija za upravljanje prirodnim dobrima Bijelog Polja	Fakulteti Univerziteta u Podgorici, drugi naučni radnici, organizacije civilnog društva.	3.000,00	Budžet Opštine Bijelo Polje, donacije i projekti

TEMATSKA OBLAST 1.: Zaštita i očuvanje prirodnih vrijednosti													
PODTEMA: 1.1. Vodena staništa i uz njih vezane vrste													
KATEGORIJA AKTIVNOSTI	KOD	AKTIVNOST	INDIKATOR SPROVOĐENJA AKTIVNOSTI	PRIORITET	DINAMIKA SPROVOĐENJA					ODGOVORNA LICA ILI ORGANIZACIONA JEDINICA	DRUGI SARADNICI U REALIZACIJI	PROCJENA SREDSTAVA (€)	IZVORI SREDSTAVA
					2026	2027	2028	2029	2030				
Monitoring	1.1.4.	Uspostaviti redovno praćenje stanja populacija autohtonih, ugroženih, ribolovno značajnih predstavnika ihtiofaune kao indikatorskih vrsta očuvanosti vodenih staništa.	Izrađen najmanje jedan izvještaj o stanju i brojnosti populacija ihtiofaune; Izrađen plan monitoringa sa definisanim protokolima za praćenje stanja ihtiofaune; Ažurirana baza podataka upravljača.	1	0,00	0,00	3.000,00	0,00	0,00	Agencija za upravljanje prirodnim dobrima Bijelog Polja	Fakulteti Univerziteta u Podgorici, drugi naučni radnici, organizacije civilnog društva.	3.000,00	Budžet Opštine Bijelo Polje, donacije i projekti
Aktivno upravljanje	1.1.5.	Na osnovu rezultata monitoringa i potvrđenog prisustva sprovesti mjere kontrole širenja invazivnih stranih vrsta riba.	Evidentirano prisustvo invazivnih vrsta; Broj lokacija sa prisustvom invazivnih vrsta; Broj sprovedenih mjere kontrole; Izrađen izvještaj o sprovedenim mjerama.	2	0,00	0,00	1.600,00	0,00	0,00	Agencija za upravljanje prirodnim dobrima Bijelog Polja	Fakulteti Univerziteta u Podgorici, drugi naučni radnici, organizacije civilnog društva.	1.600,00	Budžet Opštine Bijelo Polje, donacije i projekti

TEMATSKA OBLAST 1.: Zaštita i očuvanje prirodnih vrijednosti													
PODTEMA: 1.1. Vodena staništa i uz njih vezane vrste													
KATEGORIJA AKTIVNOSTI	KOD	AKTIVNOST	INDIKATOR SPROVOĐENJA AKTIVNOSTI	PRIORITET	DINAMIKA SPROVOĐENJA					ODGOVORNA LICA ILI ORGANIZACIONA JEDINICA	DRUGI SARADNICI U REALIZACIJI	PROCJENA SREDSTAVA (€)	IZVORI SREDSTAVA
					2026	2027	2028	2029	2030				
Monitoring	1.1.6.	Uspostaviti i redovno pratiti stanje očuvanosti populacija vidre (<i>Lutra lutra</i>).	Izrađen najmanje jedan izvještaj o rasprostranjenosti i stanju populacije vidre; Izrađen plan monitoringa sa definisanim protokolima za praćenje populacije vidre; Ažurirana baza podataka upravljača.	2	0,00	0,00	1.600,00	0,00	0,00	Agencija za upravljanje prirodnim dobrima Bijelog Polja	Fakulteti Univerziteta u Podgorici, drugi naučni radnici, organizacije civilnog društva.	1.600,00	Budžet Opštine Bijelo Polje, donacije i projekti
Aktivno upravljanje	1.1.7.	Kroz pojačan nadzor i saradnju sa nadležnim institucijama sprovođiti mjere sprečavanja ilegalnog ribolova u vodotocima, posebno u mrijestilišnim zonama i tokom perioda mrijesta značajnih vrsta riba. *	Sproveden nadzor; Izrađen najmanje jedan godišnji izvještaj o sprovedenom nadzoru; Broj sprovedenih kontrola; Broj evidentiranih prekršaja; Broj zajedničkih akcija sa nadležnim institucijama.	2	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	Agencija za upravljanje prirodnim dobrima Bijelog Polja	Sportsko ribolovno društvo "Sinjavac", organizacije civilnog društva.	0,00	/

TEMATSKA OBLAST 1.: Zaštita i očuvanje prirodnih vrijednosti													
PODTEMA: 1.1. Vodena staništa i uz njih vezane vrste													
KATEGORIJA AKTIVNOSTI	KOD	AKTIVNOST	INDIKATOR SPROVOĐENJA AKTIVNOSTI	PRIORITET	DINAMIKA SPROVOĐENJA					ODGOVORNA LICA ILI ORGANIZACIONA JEDINICA	DRUGI SARADNICI U REALIZACIJI	PROCJENA SREDSTAVA (€)	IZVORI SREDSTAVA
					2026	2027	2028	2029	2030				
Istraživanje	1.1.8.	Procjeniti uticaj klimatskih promjena na ključna staništa i vrste i predložiti odgovarajuće mjere adaptacije*.	Izveštaj o proceni uticaja klimatskih promena uz predložene odgovarajuće mjere; Identifikovan broj ugroženih staništa i vrsta.	2	0,00	0,00	0,00	0,00	4.000,00	Agencija za upravljanje prirodnim dobrima Bijelog Polja	Fakulteti Univerziteta u Podgorici, drugi naučni radnici, organizacije civilnog društva.	4.000,00	Donacije
Aktivno upravljanje	1.1.9.	Sprovoditi redovno uklanjanje otpada iz vodotokova i priobalnog pojasa.	Sprovedena najmanje jedna akcija godišnje; Broj sprovedenih akcija; Broj očišćenih lokacija.	1	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	Agencija za upravljanje prirodnim dobrima Bijelog Polja	Organizacije civilnog društva, Komunalno preduzeće Bijelo Polje.	0,00	/
UKUPNO					0,00	3.600,00	4.600,00	1.500,00	7.100,00	UKUPNO		16.800,00	/

3.1.2. Podtema: Sipari, stjenovita i travna staništa i uz njih vezane vrste

3.1.2.1. Evaluacija stanja

Predmet ocjene stanja u okviru ove podteme obuhvata **sipare, strme krečnjačke litice i stjenovita staništa sa hazmofitskom vegetacijom, kao i travnjačka staništa u različitim fazama razvoja, zajedno sa vrstama koje su za njih vezane**, uključujući prvenstveno biljke stijena i sipara, gmizavce, ptice vezane za litice, kao i vrste travnjačkih staništa, uzimajući u obzir njihove specifične ekološke uslove i međusobnu povezanost u prostoru.

Stanje sipara i stjenovitih staništa na području SP “Đalovića klisura” može se ocijeniti kao **relativno povoljno**, prije svega zbog **očuvanosti prirodnih uslova i prisustva značajnih vrsta vezanih za ova staništa**. Ipak, izražena **nepristupačnost terena, kao i ograničen obim dosadašnjih istraživanja, utiču na nedostatak detaljnijih podataka o njihovom rasprostranjenju i stepenu očuvanosti, zbog čega je pouzdanost ove procjene djelimično ograničena**.

Posebnu vrijednost ovih staništa predstavlja **prisustvo endemičnih i subendemičnih biljnih vrsta**. Na pojedinim lokalitetima razvijene su zajednice koje gradi balkansko-endemična vrsta *Pseudofumaria alba* subsp. *leiosperma*, pri čemu je reprezentativnost ovog tipa staništa ocijenjena kao srednje dobra (B), što ukazuje na relativno očuvano stanje, ali i na potrebu za dodatnim istraživanjima i preciznijom procjenom (Agencija za zaštitu životne sredine CG, 2023a).

Sipari i litice imaju značajnu ulogu **kao skloništa i mjesta gniježđenja**, naročito za **ptice grabljivice ali i kao prostori pogodni za kretanje i zaklon vrsta poput gmizavaca**. Njihov značaj ogleda se i u održavanju trofičkih odnosa, posebno kada je riječ o vrstama koje zavise od dostupnosti strvina, čime ova staništa doprinose ukupnoj funkcionalnosti ekosistema.

Kada je riječ o pritiscima, među prirodnim faktorima **izdvajaju se erozija i klizišta**, koji utiču na stabilnost sipara i njihovu dugoročnu održivost. Od antropogenih uticaja, posebnu pažnju zahtijeva već realizovan infrastrukturni zahvat – žičara, čiji se stubovi nalaze van granica zaštićenog područja, dok trasa žičare prolazi kroz njegov prostor.

Imajući u vidu da žičara još uvijek nije u funkciji, **stvarni uticaji na živi svijet u klisuri**, posebno u pogledu uznemiravanja ptica grabljivica koje koriste litice za gniježđenje, uključujući i surog orla, **za sada nijesu u potpunosti poznati**. Očekuje se da će se **potencijalni efekti ovog zahvata, kako na vrste i njihovo ponašanje, tako i na širu funkcionalnost staništa, moći pouzdanije procijeniti kroz uspostavljanje sistematskog monitoringa**.

U upravljačkom kontekstu, važno je sagledati i povezanost ovih staništa sa širim ekosistemom. Posebno se izdvaja problem neadekvatnog odlaganja uginulih životinja, koje se u pojedinim slučajevima odlažu u ponornice. S obzirom na kraški reljef i međusobnu povezanost podzemnih i površinskih vodotokova, ovakva praksa može imati negativne posljedice po vodena staništa.

Istovremeno, ona utiče i na vrste grabljivica i nekrofagnih ptica koje koriste sipare i litice kao staništa za ishranu i gniježđenje. U tom smislu, **uspostavljanje saradnje sa lokalnim stočarima, kroz organizovano i kontrolisano zbrinjavanje uginule stoke, može predstavljati značajnu mjeru očuvanja**. Formiranje namjenskih hranilišta za grabljivice i nekrofagne vrste omogućilo bi istovremeno smanjenje negativnih uticaja na vodena staništa i unapređenje uslova za očuvanje ovih vrsta.

Specifičnost i osjetljivost ovih staništa, uz ograničenu dostupnost podataka, ukazuju na **potrebu unapređenja znanja kroz ciljna istraživanja i uspostavljanje sistematskog monitoringa, posebno u odnosu na ključne indikatorske vrste i ornitofaunu**.

Iako su na pojedinim lokalitetima **gorske livade košanice ocijenjene kao srednje dobre u pogledu reprezentativnosti**, što ukazuje na očuvanost osnovnih karakteristika staništa, stanje ipak ukazuje i na određene promjene u vegetacijskoj strukturi. S druge strane, **iako je evidentiran NATURA 2000 stanišni tip 6210 – poluprirodni suvi karbonatni travnjaci i pašnjaci sa facijesima žbunjaka (*Festuco-Brometalia*) (*važna staništa orhideja), njegovo stvarno stanje očuvanosti nije precizno utvrđeno**.

Stoga stanje travnjačkih staništa na području SP “Đalovića klisura” **nije moguće u potpunosti ocijeniti zbog ograničenog obima dostupnih podataka, kao i nedostatka sistematskih istraživanja i monitoringa**.

Da je na ovom prostoru došlo do **narušavanja strukture travnjačkih staništa u smislu zarastanja, a posljedično i smanjenja otvorenih staništa te gubitka uslova za opstanak vrsta vezanih za travnjake**, potvrđuje i činjenica da su prisutne veće površine **pod klekom i drugom žbunastom vegetacijom**. Može se reći da je na području prisutan **značajan ugrožavajući faktor**, koji je prvenstveno povezan sa promjenama **u načinu korišćenja prostora, prije svega smanjenjem ili potpunim izostankom tradicionalne ispaše i košenja**.

Kao pokušaj prevazilaženja zarastanja, na prostoru je evidentirana **praksa paljenja livada**, što su potvrdile i zainteresovane strane. Međutim, iako kratkoročno može ukloniti dio vegetacije, ova mjera ima izrazito negativne posljedice, jer narušava strukturu staništa i ugrožava populacije vrsta koje zavise od stabilnih travnjačkih uslova.

Iako travnjačka staništa **zauzimaju relativno male površine**, njihov značaj za očuvanje biodiverziteta je izražen, posebno kao staništa za vrste osjetljive na promjene u strukturi i načinu korišćenja prostora.

Poseban značaj imaju za dnevne leptire, čija brojnost i diverzitet direktno zavise od očuvanosti travnih površina i rubnih zona šumskih ekosistema. Iako je potvrđeno prisustvo velikog broja vrsta, uključujući i one od nacionalnog i međunarodnog značaja, stanje njihovih populacija nije dovoljno istraženo.

Iz svega navedenog može se zaključiti **da očuvanost travnjačkih staništa direktno zavisi od aktivnog upravljanja**, pri čemu njihov dugoročni opstanak nije moguć bez održavanja tradicionalnih oblika korišćenja prostora. Upravljanje je potrebno usmjeriti **ka obnovi i očuvanju košenja i ispaše**, sprovođenju mjera zaštite od požara, kao i **jačanju nadzora u cilju sprečavanja neadekvatnih praksi**.

Takođe je važno usmjeriti se na uspostavljanje **kontinuiranog monitoringa**, prije svega kroz praćenje **indikatorskih vrsta poput dnevnih leptira, ali i praćenje i utvrđivanje stanja NATURA 2000 stanišnog tipa 6210 – poluprirodni suvi karbonatni travnjaci i pašnjaci sa facijesima žbunjaka (Festuco-Brometalia) (*važna staništa orhideja)**.

3.1.2.2. Dugoročni i specifični ciljevi i indikatori postizanja ciljeva

TEMATSKA OBLAST	Zaštita i očuvanje prirodnih vrijednosti	
DUGOROČNI CILJ	Očuvan i unaprijeđen povoljan status ključnih ekosistema, staništa i vrsta u SP “Đalovića klisura“, uz očuvanu geodiverzitetSKU vrijednost područja.	
Podtema	Specifičan cilj	Indikatori specifičnog cilja
1.2. Sipari, stjenovita i travna staništa i uz njih vezane vrste	<i>Do 2030. godine istražena i očuvana stjenovita i travna staništa i sipari, te su obezbijeđeni povoljni uslovi za očuvanje populacija značajnih vrsta.</i>	1. Površina stanišnog tipa 6210 očuvana na nivou od 24,14 ha. 2. Uspostavljen monitoring za minimalno 5 indikatorskih vrsta. 3. Broj identifikovanih pritisaka i definisanih mjera upravljanja. 4. Trend populacija za minimalno 5 indikatorskih vrsta definisan i održavan kao stabilan ili rastući. 5. Uspostavljena i redovno ažurirana baza podataka o siparima, stjenovitim i travnim staništima i vrstama zasnovana na rezultatima monitoringa i istraživanja.

3.1.2.3. Pregled planiranih aktivnosti u okviru podteme 1.2. Sipari, stjenovita i travna staništa i uz njih vezane vrste

TEMATSKA OBLAST 1.: Zaštita i očuvanje prirodnih vrijednosti													
PODTEMA: 1.2. Sipari, stjenovita i travna staništa i uz njih vezane vrste													
KATEGORIJA AKTIVNOSTI	KOD	AKTIVNOST	INDIKATOR SPROVOĐENJA AKTIVNOSTI	PRIORITET	DINAMIKA SPROVOĐENJA					ODGOVORNA LICA ILI ORGANIZACIONA JEDINICA	DRUGI SARADNICI U REALIZACIJI	PROCJENA SREDSTAVA (€)	IZVORI SREDSTAVA
					2026	2027	2028	2029	2030				
Istraživanje	1.2.1.	Sprovesti inicijalno istraživanje rasprostranjena i stanja očuvanosti stanišnog tipa (6210 Poluprirodni suvi karbonatni travnjaci i pašnjaci sa facijesima žbunjaka (<i>Festuco-Brometalia</i>) (*važna staništa orhideja).	Izveštaj o sprovedenom istraživanju; Broj identifikovanih lokaliteta; Broj zabilježenih vrsta orhideja; Ažurirana baza podataka upravljača sa nalazima istraživanja.	3	0,00	0,00	1.600,00	00'0	00'0	Agencija za upravljanje prirodnim dobrima Bijelog Polja	Fakulteti Univerziteta u Podgorici, drugi naučni radnici, organizacije civilnog društva.	1.600,00	Budžet Opštine Bijelo Polje, donacije i projekti
Istraživanje	1.2.2.	Sprovesti inicijalno istraživanje rasprostranjena i stanja očuvanosti staništa na siparima endemične vrste Balkana žučkasta mlađa (<i>Pseudofumaria alba</i> subsp. <i>Leiosperma</i>).	Izveštaj o sprovedenom istraživanju endemične vrste Balkana žučkasta mlađa; Broj praćenih indikatorskih vrsta; Trend populacija za indikatorske vrste definisan; Ažurirana baza podataka upravljača sa nalazima istraživanja.	3	0,00	0,00	1.600,00	0,00	0,00	Agencija za upravljanje prirodnim dobrima Bijelog Polja	Fakulteti Univerziteta u Podgorici, drugi naučni radnici, organizacije civilnog društva.	1.600,00	Budžet Opštine Bijelo Polje, donacije i projekti
Monitoring	1.2.3.	Uspostaviti redovno praćenje stanja očuvanosti populacija	Izveštaj o praćenju stanja značajnih vrsta dnevnih leptira; Uspostavljen protokol	2	0,00	0,00	0,00	1.600,00	0,00	Agencija za upravljanje prirodnim dobrima Bijelog Polja	Fakulteti Univerziteta u Podgorici, drugi naučni radnici,	1.600,00	Budžet Opštine Bijelo Polje, donacije i projekti

TEMATSKA OBLAST 1.: Zaštita i očuvanje prirodnih vrijednosti													
PODTEMA: 1.2. Sipari, stjenovita i travna staništa i uz njih vezane vrste													
KATEGORIJA AKTIVNOSTI	KOD	AKTIVNOST	INDIKATOR SPROVOĐENJA AKTIVNOSTI	PRIORITET	DINAMIKA SPROVOĐENJA					ODGOVORNA LICA ILI ORGANIZACIONA JEDINICA	DRUGI SARADNICI U REALIZACIJI	PROCJENA SREDSTAVA (€)	IZVORI SREDSTAVA
					2026	2027	2028	2029	2030				
		značajnih vrsta dnevnih leptira.	za monitoring; Ažurirana baza podataka upravljača sa nalazima istraživanja.								organizacije civilnog društva.		
Istraživanje	1.2.4.	Sprovesti inicijalno istraživanje gmizavaca uz izdvajanje indikatorskih vrsta radi daljeg praćenja stanja očuvanosti njihovih staništa.	Izvještaj o sprovedenom istraživanju gmizavaca; Broj registrovanih vrsta gmizavaca; Broj definisanih indikatorskih vrsta; Ažurirana baza podataka upravljača sa nalazima istraživanja.	2	0,00	1.600,00	0,00	0,00	0,00	Agencija za upravljanje prirodnim dobrima Bijelog Polja	Fakulteti Univerziteta u Podgorici, drugi naučni radnici, organizacije civilnog društva.	1.600,00	Budžet Opštine Bijelo Polje, donacije i projekti
Monitoring	1.2.5.	Uspostaviti redovno praćenje stanja očuvanosti populacija značajnih vrsta ornitofaune sa fokusom na grabljivice i nekrofagne vrste.	Izvještaj o sprovedenom istraživanju ornitofaune; Broj evidentiranih vrsta grabljivica i nekrofaga; Trend populacija ključnih vrsta definisan; Ažurirana baza podataka upravljača sa nalazima istraživanja.	2	0,00	3.000,00	0,00	0,00	0,00	Agencija za upravljanje prirodnim dobrima Bijelog Polja	Fakulteti Univerziteta u Podgorici, drugi naučni radnici, organizacije civilnog društva.	3.000,00	Budžet Opštine Bijelo Polje, donacije i projekti
Aktivno	1.2.6.	Na osnovu monitoringa razmotriti preduslove za	Izrađen zaključak o preduslovima za uspostavljanje	3	0,00	0,00	0,00	500,00	0,00	Agencija za upravljanje prirodnim dobrima Bijelog Polja	Fakulteti Univerziteta u Podgorici, drugi naučni radnici,	500,00	Budžet Opštine Bijelo Polje,

TEMATSKA OBLAST 1.: Zaštita i očuvanje prirodnih vrijednosti													
PODTEMA: 1.2. Sipari, stjenovita i travna staništa i uz njih vezane vrste													
KATEGORIJA AKTIVNOSTI	KOD	AKTIVNOST	INDIKATOR SPROVOĐENJA AKTIVNOSTI	PRIORITET	DINAMIKA SPROVOĐENJA					ODGOVORNA LICA ILI ORGANIZACIONA JEDINICA	DRUGI SARADNICI U REALIZACIJI	PROCJENA SREDSTAVA (€)	IZVORI SREDSTAVA
					2026	2027	2028	2029	2030				
		uspostavljanje hranilišta za nekrofagne vrste.	hranilišta za nekrofagne vrste; Definisana lokacija i model upravljanja hranilištem.								Organizacije civilnog društva, Agencija za zaštitu životne sredine.		donacije i projekti
UKUPNO:					0,00	4.600,00	3.200,00	2.100,00	0,00	UKUPNO:		9.900,00	

3.1.3. Podtema: Šumska staništa i uz njih vezane vrste

3.1.3.1. Evaluacija stanja

Predmet ocjene stanja u okviru ove podteme obuhvata **šumska staništa različitih tipova**, uključujući bukove, hrastovo-grabove i borove šume, kao i fragmentirane šumske zajednice uz vodotok, **zajedno sa vrstama koje su za njih vezane**, naročito gljivama, saproksilnim insektima, pticama vezanim za stara stabla i duplje, šišmišima i krupnim zvijerima, uzimajući u obzir njihovu strukturnu složenost, ekološku raznovrsnost i funkcionalnu povezanost u prostoru.

Šumska staništa na području SP "Đalovića klisura" odlikuju se **visokom raznovrsnošću, prisustvom više Natura 2000 tipova i značajnom ulogom u očuvanju ukupne funkcionalnosti ekosistema**. Ipak, dostupni podaci ukazuju na neujednačeno stanje između pojedinih tipova staništa.

Stanišni tip 91K0 Ilirske bukove šume pokazuje varijabilnu reprezentativnost, u rasponu od odlične do srednje dobre, ali i od srednje dobre do slabije, u zavisnosti od lokaliteta. Slično tome, **91M0 Panonsko-balkanske šume cera** i kitnjaka karakteriše neujednačeno stanje. Nasuprot tome, ***9530 sub-mediteranske šume crnog bora** izdvajaju se kao bolje očuvane na pojedinim lokalitetima, sa reprezentativnošću od odlične do srednje dobre, ali uz izraženu fragmentiranost i smanjenje površina. **Šumske zajednice uz vodotok rijeke Bistrice prisutne su fragmentarno i sa slabijom reprezentativnošću**, što ukazuje na njihovu veću osjetljivost i potrebu detaljnijeg sagledavanja stanja.

Značaj šumskih staništa ogleda se u njihovoj **ulozi u stabilizaciji padina, regulaciji vodnog režima i sprečavanju erozionih procesa, čime direktno utiču i na stanje drugih povezanih staništa**. Očuvanost strukturnih elemenata, naročito prisustvo starijih stabala, duplji, pukotina i odumrle drvene mase, predstavlja osnovni preduslov za opstanak brojnih vrsta vezanih za ove ekosisteme.

Takvi uslovi omogućavaju **prisustvo šišmiša koji koriste duplje i pukotine kao skloništa, kao i tvrdokrilaca čiji razvoj zavisi od starih i odumrlih stabala**. Šumska staništa su značajna i za **kopnene puževe**, naročito vrste vezane za vlažna i zasjenjena mikro-staništa sa prisustvom zaklona u vidu drveta, kamenja i šumskog otpada. Zbog slabe pokretljivosti i izražene zavisnosti od mikro-uslova, ove vrste su posebno osjetljive na degradaciju staništa, požare i uklanjanje zaklona.

Strukturno složene šume imaju poseban značaj i **za ptice vezane za starija stabla i duplje, poput crne žune (*Dryocopus martius*) i velikog šarenog djetlića (*Dendrocopos major*), kao i za druge vrste osjetljive na fragmentaciju i uznemiravanje**.

Ovo područje ima potencijalno značajnu ulogu i za **diverzitet gljiva**, pri čemu **trenutno evidentirane vrste treba posmatrati kao preliminarne nalaze, usljed nedostatka sistematskih istraživanja i podataka o diverzitetu gljiva na ovom području**.

Poseban značaj područja ogleda se i u njegovoj ulozi ekološkog **koridora za mrkog medvjeda**. Đalovića klisura predstavlja **važan pravac kretanja i povezivanja populacija između Crne Gore i Srbije**, zbog čega očuvanje kontinuiteta šumskih staništa ima poseban upravljački značaj.

Među najznačajnijim pritiscima **izdvajaju se požari**, koji predstavljaju **ozbiljnu prijetnju vegetaciji i staništima vrsta**. Oni dovode do degradacije staništa, ogoljavanja površina i otežanog obnavljanja vegetacije, uz pojavu erozije, klizišta i promjena u vodnom režimu. Nepristupačan teren dodatno otežava njihovu kontrolu i gašenje, dok su kao uzroci identifikovani nemar i namjerno paljenje.

Prisustvo žičare u području **predstavlja faktor koji može imati određeni uticaj na šumska staništa**, ali s obzirom na to da žičara još uvijek nije u funkciji, stvarni obim i karakter tih uticaja za sada nijesu poznati. U tom smislu, **procjena stvarnog obima i intenziteta ovih uticaja biće moguća tek kroz uspostavljanje sistematskog monitoringa, koji treba da obuhvati promjene u strukturi staništa, ali i reakcije osjetljivih vrsta**.

Klimatske promjene predstavljaju dodatni faktor koji može uticati na strukturu i vitalnost šumskih staništa. Prema dostupnim projekcijama, očekuje se porast srednjih temperatura, učestaliji i duži sušni periodi, kao i promjene u režimu padavina.

Ovakve promjene mogu dovesti do slabljenja i sušenja drveća, povećane osjetljivosti šumskih sastojina na patogene i štetočine, kao i do povećanog rizika od požara. Istovremeno, intenzivnije

padavine mogu pojačati eroziju i klizišta, naročito na strmim i nestabilnim terenima karakterističnim za područje Đalovića klisure.

Dodatni pritisci uključuju bespravnu sječu, koja može ugroziti strukturne elemente šuma, kao i sakupljanje biljaka i gljiva. Ograničeni kapaciteti nadzora dodatno otežavaju kontrolu ovih aktivnosti.

Iako je **prisustvo brojnih grupa organizama potvrđeno, stanje njihovih populacija i dalje nije dovoljno poznato usljed nedostatka kontinuiranih istraživanja i monitoringa, što ukazuje na potrebu njihovog sistematskog praćenja i detaljnijeg sagledavanja diverziteta, kao i uspostavljanja dugoročnog monitoringa ključnih indikatorskih vrsta i stanišnih tipova.**

Paralelno s tim, upravljanje je potrebno usmjeriti ka očuvanju strukturne složenosti šuma, unapređenju sistema zaštite od požara i očuvanju kontinuiteta staništa kao ekološkog koridora.

S obzirom na visok diverzitet vrsta, uključujući brojne zaštićene i osjetljive vrste, na području se mogu očekivati **slučajevi povrijeđenih, bolesnih ili uginulih jedinki, koji mogu ukazivati na prisutne pritiske i promjene u stanju populacija.**

U skladu sa tim, **pravovremeno evidentiranje i prijavljivanje ovakvih slučajeva predstavlja važan segment praćenja stanja.** Uloga upravljača je da obezbijedi funkcionisanje sistema prijavljivanja, organizuje izlazak na teren i procjenu stanja, te po potrebi uključi nadležne stručne službe (veterinarske, inspekcijske i druge), uz vođenje evidencije i korišćenje prikupljenih podataka za potrebe monitoringa i planiranja mjera zaštite. U tom procesu, **značajan doprinos mogu imati i korisnici prostora**, uključujući predstavnike sektora šumarstva i lovstva, kao i ribolovce, planinare i lokalno stanovništvo, **kroz pravovremeno dostavljanje informacija.**

3.1.3.2. Dugoročni i specifični ciljevi i indikatori postizanja ciljeva

TEMATSKA OBLAST	Zaštita i očuvanje prirodnih vrijednosti	
DUGOROČNI CILJ	Očuvan i unaprijeđen povoljan status ključnih ekosistema, staništa i vrsta u SP "Đalovića klisura", uz očuvanu geodiverzitetku vrijednost područja.	
Podtema	Specifičan cilj	Indikatori postizanja specifičnog cilja
1.3. Šumska staništa i uz njih vezane vrste	<i>Do 2030. godine očuvana je raznolikost i prirodna struktura šumskih zajednica sa povoljnim stanišnim uslovima za očuvanje populacija značajnih vrsta.</i>	1. Uspostavljen monitoring za 3 šumska stanišna tipa i minimalno 5 indikatorskih vrsta. 2. Očuvana površina i prostorna rasprostranjenost šumskih staništa u odnosu na utvrđeno početno stanje. 3. Broj lokaliteta sa očuvanom strukturom šumskih staništa i zajednica. 4. Broj identifikovanih pritisaka i broj definisanih mjera upravljanja. 5. Trend populacija za minimalno 5 indikatorskih vrsta definisan i održavan kao stabilan ili rastući. 6. Uspostavljena i redovno ažurirana baza podataka o šumskim staništima i vrstama zasnovana na rezultatima monitoringa i istraživanja.

3.1.3.3. Pregled planiranih aktivnosti u okviru podteme 1.3. Šumska staništa i uz njih vezane vrste

TEMATSKA OBLAST 1.: Zaštita i očuvanje prirodnih vrijednosti													
PODTEMA: 1.3. Šumska staništa uz njih vezane vrste													
KATEGORIJA AKTIVNOSTI	KOD	AKTIVNOST	INDIKATOR SPROVOĐENJA AKTIVNOSTI	PRIORITET	DINAMIKA SPROVOĐENJA					ODGOVORNA LICA ILI ORGANIZACIJA JEDINICA	DRUGI SARADNICI U REALIZACIJI	PROCJENA SREDSTAVA (€)	IZVORI SREDSTAVA
					2026	2027	2028	2029	2030				
Monitoring	1.3.1.	Kroz saradnju sa korisnicima šuma uspostaviti i redovno pratiti stanje očuvanosti značajnih šumskih stanišnih tipova 9530 (Sub)mediteranske šume endemičnih crnih borova; 91K0 Ilirske bukove šume (<i>Aremonio-Fagion</i>); 91M0 Panonsko-balkanske šume cera i kitnjaka).	Izrađen izvještaj o stanju očuvanosti značajnih šumskih stanišnih tipova; Broj praćenih lokaliteta po stanišnim tipovima; Ažurirana baza podataka upravljača sa nalazima istraživanja.	1	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	Agencija za upravljanje prirodnim dobrima Bijelog Polja	Uprava za gazdovanje šumama i lovištima Crne Gore i privatni korisnici šuma.	0,00	
Istraživanje	1.3.2.	Sprovesti inicijalna istraživanja gljiva.	Izvještaj o inicijalnom istraživanju gljiva; Broj registrovanih vrsta gljiva; Broj rijetkih i zaštićenih vrsta;	2	0,00	0,00	1.600,00	0,00	0,00	Agencija za upravljanje prirodnim dobrima Bijelog Polja	Fakulteti Univerziteta u Podgorici, drugi naučni radnici, organizacije civilnog društva.	1.600,00	Budžet Opštine Bijelo Polje, donacije i projekti

TEMATSKA OBLAST 1.: Zaštita i očuvanje prirodnih vrijednosti													
PODTEMA: 1.3. Šumska staništa uz njih vezane vrste													
KATEGORIJA AKTIVNOSTI	KOD	AKTIVNOST	INDIKATOR SPROVOĐENJA AKTIVNOSTI	PRIORITET	DINAMIKA SPROVOĐENJA					ODGOVORN A LICA ILI ORGANIZACI ONA JEDINICA	DRUGI SARADNICI U REALIZACIJI	PROCJENA SREDSTAVA (€)	IZVORI SREDSTAVA
					2026	2027	2028	2029	2030				
Istraživanje	1.3.3.	Sprovesti inicijalno istraživanje predstavnika entomofaune sa fokusom na saproksilne tvrdokrilce uz izdvajanje indikatorskih vrsta radi daljeg praćenja stanja očuvanosti njihovih staništa.	Izveštaj o inicijalnom istraživanju predstavnika entomofaune sa fokusom na saproksilne tvrdokrilce; Broj identifikovanih vrsta; Ažurirana baza podataka upravljača sa nalazima istraživanja.	2	0,00	0,00	0,00	1.600,00	0,00	Agencija za upravljanje prirodnim dobrima Bijelog Polja	Agencija za zaštitu životne sredine, Fakulteti Univerziteta u Podgorici, drugi naučni radnici, organizacije civilnog društva.	1.600,00	Budžet Opštine Bijelo Polje, donacije i projekti
Monitoring	1.3.4.	Uspostaviti i redovno pratiti stanje očuvanosti populacija predstavnika ornitofaune sa fokusom na porodicu detlića kao indikatorskih vrsta očuvanosti šumskih staništa.	Izveštaj o inicijalnom istraživanju predstavnika ornitofaune sa fokusom na porodicu djetlića; Broj registrovanih vrsta djetlića; Broj aktivnih gnijezda; Ažurirana baza podataka upravljača sa nalazima istraživanja.	2	0,00	1.600,00	0,00	0,00	0,00	Agencija za upravljanje prirodnim dobrima Bijelog Polja	Fakulteti Univerziteta u Podgorici, drugi naučni radnici, organizacije civilnog društva.	1.600,00	Budžet Opštine Bijelo Polje, donacije i projekti
Monitoring	1.3.5.	Uspostaviti i redovno pratiti stanje očuvanosti populacija predstavnika faune sisara sa fokusom na krupne zvijeri i	Izveštaj o inicijalnom istraživanju predstavnika faune sisara sa fokusom na krupne zvijeri i biljojede;	1	0,00	0,00	1.600,00	0,00	0,00	Agencija za upravljanje prirodnim dobrima Bijelog Polja	Agencija za zaštitu životne sredine, Fakulteti Univerziteta u Podgorici, drugi naučni radnici,	1.600,00	Budžet Opštine Bijelo Polje, donacije i projekti

TEMATSKA OBLAST 1.: Zaštita i očuvanje prirodnih vrijednosti													
PODTEMA: 1.3. Šumska staništa uz njih vezane vrste													
KATEGORIJA AKTIVNOSTI	KOD	AKTIVNOST	INDIKATOR SPROVOĐENJA AKTIVNOSTI	PRIORITET	DINAMIKA SPROVOĐENJA					ODGOVORN A LICA ILI ORGANIZACI ONA JEDINICA	DRUGI SARADNICI U REALIZACIJI	PROCJENA SREDSTAVA (€)	IZVORI SREDSTAVA
					2026	2027	2028	2029	2030				
		biljojede i po potrebi postavljati kamere na koridorima kretanja radi detaljnijeg praćenja prisustva, kretanja i eventualnih konflikata.	Broj postavljenih kamera; Broj identifikovanih vrsta; Ažurirana baza podataka upravljača sa nalazima istraživanja.								organizacije civilnog društva.		
Aktivno upravljanje	1.3.6.	Redovno prijavljivati nalaze mrtvih, povrijeđenih ili bolesnih zaštićenih vrsta divljih životinja nadležnim institucijama ⁵ .	Izvještaj o nalazima mrtvih, povrijeđenih ili bolesnih zaštićenih vrsta divljih životinja; Broj prijavljenih slučajeva; Ažurirana baza podataka upravljača sa nalazima istraživanja.	1	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	Agencija za upravljanje prirodnim dobrima Bijelog Polja	Ekološka inspekcija, Uprava za bezbjednost hrane, veterinu i fitosanitarne poslove.	0,00	
UKUPNO:					0,00	1.600,00	3.200,00	1.600,00	0,00	UKUPNO:		6.400,00	

⁵ Aktivnost se odnosi na sve tematske oblasti.

3.1.4. Podtema: Geodiverzitet i podzemna staništa i uz njih vezane vrste

3.1.4.1. Evaluacija stanja

Podzemna staništa na području SP "Đalovića klisura" **odlikuju se očuvanošću speleoloških objekata i izraženom hidrološkom funkcionalnošću, ali i značajnim nedostatkom podataka koji ograničava potpunu procjenu njihovog ekološkog stanja.**

Hidrološki aktivni objekti, **poput Juriškog vrela, Glave Bistrice i objekta Jamovi (Brno), predstavljaju ključne elemente kraškog sistema**, sa stalnim ili povremenim vodenim tokovima i potvrđenom međusobnom povezanošću. Njihova uloga izvora i preliva, kao i povezanost sa širim slivnim područjem, ukazuju na značaj u cirkulaciji voda i održavanju stabilnosti ekosistema. Ipak, **ovi objekti su u velikoj mjeri samo djelimično istraženi**, dok su sifonski i dublji kanali i dalje nedovoljno poznati zbog tehničke zahtjevnosti istraživanja, što predstavlja ograničenje u sagledavanju njihovog ukupnog ekološkog značaja.

Razlike u pristupačnosti dodatno utiču na procjenu stanja i potencijalne pritiske. **Dok su pojedini objekti, poput Juriškog vrela i Jamova, teško dostupni i samim tim manje izloženi direktnom antropogenom uticaju, objekti poput Glave Bistrice su lako pristupačni, što može predstavljati potencijalni rizik u budućnosti.** Trenutno u istraženim objektima nije evidentirano prisustvo otpada niti značajnija degradacija, što ukazuje na očuvanost njihovih fizičkih i hidroloških karakteristika.

Za razliku od ovih hidrološki aktivnih sistema, **Ribolovačka i Bršljanova pećina, kao i objekat Sklonište**, predstavljaju suvlje tipove podzemnih staništa bez stalnog vodenog toka i sa jednostavnijom morfološkom strukturom. Ovi objekti takođe **nijesu u potpunosti istraženi**, što dodatno ukazuje na neujednačenost i nedovoljnu pokrivenost podzemnih staništa istraživanjima.

Biološki podaci o podzemnim staništima su ograničeni i fragmentarni. Prisustvo šišmiša zabilježeno je u pojedinim objektima, ali bez preciznih podataka o vrstama i brojnosti, što onemogućava detaljniju procjenu stanja populacija unutar zaštićenog područja. Podaci iz Đalovića pećine, koja se nalazi van granica zaštićenog područja, ali pripada istom kraškom sistemu, ukazuju na visok značaj ovog prostora za šišmiše. Registrovano je prisustvo više Natura 2000 vrsta (*Rhinolophus hipposideros*, *R. euryale*, *R. ferrumequinum*, *Myotis myotis*), kao i funkcija hibernacijskog skloništa (Agencija za zaštitu životne sredine CG, 2023a).

Ulazne zone pećina imaju poseban značaj kao kontakt između podzemnih i nadzemnih staništa, te predstavljaju ključna područja za nesmetan ulazak i izlazak šišmiša, zbog čega njihovo očuvanje ima direktan uticaj na održavanje ovih populacija.

Pored biološkog aspekta, podzemna staništa **imaju izražen značaj u pogledu geodiverziteta**, koji se ogleda u raznovrsnosti speleoloških objekata, njihovoj morfologiji i ulozi u cirkulaciji voda u krasu. Očuvanost ovih procesa predstavlja osnov za funkcionisanje podzemnih i povezanih nadzemnih ekosistema.

Direktni pritisci u samim objektima nijesu evidentirani, ali njihova hidrološka povezanost sa širim slivnim područjem ukazuje na potencijalnu ranjivost, posebno u kontekstu ponornica i mogućeg prenosa zagađenja iz područja van zaštićenog prostora.

Sve navedeno ukazuje da su podzemna staništa u **osnovi očuvana, ali nedovoljno istražena**, uz određene indicije mogućih poremećaja u biološkoj komponenti. Dalje upravljanje potrebno je usmjeriti ka unapređenju istraženosti i valorizaciji speleoloških objekata, posebno u dijelu neistraženih i djelimično istraženih sistema, uspostavljanju sistematskog monitoringa pećinske faune, sa fokusom na šišmiše kao indikatorsku grupu, kao i očuvanju hidrološke i geomorfološke funkcionalnosti kraškog sistema.

3.1.4.2. Dugoročni i specifični ciljevi i indikatori postizanja ciljeva

TEMATSKA OBLAST	Zaštita i očuvanje prirodnih vrijednosti	
DUGOROČNI CILJ	Očuvan i unaprijeđen povoljan status ključnih ekosistema, staništa i vrsta u SP “Đalovića klisura“, uz očuvanu geodiverzitetu vrijednost područja.	
Podtema	Specifičan cilj	Indikatori postizanja specifičnog cilja
1.4. Geodiverzitet i podzemna staništa i uz njih vezane vrste	<i>Do 2030. godine očuvani su speleološki objekti, njihova uža uticajna područja i geodiverzitet, uz obezbijeđene povoljne uslove nadzemnih i podzemnih staništa za održavanje populacija pećinske faune.</i>	1. Monitoring uspostavljen za minimalno 3 speleološka objekta i 3 vrste pećinske faune. 2. Broj registrovanih speleoloških objekata; Broj registrovanih vrsta pećinske faune. 3. Očuvani povoljni uslovi nadzemnih i podzemnih staništa koji omogućavaju održavanje populacija pećinske faune. 4. Broj identifikovanih pritisaka i broj definisanih mjera upravljanja. 5. Trend populacija za minimalno 3 indikatorske vrste definisan i održavan kao stabilan ili rastući. 6. Uspostavljena i redovno ažurirana baza podataka o šumskim staništima i vrstama zasnovana na rezultatima monitoringa i istraživanja.

3.1.4.3. Pregled planiranih aktivnosti u okviru podteme 1.4. Geodiverzitet i podzemna staništa i uz njih vezane vrste

TEMATSKA OBLAST 1.: Zaštita i očuvanje prirodnih vrijednosti													
PODTEMA: 1.4. Geodiverzitet i podzemna staništa i uz njih vezane vrste													
KATEGORIJA AKTIVNOSTI	KOD	AKTIVNOST	INDIKATOR SPROVOĐENJA AKTIVNOSTI	PRIORITET	DINAMIKA SPROVOĐENJA					ODGOVORNA LICA ILI ORGANIZACIJA NA JEDINICA	DRUGI SARADNICI U REALIZACIJI	PROCJENA SREDSTAVA (€)	IZVORI SREDSTAVA
					2026	2027	2028	2029	2030				
Istraživanje	1.4.1.	Inventarizovati i vrednovati speleološke objekte u cilju utvrđivanja njihovog značaja za očuvanje biodiverziteta i geodiverziteta.	Napravljen inventar speleoloških objekata; Broj inventarisanih speleoloških objekata; Izvještaj o vrijednostima speleoloških objekata; Ažurirana baza podataka upravljača sa nalazima istraživanja.	1	0,00	2.000,00	0,00	0,00	0,00	Agencija za upravljanje prirodnim dobrima Bijelog Polja	Fakulteti Univerziteta u Podgorici, drugi naučni radnici, organizacije civilnog društva.	2.000,00	Budžet Opštine Bijelo Polje, donacije i projekti
Istraživanje	1.4.2.	Istraživati i pratiti stanje pećinske faune (troglifaune, entomofaune i hiropterofaune) i prema protokolu za trajni monitoring.	Izrađen izvještaj o stanju pećinske faune; Broj istraženih lokaliteta; Broj registrovanih vrsta; Ažurirana baza podataka upravljača sa nalazima istraživanja.	1	0,00	0,00	0,00	3.000,00	2.000,00	Agencija za upravljanje prirodnim dobrima Bijelog Polja	Fakulteti Univerziteta u Podgorici, drugi naučni radnici, organizacije civilnog društva.	5.000,00	Budžet Opštine Bijelo Polje, donacije i projekti
Istraživanje	1.4.3.	U saradnji sa zainteresovanim stranama sprovesti geološka istraživanja na prioritetnim lokalitetima unutar ZP.	Izvještaj o sprovedenim geološkim istraživanjima; Broj istraženih geoloških lokaliteta.	2	0,00	0,00	0,00	1.500,00	1.500,00	Agencija za upravljanje prirodnim dobrima Bijelog Polja, Organizacije specijalizovane za geologiju.	Geološki zavod Crne Gore, Fakulteti Univerziteta u Podgorici, drugi naučni radnici, organizacije civilnog društva.	3.000,00	Budžet Opštine Bijelo Polje, donacije i projekti

TEMATSKA OBLAST 1.: Zaštita i očuvanje prirodnih vrijednosti													
PODTEMA: 1.4. Geodiverzitet i podzemna staništa i uz njih vezane vrste													
KATEGORIJA AKTIVNOSTI	KOD	AKTIVNOST	INDIKATOR SPROVOĐENJA AKTIVNOSTI	PRIORITET	DINAMIKA SPROVOĐENJA					ODGOVORNA LICA ILI ORGANIZACIJA NA JEDINICA	DRUGI SARADNICI U REALIZACIJI	PROCJENA SREDSTAVA (€)	IZVORI SREDSTAVA
					2026	2027	2028	2029	2030				
Monitoring	1.4.4.	Pratiti stanje vegetacije oko ulaza u pećine i prema potrebi uklanjati vegetaciju u cilju obezbjeđivanja slobodnog preleta ciljnih vrsta šišmiša.	Izrađen izvještaj o stanju vegetacije oko ulaza u pećine; Izvještaj o sprovedenim aktivnostima uklanjanja vegetacije; Broj očišćenih ulaza u pećine.	2	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	Agencija za upravljanje prirodnim dobrima Bijelog Polja	Organizacije civilnog društva, spoljni saradnici.	0,00	
Saradnja; Aktivno upravljanje	1.4.5.	U saradnji sa zainteresovanim stranima identifikovati izvore zagađenja unutar i u okolini pećina i jama i ponornica po potrebi vršiti sanaciju i čišćenje postojećih izvora zagađenja.	Izrađen izvještaj o identifikovanim izvorima zagađenja unutar i u okolini pećina, jama i ponornica; Broj identifikovanih izvora zagađenja; Izvještaj o sprovedenim sanacijama i čišćenju; Broj saniranih lokacija.	1	0,00	0,00	0,00	2.500,00	2.500,00	Agencija za upravljanje prirodnim dobrima Bijelog Polja	Organizacije civilnog društva, Komunalno preduzeće Bijelo Polje.	5.000,00	Budžet Opštine Bijelo Polje, donacije i projekti
UKUPNO:					0,00	2.000,00	0,00	7.000,00	6.000,00	UKUPNO:		15.000,00	
UKUPNO TEMATSKA OBLAST 1.					0,00	11.800,00	11.000,00	12.200,00	13.100,00	UKUPNO TEMATSKA OBLAST 1.		48.100,00	

3.2. Podrška održivom korišćenju prirodnih dobara

3.2.1. Podtema: Šumarstvo i lovstvo

3.2.1.1. Evaluacija stanja

Šumski ekosistemi predstavljaju dominantan oblik pokrova na području SP „Đalovića klisura“, pri čemu visok udio prirodnih i očuvanih šumskih sastojina ukazuje na relativno povoljno stanje u pogledu njihove strukture i funkcionalnosti. Istovremeno, izražena strmost i nepristupačnost terena u velikoj mjeri ograničavaju intenzitet antropogenih pritisaka.

Kada je u pitanju šumarstvo, može se konstatovati da pritisci postoje, ali nisu u značajnoj mjeri izraženi. Kao jedan od osnovnih problema prepoznata je **nelegalna i nekontrolisana sječa šuma**, iako **njen obim ostaje ograničen usljed otežanog pristupa terenu**. Na prisustvo ove pojave ukazuju i učesnici radionica, koji su istakli da se radi o sporadičnim aktivnostima, što potvrđuju i nalazi Studije revizije za ovo zaštićeno područje, gdje se sječa šume navodi kao jedan od uzroka ugrožavanja (Agencija za zaštitu životne sredine CG, 2023a).

Pored toga, **u manjoj mjeri prisutno je i sakupljanje sporednih šumskih proizvoda** (gljive, ljekovito bilje i dr.), koje, iako trenutno nema izražen negativan uticaj, ima poseban značaj u kontekstu prisutnog diverziteta vrsta, naročito gljiva. U tom smislu, iako je intenzitet ovih aktivnosti ograničen usljed nepristupačnosti terena, **važno je obezbijediti njihovo praćenje i usmjeravanje ka održivim načinima korišćenja, kroz nadzor i edukaciju korisnika prostora**, kako bi se spriječili potencijalni negativni efekti u slučaju povećanja intenziteta sakupljanja.

Poseban segment predstavljaju **šumski požari**, koji su od strane zainteresovanih strana prepoznati kao potencijalna prijetnja, iako **u skorijem periodu nisu zabilježeni značajniji događaji**. Nepristupačnost terena doprinosi manjoj vjerovatnoći njihovog nastanka, ali u slučaju izbijanja požara, njihovo lokalizovanje i gašenje je otežano. Posljedice požara mogu biti višestruke i uključuju degradaciju staništa, narušavanje površinskih i podzemnih voda, kao i intenziviranje procesa erozije i pojave klizišta, što dodatno ugrožava stabilnost terena i ekosistema.

Pored već navedenih procesa, učesnici radionica su ukazali i na prisustvo **erozivnih procesa i pojavu klizišta** na pojedinim lokalitetima, što se dovodi u vezu sa prirodnim karakteristikama terena, ali i sa lokalnim poremećajima vegetacijskog pokrova. **Iako ne predstavljaju direktan oblik korišćenja resursa, ovi procesi utiču na stabilnost šumskih staništa i održivost gazdovanja, te predstavljaju dodatni faktor pritiska koji je potrebno pratiti u saradnji sa korisnicima prostora.**

U oblasti lovstva, prisutni su pritisci **u vidu krivolova i uznemiravanja faune, posebno sisara i ptica**. Tokom radionica, lokalno stanovništvo je istaklo krivolov, naročito u vezi sa divljom svinjom, kao jedan od problema na području. Ipak, zbog nepristupačnosti terena, ne može se govoriti o izraženom intenzitetu ove pojave, što potvrđuje i mali broj evidentiranih slučajeva nelegalnih aktivnosti.

Pored navedenih pritisaka, uključujući i lokalno izražene procese erozije i klizišta, kao značajan izazov prepoznaje se potreba **za unapređenjem sistematskog praćenja stanja šumskih ekosistema i populacija divljači**, kao i efikasnije razmjene podataka između nadležnih institucija i korisnika prostora.

U cjelini posmatrano, stanje u sektoru šumarstva i lovstva može se ocijeniti kao relativno povoljno, ali uz prisustvo određenih pritisaka i potencijalnih prijetnji koje zahtijevaju kontinuirano praćenje i unapređenje upravljačkih praksi.

Navedeni izazovi ukazuju na potrebu daljeg jačanja saradnje sa korisnicima šuma i lovišta, unapređenja koordinacije u planiranju i sprovođenju mjera gazdovanja, kao i uspostavljanja efikasnog sistema nadzora i razmjene podataka o stanju šumskih staništa i divljači, kao i o procesima erozije i pojavi klizišta. Posebnu pažnju u narednom periodu potrebno je **usmjeriti na prevenciju i pravovremeno reagovanje u slučaju šumskih požara, kroz jačanje saradnje sa nadležnim službama i lokalnim akterima, kao i kroz edukaciju lokalnog stanovništva o mjerama zaštite od požara**. Takođe, važno je unaprijediti kontrolu nelegalnih aktivnosti i obezbijediti aktivno uključivanje svih relevantnih subjekata u procese upravljanja.

3.2.1.2. Dugoročni i specifični ciljevi i indikatori postizanja ciljeva

TEMATSKA OBLAST	Podrška održivom korišćenju prirodnih dobara	
DUGOROČNI CILJ	<i>Saradnjom svih zainteresovanih strana obezbijeđeno je dugoročno održivo upravljanje prirodnim dobrima u svrhu očuvanja staništa, vrsta i drugih prirodnih i stvorenih vrijednosti područja.</i>	
Podtema	Specifičan cilj	Indikatori postizanja specifičnog cilja
2.1. Šumarstvo i lovstvo	<i>Do 2030. godine održivim gazdovanjem šumama i upravljanjem lovnom divljači, a u skladu sa zahtjevima zaštite prirode i kroz mjere prevencije šumskih požara, očuvane su autohtone šume i staništa divljih vrsta.</i>	1. Broj planskih dokumenata u koje su ugrađeni uslovi zaštite prirode. 2. Broj lovnih osnova usklađenih sa uslovima zaštite prirode. 3. Broj sprovedenih nadzora godišnje. 4. Broj ostvarenih saradnji korisnika prostora i upravljača na izradi planskih dokumenata i njihovom sprovođenju raste u odnosu na 2026. godinu. 5. Broj planova zaštite od požara sa integrisanim mjerama zaštite prirode. 6. Sprovedeno minimalno 5 edukacija zainteresovanih strana na lokalnom nivou o održivom sakupljanju i korišćenju sporednih šumskih proizvoda.

3.2.1.3. Pregled planiranih aktivnosti u okviru podteme 2.1. Šumarstvo i lovstvo

TEMATSKA OBLAST 2.: Podrška održivom korišćenju prirodnih dobara													
PODTEMA: 2.1. Šumarstvo i lovstvo													
KATEGORIJA AKTIVNOSTI	KOD	AKTIVNOST	INDIKATOR SPROVOĐENJA AKTIVNOSTI	PRIORITET	DINAMIKA SPROVOĐENJA					ODGOVORNA LICA ILI ORGANIZACIONA JEDINICA	DRUGI SARADNICI U REALIZACIJI	PROCJENA SREDSTAVA (€)	IZVORI SREDSTAVA
					2026	2027	2028	2029	2030				
Saradnja	2.1.1.	Unaprijeđivati saradnju s ključnim zainteresovanim stranama u cilju prikupljanja i razmjene podataka o stanju šumskih staništa (potencijalna klizišta i područja izložena eroziji, sušenje šuma, požarišta i sl.) i lovne divljači (krivolov, povređene životinje, štete od strane divljači i sl.).	Broj održanih sastanaka sa korisnicima šuma	1	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	Agencija za upravljanje prirodnim dobrima Bijelog Polja	Korisnici šuma, korisnici lovišta, Uprava za gazdovanje šumama i lovištima Crne Gore.	0,00	
Saradnja; Aktivno upravljanje	2.1.2.	U saradnji sa korisnicima šuma usmjeravati gazdovanje šumama ka poboljšanju stanja (raznodobnost, raznovrsnost, slojevitost šumskih sastojina, spratovnost, kao i prirodnu obnovu), unapređenju stabilnosti i očuvanju šumskih ekosistema.	Upravljač učestvuje u javnim raspravama za planske dokumente za šume relevantne za ZP; Broj javnih rasprava u kojima je učestvovano; Broj dostavljenih mišljenja; Izvještaj o učešću u izradi planske dokumentacije.	1	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	Agencija za upravljanje prirodnim dobrima Bijelog Polja	Uprava za gazdovanje šumama i lovištima Crne Gore.	0,00	

TEMATSKA OBLAST 2.: Podrška održivom korišćenju prirodnih dobara													
PODTEMA: 2.1. Šumarstvo i lovstvo													
KATEGORIJA AKTIVNOSTI	KOD	AKTIVNOST	INDIKATOR SPROVOĐENJA AKTIVNOSTI	PRIORITET	DINAMIKA SPROVOĐENJA					ODGOVORNA LICA ILI ORGANIZACIONA JEDINICA	DRUGI SARADNICI U REALIZACIJI	PROCJENA SREDSTAVA (€)	IZVORI SREDSTAVA
					2026	2027	2028	2029	2030				
Aktivno upravljanje	2.1.3.	Pojačati terensku kontrolu i nadzor vezano za nelegalne sječe, posebno u kritičnim zonama uz saradnju s nadležnim institucijama.	Odrađena najmanje 2 obilaska ZP godišnje; Broj kontrola; Broj podnijetih prijava; Broj procesuiranih slučajeva; Izrađen najmanje 1 godišnji izvještaj o obavljenom nadzoru.	1	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	Agencija za upravljanje prirodnim dobrima Bijelog Polja	Inspekcija, Uprava za gazdovanje šumama i lovištima Crne Gore.	0,00	
Aktivno upravljanje	2.1.4.	Nadzirati korištenje i sakupljanje sporednih šumskih proizvoda (gljive, jestivi plodovi, biljke, itd.).	Odrađena najmanje 2 obilaska ZP godišnje; Broj kontrola sakupljanja; Broj evidentiranih nepravilnosti; Izrađen najmanje 1 godišnji izvještaj o obavljenom nadzoru.	3	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	Agencija za upravljanje prirodnim dobrima Bijelog Polja	Uprava za gazdovanje šumama i lovištima Crne Gore.	0,00	
Saradnja	2.1.5.	Podržavati aktivosti vezane za prepoznavanje i sakupljanje sporednih šumskih proizvoda (gljive, jestivi plodovi, biljke, itd.).	Broj održanih sastanaka sa korisnicima ZP; Broj edukativnih aktivnosti.	2	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	Agencija za upravljanje prirodnim dobrima Bijelog Polja	Uprava za gazdovanje šumama i lovištima Crne Gore, organizacije civilnog društva.	0,00	

TEMATSKA OBLAST 2.: Podrška održivom korišćenju prirodnih dobara													
PODTEMA: 2.1. Šumarstvo i lovstvo													
KATEGORIJA AKTIVNOSTI	KOD	AKTIVNOST	INDIKATOR SPROVOĐENJA AKTIVNOSTI	PRIORITET	DINAMIKA SPROVOĐENJA					ODGOVORNA LICA ILI ORGANIZACIONA JEDINICA	DRUGI SARADNICI U REALIZACIJI	PROCJENA SREDSTAVA (€)	IZVORI SREDSTAVA
					2026	2027	2028	2029	2030				
Saradnja; Aktivno upravljanje	2.1.6	Učestvovati u procesu izrade višegodišnjih planskih dokumenata koji se odnose na gazdovanje šumama, upravljanja divljači i lovstva.	Upravljač učestvuje u javnim raspravama za planske dokumente koji se odnose na gazdovanje šumama, upravljanje divljači i lovstvo; Broj upućenih mišljenja; Izvještaj o učešću u izradi planske dokumentacije.	2	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	Korisnici šuma	Uprava za gazdovanje šumama i lovištima Crne Gore; Korisnici lovištaž; Agencija za upravljanje prirodnim dobrima Bijelog Polja.	0,00	
Monitoring	2.1.7.	Redovno nadzirati sprovođenje aktivnosti ugrađenih u osnove gazdovanja šumama i u osnove upravljanja divljači i lovstva, sa ciljem očuvanja značajnih i zaštićenih vrsta i stanišnih tipova.	Odrađena najmanje 2 obilaska ZP godišnje; Najmanje 1 put godišnje sproveden nadzor aktivnosti iz osnova gazdovanja šumama i osnova upravljanja divljači i lovstva; Izrađen najmanje 1 godišnji izvještaj o obavljenom nadzoru.	1	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	Agencija za upravljanje prirodnim dobrima Bijelog Polja	Korisnici šuma, korisnici lovišta, Uprava za gazdovanje šumama i lovištima Crne Gore.	0,00	

TEMATSKA OBLAST 2.: Podrška održivom korišćenju prirodnih dobara													
PODTEMA: 2.1. Šumarstvo i lovstvo													
KATEGORIJA AKTIVNOSTI	KOD	AKTIVNOST	INDIKATOR SPROVOĐENJA AKTIVNOSTI	PRIORITET	DINAMIKA SPROVOĐENJA					ODGOVORNA LICA ILI ORGANIZACIONA JEDINICA	DRUGI SARADNICI U REALIZACIJI	PROCJENA SREDSTAVA (€)	IZVORI SREDSTAVA
					2026	2027	2028	2029	2030				
Saradnja	2.1.8.	Sarađivati u izradi Programa aktivnosti u provedbi posebnih mjera zaštite od požara s profesionalnim i dobrovoljnim vatrogasnim društvima te nadležnim tijelima.	Upravljač učestvuje u javnim raspravama za izradu Programa aktivnosti u provedbi posebnih mjera zaštite od požara; Broj upućenih mišljenja; Izvještaj o učešću u izradi planske dokumentacije.	1	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	Agencija za upravljanje prirodnim dobrima Bijelog Polja	Služba zaštite i spašavanja Bijelo polje.	0,00	
Saradnja	2.1.9	U saradnji sa zainteresovanim stranama i nadležnim vatrogasnim službama sprovoditi preventivne mjere zaštite od požara i gašenje na terenu.	Broj zajedničkih akcija gašenja požara na terenu; Broj preventivnih intervencija.	1	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	Agencija za upravljanje prirodnim dobrima Bijelog Polja	Korisnici šuma, Služba zaštite i spašavanja Bijelo polje.	0,00	
UKUPNO:					0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	UKUPNO:		0,00	

3.2.2. Podtema: Upravljanje vodama i ribolov

3.2.2.1. Evaluacija stanja

Područje SP “Đalovića klisura” karakteriše složen hidrološki sistem zasnovan na rijeci Bistrici i njenim pritokama, uz izraženu povezanost površinskih i podzemnih voda u krškom reljefu. **Vodotoci ovog područja odlikuju se visokim kvalitetom vode i predstavljaju značajan prirodni resurs, ali i važno stanište za riblje vrste, među kojima dominira autohtona potočna pastrmka.**

U cjelini posmatrano, stanje vodnih resursa unutar zaštićenog područja može se ocijeniti kao relativno očuvano. Međutim, **evidentirani su određeni pritisci koji utiču na kvalitet voda, pri čemu je važno istaći da su oni u većoj mjeri izraženi u kontaktnoj zoni i nizvodnim dijelovima toka, što su potvrdili i učesnici radionica.**

Kao glavni izvori opterećenja izdvajaju se **komunalne otpadne vode**, prisustvo neuređenih odlagališta otpada, kao i akumulacija otpada u pojedinim pritokama rijeke Bistrice. **Zainteresovane strane posebno su ukazale na problem otpada u pritokama, kao i na uticaje koji dolaze izvan granica zaštićenog područja, uključujući ispuštanje otpadnih voda i zahvatanje vode u nizvodnim dijelovima toka.** Ovi faktori imaju indirektan, ali **značajan uticaj na stanje vodnih tijela** i ukazuju na **potrebu sagledavanja upravljanja vodnim resursima u širem prostornom kontekstu.**

Dodatni izazov u upravljanju vodama predstavlja **sezonska varijabilnost vodostaja**, usljed koje pojedini dijelovi rijeke tokom ljetnjih i niskih vodostaja **bilježe smanjen proticaj i promjene u vodnom režimu**, što posredno utiče na vodene ekosisteme i raspoloživost staništa.

U pogledu **ribljeg fonda, kao najizraženiji pritisak identifikovan je ilegalni ribolov**, što potvrđuju i nalazi Studije revizije, ali i stavovi zainteresovanih strana. Iako je njegov intenzitet u određenoj mjeri smanjen u posljednjem periodu, **upotreba nedozvoljenih sredstava, poput mreža i elektro-agregata, i dalje predstavlja značajnu prijetnju.** Ovakve prakse imaju izrazito negativan uticaj na riblji fond, jer osim ciljnih vrsta ugrožavaju i druge vodene organizme, kao i samo stanište, te doprinose smanjenju brojnosti i veličine populacija (Agencija za zaštitu životne sredine CG, 2023a).

Istovremeno, **evidentni su i pozitivni pomaci u upravljanju ribljim fondom.** Prema dostupnim podacima, **stanje ihtiofaune u određenoj mjeri pokazuje trend oporavka, što se dovodi u vezu sa ograničavanjem ribolova na pojedinim dionicama.** Kao primjer dobre prakse može se izdvojiti ribolovni revir na rijeci Bistrici, na dionici od Starog mosta u Loznoj Luci do ušća u Lim, koji funkcioniše po principu „uhvati i pusti“. Iako se ova dionica nalazi van granica zaštićenog područja, predstavlja relevantan primjer održivog upravljanja ribljim fondom koji može biti od značaja za planiranje sličnih mjera u okviru zaštićenog područja (Eco Team, 2024). Uspostavljanje ovakvih aktivnosti u okviru zaštićenog područja **može podrazumijevati saradnju sa jedinicama lokalne samouprave i vlasnicima zemljišta, kao i razmatranje mogućnosti otkupa zemljišta** radi eventualnog uspostavljanja ribolovnog revira i razvoja edukativnih i interpretacijskih sadržaja.

Kao važno pitanje u upravljanju ribljim fondom prepoznaje se **i potreba za unapređenjem prakse poribljavanja, posebno u smislu korišćenja autohtonih vrsta i izbjegavanja unošenja neautohtone riblje mladi, na šta su ukazali i učesnici radionica.**

U cjelini posmatrano, stanje vodnih resursa i ribljeg fonda može se ocijeniti kao **relativno povoljno**, pri čemu očuvan kvalitet vodotoka predstavlja jednu od ključnih vrijednosti ovog područja i osnov za dalje održivo upravljanje, dok prisutni pritisci ukazuju na potrebu kontinuiranog praćenja i unapređenja upravljačkih pristupa.

Navedeni izazovi ukazuju na potrebu daljeg usmjeravanja upravljanja ka očuvanju kvaliteta vodnih tijela, posebno u kontekstu uticaja iz kontaktne zone, kao i unapređenju nadzora i razmjene podataka o stanju vodotoka i ribljeg fonda. Istovremeno, potrebno je očuvati prirodnu dinamiku vodotoka i visok kvalitet voda, uz jačanje svijesti lokalnog stanovništva i korisnika prostora o značaju njihovog očuvanja.

Kada je u pitanju upravljanje ribljim fondom, poseban značaj ima kontinuirana saradnja sa korisnicima ribolovnog područja i drugim relevantnim akterima, kao osnov za primjenu održivih ribolovnih praksi. **U tom kontekstu, upravljanje je potrebno razvijati kroz jačanje režima „uhvati i pusti“ i primjenu vremenski ograničenih mjera zaštite, poput moratorijuma na ribolov potočne pastrmke, u cilju obnove populacija.**

Na rijeci Bistrici već je uspostavljena zabrana ribolova u periodu od 1. oktobra do 1. maja, u cilju zaštite ribljih plodišta i mrestilišta salmonidnih vrsta riba, što predstavlja važnu mjeru koju je potrebno dalje unapređivati i dosljedno sprovoditi kroz saradnju sa korisnicima i nadležnim institucijama.

3.2.2.2. Dugoročni i specifični ciljevi i indikatori postizanja ciljeva

TEMATSKA OBLAST	Podrška održivom korišćenju prirodnih dobara	
DUGOROČNI CILJ	<i>Saradnjom svih zainteresovanih strana obezbijeđeno je dugoročno održivo upravljanje prirodnim dobrima u svrhu očuvanja staništa, vrsta i drugih prirodnih i stvorenih vrijednosti područja.</i>	
Podtema	Specifičan cilj	Indikatori postizanja specifičnog cilja
2.2. Upravljanje vodama i ribolov	<i>Do 2030. godine kontinuiranom saradnjom s ključnim zainteresovanim stranama osigurano je održivo upravljanje vodnim tijelima i održivo upravljanje ribljim fondom.</i>	1. Broj planova upravljanja vodama i ribarskim područjima u koje su integrisani uslovi zaštite prirode. 2. Redovno praćenje i nadziranje primene aktivnosti ugrađenih u planove upravljanja vodama i ribljim fondom se sprovodi. 3. Broj sprovedenih nadzora godišnje. 4. Broj ostvarenih saradnji upravljača i korisnika prostora (uključujući udruženja sportskih ribolovaca) na izradi planskih dokumenata, njihovom sprovođenju i realizaciji zajedničkih aktivnosti raste u odnosu na 2026. godinu. 5. Sprovedeno minimalno 3 edukacija zainteresovanih strana na lokalnom nivou o održivom upravljanju ribljim fondom i zaštiti vodnih staništa.

3.2.1.3. Pregled planiranih aktivnosti u okviru podteme 2.2. Upravljanje vodama i ribolov

TEMATSKA OBLAST 2.: Podrška održivom korišćenju prirodnih dobara													
PODTEMA: 2.2. Upravljanje vodama i ribolov													
KATEGORIJA AKTIVNOSTI	KOD	AKTIVNOST	INDIKATOR SPROVOĐENJA AKTIVNOSTI	PRIORITET	DINAMIKA SPROVOĐENJA					ODGOVORNA LICA ILI ORGANIZACIJA JEDINICA	DRUGI SARADNICI U REALIZACIJI	PROCJENA SREDSTAVA (€)	IZVORI SREDSTAVA
					2026	2027	2028	2029	2030				
Saradnja	2.2.1.	Učestvovati u procesu izrade višegodišnjih planskih dokumenata koji se odnose na upravljanje vodama i upravljanje ribljim fondom.	Upravljač učestvuje u javnim raspravama za planske dokumente za upravljanje vodama i upravljanje ribljim fondom relevantne za ZP; Broj javnih rasprava u kojima je učestvovano; Broj upućenih mišljenja; Izvještaj o učešću u izradi planske dokumentacije.	1	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	Agencija za upravljanje prirodnim dobrima Bijelog Polja	Sportsko-ribolovnom klubu "Sinjavac", Sekretarijat za održivi i ruralni razvoj, Hidrometerološki Zavod Crne Gore.	0,00	

TEMATSKA OBLAST 2.: Podrška održivom korišćenju prirodnih dobara													
PODTEMA: 2.2. Upravljanje vodama i ribolov													
KATEGORIJA AKTIVNOSTI	KOD	AKTIVNOST	INDIKATOR SPROVOĐENJA AKTIVNOSTI	PRIORITET	DINAMIKA SPROVOĐENJA					ODGOVORNA LICA ILI ORGANIZACIJA JEDINICA	DRUGI SARADNICI U REALIZACIJI	PROCJENA SREDSTAVA (€)	IZVORI SREDSTAVA
					2026	2027	2028	2029	2030				
Saradnja; Aktivno upravljanje	2.2.2.	Redovno nadzirati sprovođenje aktivnosti ugrađenih u planove upravljanja vodama i planove upravljanja ribljim fondom, sa ciljem očuvanja značajnih i zaštićenih vrsta i stanišnih tipova.	Odrađena najmanje 2 obilaska ZP godišnje; Najmanje 1 put godišnje sproveden nadzor aktivnosti iz planova upravljanja vodama i planova upravljanja ribljim fondom; Broj kontrola; Broj utvrđenih nepravilnosti; Broj preduzetih mjera; Izrađen najmanje 1 godišnji izvještaj o obavljenom nadzoru.	1	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	Agencija za upravljanje prirodnim dobrima Bijelog Polja	Sportsko-ribolovni klub "Sinjavac", Sekretarijat za održivi i ruralni razvoj.	0,00	
Saradnja	2.2.3.	U saradnji sa zainteresovanim stranama inicirati moratorijum na ribolov potočne pastirke na period definisan stručnom procjenom, radi obnove populacije.	Broj upućenih inicijativa	1	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	Agencija za upravljanje prirodnim dobrima Bijelog Polja	Sportsko-ribolovni klub "Sinjavac".	0,00	

TEMATSKA OBLAST 2.: Podrška održivom korišćenju prirodnih dobara													
PODTEMA: 2.2. Upravljanje vodama i ribolov													
KATEGORIJA AKTIVNOSTI	KOD	AKTIVNOST	INDIKATOR SPROVOĐENJA AKTIVNOSTI	PRIORITET	DINAMIKA SPROVOĐENJA					ODGOVORNA LICA ILI ORGANIZACION A JEDINICA	DRUGI SARADNICI U REALIZACIJI	PROCJENA SREDSTAVA (€)	IZVORI SREDSTAVA
					2026	2027	2028	2029	2030				
Saradnja	2.2.4.	Nastaviti saradnju i komunikaciju sa zainteresovanim stranama sa ciljem boljeg planiranja i sprovođenja mjera zaštite i očuvanja ribljeg fonda (npr. kontrola na terenu, razmjena podataka, prepoznavanje i štetnost invazivnih vrsta riba, uticaj ilegalnih i nepoželjnih praksi prilikom pecanja na populacije riba, zabranjena ribolovna sredstva i alati, posljedice na populacije riba, kao i informisanje o zaštićenim i ugroženim vrstama riba).	Broj upućenih inicijativa; Broj održanih sastanaka; Broj sprovedenih edukacija.	1	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	Agencija za upravljanje prirodnim dobrima Bijelog Polja	Sportsko- ribolovnom klubu "Sinjavac".	0,00	

TEMATSKA OBLAST 2.: Podrška održivom korišćenju prirodnih dobara													
PODTEMA: 2.2. Upravljanje vodama i ribolov													
KATEGORIJA AKTIVNOSTI	KOD	AKTIVNOST	INDIKATOR SPROVOĐENJA AKTIVNOSTI	PRIORITET	DINAMIKA SPROVOĐENJA					ODGOVORNA LICA ILI ORGANIZACION A JEDINICA	DRUGI SARADNICI U REALIZACIJI	PROCJENA SREDSTAVA (€)	IZVORI SREDSTAVA
					2026	2027	2028	2029	2030				
Saradnja	2.2.5.	U saradnji sa jedinicama lokalne samouprave razmotriti mogućnost i potrebu otkupa zemljišta od privatnih vlasnika, u cilju eventualnog uspostavljanja ribolovnog revira, razvoja edukativnih i interpretacijskih sadržaja.	Održana najmanje 2 sastanka o otkupu privatnog zemljišta.	2	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	Agencija za upravljanje prirodnim dobrima Bijelog Polja	Opština Bijelo Polje, Uprava za nekretnine	0,00	
Saradnja	2.2.6.	U saradnji sa zainteresovanim stranama prikupljati i razmjenjivati podataka o stanju nizvodnog dijela toka Bistrice i po potrebi zagovarati sprovođenja mjera unapređenja vodotoka i priobalnih dijelova.	Broj upućenih inicijativa; Broj održanih sastanaka.	2	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	Agencija za upravljanje prirodnim dobrima Bijelog Polja	Sportsko-ribolovnom klubu "Sinjavac", organizacije civilnog društva, Sekretarijat za ruralni i održivi razvoj.	0,00	
UKUPNO:					0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	UKUPNO:		0,00	

3.2.3. Podtema: Održiva poljoprivreda

3.2.3.1. Evaluacija stanja

Poljoprivredna aktivnost na području SP “Đalovića klisura“ i u njegovoj kontaktnoj zoni zasniva se **pretežno na ekstenzivnom stočarstvu i korišćenju prirodnih pašnjaka i livada**, uz očuvane elemente tradicionalne proizvodnje hrane. Ipak, **broj poljoprivrednih domaćinstava je mali, što ukazuje na slabo razvijenu i ograničeno zastupljenu poljoprivrednu proizvodnju na ovom prostoru.**

U okviru granica zaštićenog područja, **poljoprivredne površine zauzimaju vrlo mali udio u ukupnoj strukturi korišćenja zemljišta, dok travnjaci i pašnjaci, iako prostorno ograničeni, imaju značajnu ulogu u očuvanju pejzažnih vrijednosti i biodiverziteta.** Istovremeno, smanjen intenzitet korišćenja ovih površina **pogoduje procesima sukcesije i zarastanja**, što može dovesti do gubitka otvorenih staništa.

Kao jedan od identifikovanih problema ističe se **praksa paljenja nekošenih livada**, prisutna kako unutar zaštićenog područja tako i u kontaktnoj zoni. Ova pojava **predstavlja rizik ne samo za degradaciju travnjačkih staništa, već i za širenje požara na okolne šumske ekosisteme** (Agencija za zaštitu životne sredine CG, 2023a).

Pored toga, evidentan je **nedostatak sistematskih podataka o obimu i karakteristikama poljoprivredne proizvodnje**, uključujući površine pod korišćenjem i brojno stanje stoke, što otežava planiranje i praćenje upravljanja ovim resursima.

Istovremeno, tradicionalni način korišćenja prostora i proizvodnje hrane predstavlja **značajan potencijal za razvoj održive poljoprivrede i njeno povezivanje sa turizmom.** Očuvanje autohtonih praksi i proizvoda može doprinijeti unapređenju lokalne ekonomije, ali i očuvanju ambijentalnih i prirodnih vrijednosti područja.

Dalji pravci upravljanja treba da budu usmjereni na uspostavljanje **evidencije poljoprivrednih površina i stočnog fonda, očuvanje i aktivno održavanje livadskih ekosistema kroz košenje i ispašu, kao i sprječavanje njihovog zarastanja.** Istovremeno, važno je **unaprijediti saradnju sa lokalnim stanovništvom i proizvođačima, posebno u pravcu promocije tradicionalnih proizvoda i njihovog povezivanja sa turističkom ponudom.**

Razvoj održive poljoprivrede treba da se zasniva **na primjeni dobrih praksi i edukaciji lokalnog stanovništva, uz očuvanje autohtonog načina korišćenja prostora**, čime se istovremeno doprinosi očuvanju prirodnih i pejzažnih vrijednosti područja.

3.2.3.2. Dugoročni i specifični ciljevi i indikatori postizanja ciljeva

TEMATSKA OBLAST	Podrška održivom korišćenju prirodnih dobara	
DUGOROČNI CILJ	<i>Saradnjom svih zainteresovanih strana obezbijeđeno je dugoročno održivo upravljanje prirodnim dobrima u svrhu očuvanja staništa, vrsta i drugih prirodnih i stvorenih vrijednosti područja.</i>	
Podtema	Specifičan cilj	Indikatori postizanja specifičnog cilja
2.3. Održiva poljoprivreda	<i>Do 2030. godine podstaknute su održive poljoprivredne prakse koje doprinose očuvanju travnatih i drugih staništa i uz njih vezanih vrsta.</i>	1. Zadržana minimalno postojeća ili povećana procentualna zastupljenost površina koje se koriste za pašu i košenje. 2. Broj aktivnih poljoprivrednih proizvođača uključenih u mjere upravljanja. 3. Broj potpisanih sporazuma / zajedničkih aktivnosti. 4. Broj evidentiranih poljoprivrednih parcela i korisnika 5. Broj lokaliteta sa aktivnim održavanjem travnjaka 6. Sprovedeno minimalno 2 edukacije zainteresovanih strana na lokalnom nivou o održivim poljoprivrednim praksama i očuvanju travnatih staništa.

3.2.3.3. Pregled planiranih aktivnosti u okviru podteme 2.3. Održiva poljoprivreda

TEMATSKA OBLAST 2.: Podrška održivom korišćenju prirodnih dobara													
PODTEMA: 2.3. Održiva poljoprivreda													
KATEGORIJA AKTIVNOSTI	KOD	AKTIVNOST	INDIKATOR SPROVOĐENJA AKTIVNOSTI	PRIORITET	DINAMIKA SPROVOĐENJA					ODGOVORNA LICA ILI ORGANIZACIONA JEDINICA	DRUGI SARADNICI U REALIZACIJI	PROCJENA SREDSTAVA (€)	IZVORI SREDSTAVA
					2026	2027	2028	2029	2030				
Monitoring	2.3.1.	Uspostaviti evidenciju poljoprivrednih površina i njihovih vlasnika i prikupljati podatke o brojnom stanju stoke unutar zaštićenog područja.	Ažurirana baza podataka; Broj evidentiranih parcela; Broj registrovanih gazdinstava.	1	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	Agencija za upravljanje prirodnim dobrima Bijelog Polja	Mještani sela koje gravitiraju zaštićenom području, Ministarstvo poljoprivrede, Sekretarijat za poljoprivredu Opštine Bijelo Polje.	0,00	
Saradnja	2.3.2.	Podsticati održive poljoprivredne prakse pri korišćenju livadskih ekosistema, kao što su košenje, ispaša i pčelarstvo.	Održan najmanje 1 sastanak vezan za održive poljoprivredne prakse; Najmanje 2 puta sprovedene edukacije o pozitivnim poljoprivrednim praksama; Broj korisnika koji primjenjuju održive prakse.	2	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	Agencija za upravljanje prirodnim dobrima Bijelog Polja	Mještani sela koje gravitiraju zaštićenom području, Sekretarijat za poljoprivredu Opštine Bijelo Polje.	0,00	

TEMATSKA OBLAST 2.: Podrška održivom korišćenju prirodnih dobara													
PODTEMA: 2.3. Održiva poljoprivreda													
KATEGORIJA AKTIVNOSTI	KOD	AKTIVNOST	INDIKATOR SPROVOĐENJA AKTIVNOSTI	PRIORITET	DINAMIKA SPROVOĐENJA					ODGOVORNA LICA ILI ORGANIZACIONA JEDINICA	DRUGI SARADNICI U REALIZACIJI	PROCJENA SREDSTAVA (€)	IZVORI SREDSTAVA
					2026	2027	2028	2029	2030				
Edukacija	2.3.3.	Sprovoditi edukaciju lokalnog stanovništva o održivim poljoprivrednim praksama (npr. rotaciona ispaša i sl.) i mogućnostima korišćenja podsticajnih mjera za održavanje rubne vegetacije i sprječavanje zarastanja obradivih površina.	Najmanje 2 puta sprovedene edukacije o pozitivnim poljoprivrednim praksama.	2	0,00	500,00	500,00	0,00	0,00	Agencija za upravljanje prirodnim dobrima Bijelog Polja	Mještani sela koje gravitiraju zaštićenom području, Sekretarijat za poljoprivredu Opštine Bijelo Polje.	1.000,00	Budžet Opštine Bijelo Polje, donacije i projekti
Saradnja	2.3.4.	Uspostaviti saradnju sa poljoprivrednim proizvođačima u neposrednoj okolini ZP s ciljem promocije lokalnih i tradicionalnih proizvoda i prirodnih vrijednosti.	Održan najmanje 1 sastanak vezan za promociju lokalnih proizvoda; Sprovedene najmanje 2 edukacije o promociji lokalnih proizvoda; Broj proizvođača uključenih u promociju.	3	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	Agencija za upravljanje prirodnim dobrima Bijelog Polja	Mještani sela koje gravitiraju zaštićenom području; Sekretarijat za poljoprivredno Opštine Bijelo Polje	0,00	
UKUPNO:					0,00	500,00	500,00	0,00	0,00	UKUPNO:		1.000,00	

3.2.4. Podtema: Infrastruktura i izgradnja

3.2.4.1. Evaluacija stanja

Područje SP “Đalovića klisura” odlikuje se relativno slabom razvijenošću saobraćajne i komunalne infrastrukture, što je u dosadašnjem periodu doprinijelo očuvanosti prirodnih vrijednosti i ograničenom antropogenom uticaju. Pristup području omogućen je lokalnim i makadamskim putevima, od kojih su pojedini u lošem stanju i zahtijevaju sanaciju (Slika 50), što su istakli i učesnici radionica. Posebno se izdvaja most na rijeci Bistrici u granicama zaštićenog područja, koji je u lošem stanju i zahtijeva obnovu.

Slika 50. Jedno od oštećenja puta Bistrica - Manastir Podvrh
(Izvor: Eco Team, 2024, fotografija: Bojana Sekulić)

U postojećem stanju, kao jedan od izraženijih pritisaka prepoznato je neadekvatno upravljanje otpadom, naročito u zoni manastira Podvrh, parking prostora i frekventnijih lokaliteta, što su potvrdile i zainteresovane strane. Takođe, evidentirano je povremeno nelegalno kampovanje i kretanje vozila van postojećih puteva, što lokalno dovodi do degradacije staništa.

Istovremeno, u narednom periodu očekuje se intenziviranje infrastrukturnih aktivnosti unutar i u neposrednoj blizini zaštićenog područja. Već su evidentni radovi na unapređenju pristupačnosti, uključujući probijanje makadamskih puteva iz pravca sela Đalovići i sela Vrh prema pećini, kao i završne faze izgradnje puta kroz Mojstir (Agencija za zaštitu životne sredine CG, 2023a). Ovi zahvati ukazuju na trend povećanja dostupnosti područja, što može doprinijeti njegovoj turističkoj valorizaciji, ali istovremeno zahtijeva pažljivo planiranje i kontrolu kako bi se izbjegli negativni uticaji na prirodne vrijednosti.

Buduća povezanost i turistička valorizacija područja primarno se oslanjaju na realizaciju projekta žičare sa pratećim sadržajima „Đalovića pećina“. Izgrađena žičara, dužine oko 1,6 km, povezuje manastir Podvrh sa ulazom u Đalovića pećinu, omogućavajući pristup posjetiocima uz smanjenje pritiska na kanjon i rijeku Bistricu. Iako se ulazne i izlazne stanice nalaze van granica zaštićenog područja, trasa žičare, stubovi i prateća infrastruktura dijelom zahvataju prostor zaštićenog područja, čime se otvara niz potencijalnih uticaja koje je potrebno sagledati.

U fazi korišćenja i funkcionisanja sadržaja žičare, koja tek predstoji, očekuje se povećan broj posjetilaca i intenzivnije korišćenje prostora, što može dovesti do dodatnog pritiska na staništa, pojave otpada, povećanog rizika od zagađenja voda, kao i narušavanja pejzažnih vrijednosti. Zainteresovane strane posebno ističu da će puni efekti ovih uticaja biti vidljivi tek nekoliko godina nakon uspostavljanja turističke funkcije područja.

Istovremeno, iskustva sa terena ukazuju da su određeni uticaji već prisutni u zoni izvođenja pristupnih puteva, gdje dolazi do lokalne degradacije vegetacije i promjena u strukturi staništa, što dodatno potvrđuje potrebu za pažljivim planiranjem i sprovođenjem radova.

Planovi razvoja predviđaju i izgradnju novog mosta na Bistrici sa pristupnim saobraćajnicama kod budućeg Vizitiring centra, čime će se poboljšati veza između lokalnih puteva za Mojstir i Podvrh (Agencija za zaštitu životne sredine CG, 2023a). U odnosu na planiranu žičaru, ovi zahvati imaju lokalizovaniji prostorni obuhvat, ali takođe zahtijevaju pažljivo planiranje i sprovođenje mjera zaštite kako bi se spriječili negativni uticaji na vodotok i okolna staništa.

Realizacija infrastrukturnih zahvata u prostoru, kao i dalji razvoj infrastrukture, iako značajni sa aspekta razvoja i dostupnosti područja, nose i niz potencijalnih rizika po prirodne i pejzažne vrijednosti. Stoga je neophodno obezbijediti dosljednu primjenu mjera zaštite u svim fazama planiranja i korišćenja, uz aktivno učešće upravljača kroz davanje mišljenja, učešće u procesu planiranja i praćenje sprovođenja mjera, kao i kroz kontinuirano praćenje uticaja na životnu sredinu. Poseban fokus treba usmjeriti na kontrolu posjećenosti, unapređenje sistema upravljanja otpadom i otpadnim vodama, sanaciju degradiranih površina, kao i sprečavanje nelegalnih aktivnosti.

U tom procesu značajnu ulogu ima saradnja sa nadležnim institucijama, ali i sa koncesionarom budućih turističkih sadržaja, uključujući projekat žičare i sistem posjećivanja Đalovića pećine, kako bi se obezbijedilo da razvoj bude usklađen sa ciljevima zaštite područja.

3.2.4.2. Dugoročni i specifični ciljevi i indikatori postizanja ciljeva

TEMATSKA OBLAST	Podrška održivom korišćenju prirodnih dobara	
DUGOROČNI CILJ	Saradnjom svih zainteresovanih strana obezbijeđeno je dugoročno održivo upravljanje prirodnim dobrima u svrhu očuvanja staništa, vrsta i drugih prirodnih i stvorenih vrijednosti područja.	
Podtema	Specifičan cilj	Indikatori postizanja specifičnog cilja
2.4. Infrastruktura i izgradnja	Do 2030. godine spriječena je nekontrolisana i neplanska izgradnja objekata i korišćenje prostora, kao i zagađivanje prirodnih resursa, čime su očuvani povoljni uslovi za značajna staništa i uz njih vezane vrste.	1. Broj infrastrukturnih projekata za koje su definisani i primijenjeni uslovi zaštite prirode. 2. Broj sprovedenih nadzora godišnje. 3. Broj ostvarenih saradnji sa zainteresovanim stranama radi unapređenja planiranja i sprovođenja mera zaštite raste u odnosu na 2026. godinu.

3.2.4.3. Pregled planiranih aktivnosti u okviru podteme 2.4. Infrastruktura i izgradnja

TEMATSKA OBLAST 2.: Podrška održivom korišćenju prirodnih dobara													
PODTEMA: 2.4. Infrastruktura i izgradnja													
KATEGORIJA AKTIVNOSTI	KOD	AKTIVNOST	INDIKATOR SPROVOĐENJA AKTIVNOSTI	PRIORITET	DINAMIKA SPROVOĐENJA					ODGOVORNA LICA ILI ORGANIZACIONA JEDINICA	DRUGI SARADNICI U REALIZACIJI	PROCJENA SREDSTAVA (€)	IZVORI SREDSTAVA
					2026	2027	2028	2029	2030				
Saradnja	2.4.1.	U saradnji s nadležnim službama inicirati definisanje sistema sakupljanja i upravljanja otpadom u području.	Održana najmanje 2 sastanka u vezi sistema prikupljanja otpada; Broj definisanih modela sistema upravljanja otpadom; Broj lokacija uključenih u sistem prikupljanja otpada.	1	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	Agencija za upravljanje prirodnim dobrima Bijelog Polja	Komunalno preduzeće LIM, organizacije civilnog društva, mjesne zajednice.	0,00	
Infrastruktura	2.4.2.	Pratiti i učestvovati u procesima planiranja i realizacije infrastrukturnih projekata u neposrednoj okolini koji mogu uticati na vrijednosti zaštićenog područja.	Upravljač učestvuje u javnim raspravama u vezi infrastrukturnih projekata relevantnih za ZP; Broj javnih rasprava u kojima je učestvovano; Broj upućenih mišljenja; Izvještaj o učešću u izradi planske dokumentacije.	1	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	Agencija za upravljanje prirodnim dobrima Bijelog Polja		0,00	

TEMATSKA OBLAST 2.: Podrška održivom korišćenju prirodnih dobara													
PODTEMA: 2.4. Infrastruktura i izgradnja													
KATEGORIJA AKTIVNOSTI	KOD	AKTIVNOST	INDIKATOR SPROVOĐENJA AKTIVNOSTI	PRIORITET	DINAMIKA SPROVOĐENJA					ODGOVORNA LICA ILI ORGANIZACIONA JEDINICA	DRUGI SARADNICI U REALIZACIJI	PROCJENA SREDSTAVA (€)	IZVORI SREDSTAVA
					2026	2027	2028	2029	2030				
Saradnja	2.4.3.	U saradnji sa nadležnim institucijama inicirati obnovu i održavanje postojećih puteva, infrastrukturnih objekata i pješačkog mosta na rijeci Bistrici u okviru ZP.	Broj upućenih inicijativa; Broj iniciranih projekata; Obnovljen most n rijeci Bistrici.	1	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	Agencija za upravljanje prirodnim dobrima Bijelog Polja	Opština Bijelo Polje, Sekretarijat za izgradnju, Sekretarijat za stambeno komunalne poslove i saobraćaj.	0,00	
Saradnja	2.4.4.	U saradnji sa zainteresovanim stranama pratiti negativne uticaje infrastrukture i turističkih sadržaja na značajne vrste i staništa, sa posebnim osvrtom na vrste osjetljive na uznemiravanje i planirati i sprovesti mjere ublažavanja.	Odrađena najmanje 2 obilaska ZP godišnje; Izrađen najmanje 1 godišnji izvještaj o obavljenom nadzoru; Broj identifikovanih negativnih uticaja.	2	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	Agencija za upravljanje prirodnim dobrima Bijelog Polja	Spoljni saradnici.	0,00	
UKUPNO:					0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	UKUPNO:		0,00	

TEMATSKA OBLAST 2.: Podrška održivom korišćenju prirodnih dobara													
PODTEMA: 2.4. Infrastruktura i izgradnja													
KATEGORIJA AKTIVNOSTI	KOD	AKTIVNOST	INDIKATOR SPROVOĐENJA AKTIVNOSTI	PRIORITET	DINAMIKA SPROVOĐENJA					ODGOVORNA LICA ILI ORGANIZACIONA JEDINICA	DRUGI SARADNICI U REALIZACIJI	PROCJENA SREDSTAVA (€)	IZVORI SREDSTAVA
					2026	2027	2028	2029	2030				
UKUPNO TEMATSKA OBLAST 2.					0,00	500,00	500,00	0,00	0,00	UKUPNO TEMATSKA OBLAST 2.		1.000,00	

3.3. Upravljanje posjećivanjem, edukacija, interpretacija i promocija

3.3.1. Podtema: Edukacija, interpretacija, posjećivanje i promocija

3.3.1.1. Evaluacija stanja

Kao vrijedan stručni resurs za sagledavanje posjećivanja, korišćenja prostora i upravljanja turizmom na ovom području, pri izradi ovog poglavlja korišćen je i dokument “Vodič o održivom turizmu i upravljanju posjetiocima i pritiscima u Đalovića klisuri” (Eco-Team, 2024), u kojem su razmotreni stanje i ključni aspekti turizma, posjećivanja, edukacije i interpretacije, te definisani principi i smjernice za upravljanje posjetiocima, rekreacijom i turističkim aktivnostima.

Infrastruktura za posjetioce

Na području SP “Đalovića klisura” prisutna je osnovna mreža staza koja predstavlja temelj za razvoj posjećivanja. Najznačajnija je **planinarska staza “Đalovića klisura” (oznaka 961a)**, koja prolazeći koritom i obalom rijeke Bistrice povezuje manastir Podvrh, Glavu Bistrice, Vražje firove i Đalovića pećinu kao krajnju destinaciju (Slika 51). Staza je duga oko 3,6 km u jednom smjeru, zahtjevnija je za prolazak i na pojedinim dionicama prolazi kroz uski kanjonski prostor i neposredno uz vodotok, što dodatno utiče na njenu složenost i zahtijeva oprez pri kretanju. Jedan njen krak odvaja se kod Juriškog vrela i preko Sjedla formira kružnu rutu (Eco-Team, 2024).

Slika 51. Ilustracija planinarske staze “Đalovića klisura” (oznaka 961a)

(Izvor: Željko Madžgalj, 2016)

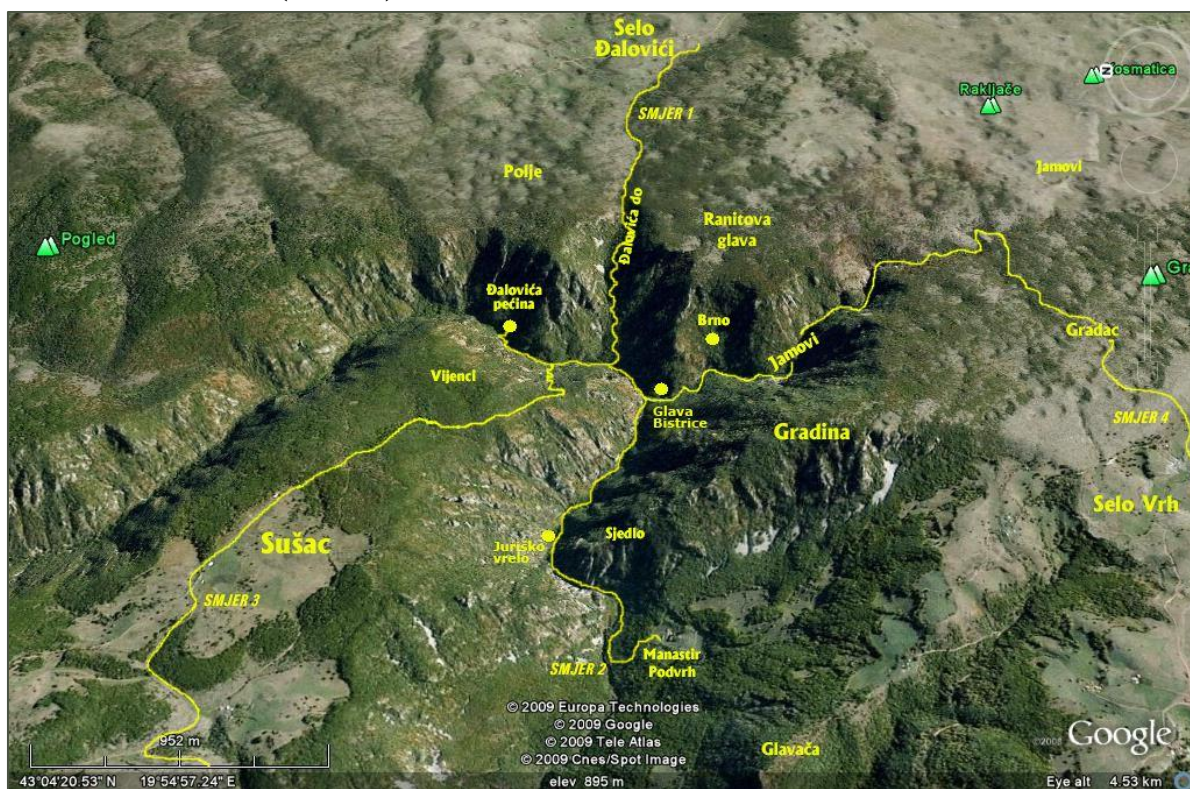
Duž ove dionice nalazi se Sjedlo, koje predstavlja jedan od posebno atraktivnih lokaliteta i prirodni vidikovac sa kojeg se pruža pogled na Đalovića klisuru sa jedne, i dolinu Bistrice sa druge strane. Sa ovog mjesta moguće je uočiti i rijedak hidrološki fenomen – povremeno aktiviranje gornjeg Juriškog vrela, koje se nalazi oko 50 m iznad korita rijeke Bistrice (Eco-Team, 2024).

Tokom proljećnog perioda, voda iz ovog izvora izlazi iz pećinskog otvora ispod stijene i preko niza manjih vodopada sliva se u korito rijeke, što predstavlja izrazit prirodni i vizuelni fenomen. Sjedlo se nalazi na nadmorskoj visini od oko 900 m i dostupno je putem označene planinarske staze, čime dobija značaj i kao tačka za interpretaciju prirodnih vrijednosti (Eco-Team, 2024).

Staza je u relativno dobrom stanju zahvaljujući angažovanju lokalnih aktera, ali nije u potpunosti uređena i obezbijeđena u skladu sa zahtjevima bezbjednog i kontrolisanog posjećivanja. Na

pojednim dionicama nedostaju elementi osiguranja (sajle, konopci), markacija i signalizacija nijesu ujednačeni, a usljed uticaja bujičnih voda dolazi i do povremenih oštećenja trase (Eco-Team, 2024).

Pored ove, postoje i **dodatne pristupne staze** koje vode do korita rijeke Bistrice iz pravca sela Đalovići, Sušca i Vrha (Slika 52).

Slika 52. Pristupne staze do SP “Đalovića klisura”

(Izvor: Željko Madžgalj, 2016)

U pogledu infrastrukture za posjetioce, **iako postoje određeni elementi, nedostaje adekvatna signalizacija, edukativne i interpretacijske table, kao i jasno definisane ulazne tačke u zaštićeno područje.** Pojedine dionice staza zahtijevaju uređenje, unapređenje bezbjednosnih elemenata i redovno održavanje, posebno imajući u vidu uticaj bujičnih voda. Posljedično, ovakvo stanje doprinosi nekontrolisanom kretanju posjetilaca i povećanom pritisku na osjetljiva staništa. **Sagledavajući ukupno stanje u ovom segmentu, infrastruktura za posjetioce, iako prisutna, nije sistemski razvijena, što predstavlja jedan od ključnih izazova u upravljanju posjećivanjem ovog područja.**

Istovremeno, kao **značajna planska osnova za eventualno buduće unapređenje posjetilačke infrastrukture**, za prostor Đalovića klisure izrađeno je **Idejno rješenje turističke staze od Manastira Podvrh do ulaza u Pećinu nad „Vražjim firovima“, u dužini od približno 3 km, izrađeno 2020. godine za potrebe Ministarstva održivog razvoja i turizma – Uprave javnih radova Crne Gore.**

Idejno rješenje razvijano je u širem kontekstu turističke valorizacije Đalovića pećine i klisure, sa ciljem unapređenja pristupa i interpretacije prirodnih i kulturnih vrijednosti ovog prostora. Predložena trasa prati tok rijeke Bistrice kroz prostor klisure i povezuje više lokaliteta od prirodnog, pejzažnog, speleološkog i kulturno-istorijskog značaja, uključujući Manastir Podvrh, Juriško vrelo, Glavu Bistrice, Vražje firove i pristup Pećini nad „Vražjim firovima“. Idejnim rješenjem predviđeno je unapređenje postojeće trase kroz uređenje zahtjevnijih dionica, odmorišta, vidikovaca, interpretativnih i edukativnih sadržaja, signalizacije i drugih elemenata usmjerenih ka bezbjednijem i sadržajnijem boravku posjetilaca u prostoru (Geotechnics Projects & Consulting, 2020).

Postojanje izrađenog idejnog rješenja predstavlja značajan potencijal za buduće unapređenje posjetilačke infrastrukture i razvoj održivih oblika posjećivanja na području Đalovića klisure. Istovremeno, imajući u vidu osjetljivost prostora, zahtjevnost terena i postojeće stanje infrastrukture,

eventualna realizacija pojedinih sadržaja zahtijevala bi prethodnu procjenu usklađenosti sa ciljevima zaštite područja, procjenu prihvatnog kapaciteta prostora i sagledavanje mogućih uticaja na prirodne vrijednosti, uz prilagođavanje rješenja stvarnim uslovima i potrebama upravljanja područjem.

Sistem upravljanja posjećivanjem

Što se tiče posjećivanja područja, ono je za sada ograničenog intenziteta i uglavnom vezano za najatraktivnije lokalitete u neposrednoj blizini zaštićenog područja.

Prema podacima iz Vodiča o održivom turizmu i upravljanju posjetiocima (Eco-Team, 2024), za ključne segmente posjećivanja na području i u njegovoj neposrednoj funkcionalnoj zoni izrađene su procjene nosivog kapaciteta. Iako ove procjene imaju indikativni karakter i zasnivaju se na pretpostavkama u pogledu bezbjednosti, organizacije grupa, sezonalnosti i dostupnosti prostora, one predstavljaju važnu osnovu za planiranje i upravljanje posjećivanjem (Tabela 7).

Tabela 7. Procijenjeni realni kapacitet nosivosti (RCC) za ključne segmente posjećivanja na području SP “Đalovića klisura”.

Lokalitet / segment posjećivanja	Dnevni kapacitet (RCC⁶)	Godišnji kapacitet (RCC)
Staza “Đalovića klisura” 961A	8	3066
Edukativna staza Bistrica – Manastir Podvrh	20	7358
Pristupna planinarska staza: Đalovići – Manastir Podvrh	8	3066
Pristupna planinarska staza: Sušac – Manastir Podvrh	8	3066
Biciklističke staze	17	6132
3 skrovišta za posmatranje i fotografisanje divljeg svijeta	3	924
Manastir Podvrh	30	9000
Centar za posjetioce i parking	430	/

Izvor: Eco-Team, 2024

Prikazane procjene ukazuju na **izražene razlike u kapacitetu različitih segmenata posjećivanja**, što potvrđuje da **upravljanje posjećivanjem ne može biti zasnovano na jedinstvenom pristupu za cijelo područje, već zahtijeva diferencirano planiranje u odnosu na tip prostora i njegovu osjetljivost.**

Najosjetljiviji segment predstavlja planinarska staza kroz kanjon Đalovića klisure, za koju je procijenjen nizak realni dnevni kapacitet, uslovljen ograničenim prostorom, bezbjednosnim zahtjevima, organizacijom kretanja i sezonskom dostupnošću. Ovakvi uslovi upućuju na potrebu organizovanog posjećivanja kroz manje grupe, uz obavezno vođenje i vremensko razdvajanje obilazaka.

Sa druge strane, **pristupne i edukativne staze, kao i biciklističke rute, imaju znatno veći kapacitet i mogu predstavljati važan prostor za usmjeravanje posjetilaca, čime se smanjuje pritisak na najosjetljivije dijelove područja.** Slično tome, pojedini infrastrukturni i prateći sadržaji (npr. centar za posjetioce, parking prostor i objekti kulturnog nasljeđa) imaju kapacitet za prihvata većeg broja korisnika, što dodatno ukazuje na potrebu usklađivanja kapaciteta različitih elemenata sistema posjećivanja.

Ove procjene imaju indikativni karakter i predstavljaju početnu osnovu za upravljanje, koju je potrebno dalje unapređivati kroz uspostavljanje sistematskog praćenja posjećivanja i njegovih uticaja, kako bi se u budućnosti omogućilo preciznije definisanje kapaciteta i prilagođavanje upravljačkih mjera stvarnim uslovima na terenu (Eco-Team, 2024).

⁶ RCC (realni kapacitet nosivosti) predstavlja procijenjeni broj posjetilaca koji prostor može da prihvati uz uvažavanje ograničenja kao što su bezbjednost kretanja, prostorne karakteristike, organizacija posjeta, trajanje obilaska i sezonska dostupnost. Vrijednosti su preuzete iz Vodiča o održivom turizmu i upravljanju posjetiocima (Eco-Team, 2024) i imaju indikativni karakter.

Iako trenutno ne postoji u potpunosti uspostavljen i operacionalizovan sistem upravljanja posjećivanjem, niti su pravila organizacije posjeta, praćenja njihovih uticaja i kontrole kretanja posjetilaca u potpunosti razvijene i primijenjene u praksi, upravljač je 2026. godine usvojio *Pravilnik o unutrašnjem redu i službi zaštite u zaštićenim područjima Bijelog Polja*, kojim su definisana osnovna pravila kretanja i boravka posjetilaca, korišćenja prostora i sprovođenja režima zaštite.

Međutim, puna primjena definisanih pravila zahtijeva dalje unapređenje terenske infrastrukture, signalizacije, nadzora i kapaciteta službe zaštite. U tom smislu, neophodno je dalje razvijati sistem upravljanja posjećivanjem koji će omogućiti kontrolu kretanja posjetilaca, njihovo usmjeravanje ka manje opterećenim lokalitetima, kao i definisanje jasnih pravila organizacije posjeta (veličina grupa, termini obilaska, način vođenja i sl.).

Edukacija, interpretacija i promocija

Edukacija i interpretacija prirodnih i kulturnih vrijednosti područja **nijesu sistemski razvijene**, iako za to postoji **značajan potencijal**, te je evidentna potreba za uspostavljanjem organizovanih programa i jačanjem svijesti posjetilaca i lokalnog stanovništva o značaju očuvanja prirodnih vrijednosti i pravilima ponašanja u zaštićenom području. **Promocija** područja je još uvijek **nedovoljno razvijena i neusklađena sa njegovim potencijalima**. Iako interesovanje za ovo područje raste, ne postoji jasno definisan i usmjeren pristup promociji koji bi bio usklađen sa kapacitetima prostora i principima održivog turizma.

SP “Đalovića klisura” kao zaštićeno područje ima značajnu vrijednost kao prostor za edukaciju o prirodi i kulturi, kao i za razvijanje svijesti o njihovom značaju i potrebi očuvanja. Razvoj budućih sadržaja turističke ponude potrebno je zasnivati na postojećim infrastrukturnim objektima i znamenitostima, uključujući razvoj tematskih staza.

U tom smislu, upravljanje ovim segmentom potrebno je usmjeravati ka unapređenju infrastrukture za posjetioce kroz uređenje i održavanje postojećih i razvoj novih tematskih staza, postavljanje signalizacije i edukativnih sadržaja u skladu sa propisanim standardima, kao i unapređenje bezbjednosti na terenu. Posebno je važno naglasiti da uređenje, održavanje i obilježavanje planinarskih staza treba da bude u skladu sa standardima Planinarskog saveza Crne Gore, kao i važećim pravilnicima za turističku signalizaciju, uz uvažavanje specifičnih uslova terena.

Istovremeno, potrebno je razvijati interpretacijske i edukativne programe koji će omogućiti bolje razumijevanje vrijednosti područja i doprinijeti odgovornom ponašanju posjetilaca. Interpretacija ne predstavlja puko saopštavanje činjenica, već proces koji uspostavlja vezu između posjetioaca i prirodnih i kulturnih fenomena, otkrivajući njihovo značenje. Kao edukativna i komunikacijska aktivnost, interpretacija ima značajnu ulogu u oblikovanju iskustva posjetilaca, posebno kada se primjenjuje kroz vođene ture, centre za posjetioce ili različite medije. Edukativni i interpretacijski programi predstavljaju važne alate za uticaj na ponašanje posjetilaca kroz podizanje nivoa znanja i svijesti o vrijednostima zaštićenog područja (Eco-Team, 2024).

U tom kontekstu, značajnu ulogu može imati planirani centar za posjetioce u Bistrici (Slika 53), koji bi kroz savremene interpretacijske pristupe i sadržaje doprinio edukaciji, promociji i prezentaciji prirodnih i kulturnih vrijednosti područja. Iako se nalazi van granica zaštićenog područja i primarno je usmjeren na posjetu Đalovića pećini, njegov sadržaj i način funkcionisanja mogu imati važnu ulogu u usmjeravanju posjetilaca ka širem prostoru SP “Đalovića klisura“, kroz informisanje i edukaciju prije ulaska u područje, kao i kroz promociju dostupnih sadržaja unutar zaštićenog područja.

Slika 53. Planirani Centar za posjetioce u Bistrici
(Fotografija: Željko Madžgalj)

Na taj način, centar za posjetioce može predstavljati važnu ulaznu tačku i interpretacijski čvor koji povezuje pećinu kao najatraktivniji lokalitet sa ostalim segmentima turističke ponude, čime se doprinosi ravnomjernijem rasporedu posjetilaca, smanjenju pritisaka na najosjetljivije lokalitete i unapređenju ukupnog doživljaja područja.

Posebno je važno uspostaviti funkcionalan sistem upravljanja posjećivanjem koji će objediniti postojeće procjene nosivog kapaciteta sa organizacijom kretanja posjetilaca (najava, vođenje, veličina grupa) i sistematskim praćenjem njihovih uticaja.

Dodatno, kao jedna od zapaženih sugestija zainteresovanih strana tokom radionica istaknut je nedostatak razvijene i strukturirane turističke ponude unutar zaštićenog područja. U tom kontekstu, u okviru Vodiča o održivom turizmu i upravljanju posjetiocima (Eco-Team, 2024) prepoznati su potencijali za uključivanje dodatnih sadržaja u turističku ponudu, posebno u dijelu aktivnog boravka u prirodi. To se, između ostalog, odnosi na valorizaciju i uključivanje postojećih pristupnih planinarskih staza (Đalovići – Manastir Podvrh, Sušac – Manastir Podvrh), kao i biciklističkih ruta, koje trenutno nijesu u potpunosti integrisane u sistem upravljanja posjećivanjem. Njihovo plansko uključivanje u turističku ponudu može doprinijeti rasterećenju najosjetljivijih lokaliteta, ali i unapređenju ukupnog iskustva posjetilaca, uz istovremeno očuvanje prirodnih vrijednosti područja.

Upravljač će raditi na izradi i distribuciji edukativnih i promotivnih materijala o značaju zaštite prirode, biodiverziteta i geodiverziteta, kao i o prirodnim i kulturnim vrijednostima zaštićenog područja, uz kontinuirano informisanje i edukaciju javnosti, obilježavanje važnih datuma za prirodu i prezentaciju područja na manifestacijama, sajmovima i sličnim događajima.

U cilju unapređenja promocije, značajna pažnja treba da se posveti medijskom predstavljanju područja, kao i saradnji sa naučno-istraživačkim institucijama kroz planiranje i sprovođenje istraživačkih aktivnosti, studentskih praksi i izradu završnih, diplomskih i master radova na teme vezane za upravljanje i očuvanje područja.

3.3.1.2. Dugoročni i specifični ciljevi i indikatori postizanja ciljeva

TEMATSKA OBLAST	Upravljanje posjećivanjem, edukacija, interpretacija i promocija	
DUGOROČNI CILJ	<i>Đalovića klisura je područje u kojem je obezbijeđeno kvalitetno i bezbjedno posjećivanje, zasnovano na interpretaciji prirodnih vrijednosti i razvoju održivog turizma koji poštuje prostorne i ekološke specifičnosti područja.</i>	
Podtema	Specifičan cilj	Indikatori postizanja specifičnog cilja
3.1. Edukacija, interpretacija, posjećivanje i promocija	<i>Do 2030. godine povećana je svijest o značaju očuvanja prirodnih i kulturno-istorijskih vrijednosti kroz interpretacijske sadržaje, infrastrukturu za posjetioce i jasno definisana pravila ponašanja koja podržavaju prezentaciju i očuvanje područja.</i>	1. Broj razvijenih interpretacijskih i edukativnih programa. 2. Broj izgrađenih/uređenih staza, tabli i objekata. 3. 50 % posjetilaca informisanih o pravilima ponašanja. 4. Broj događaja godišnje na kojima upravljač učestvuje radi informisanja javnosti o prirodnim i kulturnim vrednostima područja. 5. Broj objava, doseg objava o prirodnim i kulturnim vrednostima područja na komunikacijskim platformama. 6. Broj formalnih saradnji/partnerstava ostvarenih saradnji sa zainteresovanim stranama u oblasti edukacije, interpretacije i promocije. 7. Broj posjetilaca godišnje. 8. Broj sprovedenih anketa o zadovoljstvu posjetilaca.

3.3.1.3. Pregled planiranih aktivnosti u okviru podteme 3.1. Edukacija, interpretacija, posjećivanje i promocija

TEMATSKA OBLAST 3.: Upravljanje posjećivanjem, edukacija, interpretacija i promocija													
PODTEMA: 3.1. Edukacija, interpretacija, posjećivanje i promocija													
KATEGORIJA AKTIVNOSTI	KOD	AKTIVNOST	INDIKATOR SPROVOĐENJA AKTIVNOSTI	PRIORITET	DINAMIKA SPROVOĐENJA					ODGOVORNA LICA ILI ORGANIZACIJA NA JEDINICA	DRUGI SARADNICI U REALIZACIJI	PROCJENA SREDSTAVA (€)	IZVORI SREDSTAVA
					2026	2027	2028	2029	2030				
Saradnja; Infrastruktura; Edukacija	3.1.1.	U saradnji sa zainteresovanim stranama redovno održavati i po potrebi unaprijediti postojeće staze i sistem horizontalne i vertikalne signalizacije i markacije (edukativne, tematske, pješačke, planinarske, biciklističke).	Broj obnovljenih elemenata informativne i edukativne signalizacije; Broj unaprijeđenih staza; Izvještaj o uređenju staza.	1	5.000,00	500,00	500,00	500,00	500,00	Agencija za upravljanje prirodnim dobrima Bijelog Polja	Planinarska društva, nevladine organizacije	7.000,00	Budžet Opštine Bijelo Polje, donacije i projekti
Infrastruktura; Edukacija	3.1.2.	Formirati novih (edukativnih) staza.	Broj novoformiranih edukativnih staza.	1	0,00	3.000,00	3.000,00	0,00	0,00	Agencija za upravljanje prirodnim dobrima Bijelog Polja	Planinarska društva, nevladine organizacije, Planinarski savez Crne Gore	6.000,00	Budžet Opštine Bijelo Polje, donacije i projekti
Edukacija	3.1.3.	Postavljati nove informativno-edukativne table sa sadržajima koji interpretiraju prirodne i kulturne vrijednosti područja.	Broj novopostavljenih informativno-edukativnih tabli sa sadržajima koji interpretiraju prirodne i kulturne vrijednosti područja.	1	4.000,00	2.000,00	500,00	500,00	500,00	Agencija za upravljanje prirodnim dobrima Bijelog Polja		7.500,00	Budžet Opštine Bijelo Polje, donacije i projekti

TEMATSKA OBLAST 3.: Upravljanje posjećivanjem, edukacija, interpretacija i promocija													
PODTEMA: 3.1. Edukacija, interpretacija, posjećivanje i promocija													
KATEGORIJA AKTIVNOSTI	KOD	AKTIVNOST	INDIKATOR SPROVOĐENJA AKTIVNOSTI	PRIORITET	DINAMIKA SPROVOĐENJA					ODGOVORNA LICA ILI ORGANIZACIJA NA JEDINICA	DRUGI SARADNICI U REALIZACIJI	PROCJENA SREDSTAVA (€)	IZVORI SREDSTAVA
					2026	2027	2028	2029	2030				
Infrastruktura	3.1.4.	Razmotriti mogućnost i izraditi idejno rješenje za buduću posjetiteljsku infrastrukturu i po potrebi postaviti osmatračnice, vidikovac i odmorišni mobilijar u cilju edukacije i promocije ZP.	Broj izrađenih elborata za posjetiteljsku infrastrukturu; Broj postavljenih osmatračnica, vidikovaca i odmorišnog mobilijara.	1	0,00	15.000,00	5.000,00	0,00	0,00	Agencija za upravljanje prirodnim dobrima Bjelog Polja	Opština Bijelo Polje, Agencija za zaštitu životne sredine, domaće i međunarodne organizacije	20.000,00	Donacije
Saradnja; Edukacija	3.1.5.	U saradnji sa zainteresovanim stranama uspostaviti i realizovati edukativne i promotivne programe koji obrađuju prirodne (npr. posmatranje ptica, dnevnih leptira, speleologija i sl.) i kulturne vrijednosti zaštićenog područja i podstiču aktivan doprinos zaštiti prirode.	Broj sprovedenih edukativnih i promotivnih programa; Broj učesnika.	2	0,00	0,00	500,00	500,00	500,00	Agencija za upravljanje prirodnim dobrima Bjelog Polja	TO, škole, planinarska društva	1.500,00	Budžet Opštine Bijelo Polje, donacije i projekti

TEMATSKA OBLAST 3.: Upravljanje posjećivanjem, edukacija, interpretacija i promocija													
PODTEMA: 3.1. Edukacija, interpretacija, posjećivanje i promocija													
KATEGORIJA AKTIVNOSTI	KOD	AKTIVNOST	INDIKATOR SPROVOĐENJA AKTIVNOSTI	PRIORITET	DINAMIKA SPROVOĐENJA					ODGOVORNA LICA ILI ORGANIZACIJA NA JEDINICA	DRUGI SARADNICI U REALIZACIJI	PROCJENA SREDSTAVA (€)	IZVORI SREDSTAVA
					2026	2027	2028	2029	2030				
Saradnja	3.1.6.	U saradnji sa naučno-istraživačkim institucijama planirati i sprovesti istraživačke aktivnosti, studentske prakse i podsticati izradu završnih, diplomskih i master radova na teme vezane za upravljanje i očuvanje područja.	Broj sprovedenih istraživačkih aktivnosti i studentskih praksi; Izvještaj o broju izrađenih studentskih završnih radova.	2	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	Agencija za upravljanje prirodnim dobrima Bijelog Polja	Fakulteti Univerziteta u Podgorici, drugi naučni radnici.	0,00	
Edukacija; Promocija	3.1.7.	Izrađivati i distribuirati edukativne i promotivne materijale o značaju zaštite prirode, biodiverziteta i geodiverziteta, kao i o prirodnim i kulturnim vrijednostima zaštićenog područja.	Broj izrađenih promotivnih materijala; Izvještaj o distribuciji materijala; Broj distribuiranih primjeraka.	1	0,00	2.000,00	1.000,00	1.000,00	1.000,00	Agencija za upravljanje prirodnim dobrima Bijelog Polja	Lokalne škole sa područja Bijelog Polja.	5.000,00	Budžet Opštine Bijelo Polje, donacije i projekti
Promocija	3.1.8.	Nastaviti obilježavati važne datume za prirodu.	Evidencija održanih događaja; Broj učesnika.	2	0,00	500,00	500,00	500,00	500,00	Agencija za upravljanje prirodnim dobrima Bijelog Polja	Lokalne škole, mjesne zajednice, organizacije civilnog društva.	2.000,00	Budžet Opštine Bijelo Polje, donacije i projekti

TEMATSKA OBLAST 3.: Upravljanje posjećivanjem, edukacija, interpretacija i promocija													
PODTEMA: 3.1. Edukacija, interpretacija, posjećivanje i promocija													
KATEGORIJA AKTIVNOSTI	KOD	AKTIVNOST	INDIKATOR SPROVOĐENJA AKTIVNOSTI	PRIORITET	DINAMIKA SPROVOĐENJA					ODGOVORNA LICA ILI ORGANIZACIJA NA JEDINICA	DRUGI SARADNICI U REALIZACIJI	PROCJENA SREDSTAVA (€)	IZVORI SREDSTAVA
					2026	2027	2028	2029	2030				
Saradnja; Promocija	3.1.9.	Podržavati lokalne manifestacije i organizacije	Izvještaj o održanim manifestacijama i organizacijama koje je podržala Agencija; Broj podržanih manifestacija; Broj učesnika.	3	0,00	500,00	500,00	500,00	500,00	Agencija za upravljanje prirodnim dobrima Bijelog Polja	TO, turističke agencije, lokalne škole, planinarska društva.	2.000,00	Budžet Opštine Bijelo Polje, donacije i projekti
Edukacija	3.1.10.	Nastaviti informisati i edukovati javnost o važnosti zaštite prirode putem različitih kanala komunikacije.	Evidencija press clippinga; Broj objava na svim kanalima komunikacije upravljača.	1	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	Agencija za upravljanje prirodnim dobrima Bijelog Polja	Radio, TV, portali, novine, društvene mreže.	0,00	
Promocija	3.1.11.	Nastaviti prezentaciju zaštićenog područja na organizovanim manifestacijama, sajmovima i sličnim događajima.	Broj učešća na organizovanim manifestacijama, sajmovima i sličnim događajima.	3	0,00	500,00	500,00	500,00	500,00	Agencija za upravljanje prirodnim dobrima Bijelog Polja	TO, turističke agencije.	2.000,00	Budžet Opštine Bijelo Polje, donacije i projekti
Saradnja; Aktivno upravljanje	3.1.12.	U saradnji sa zainteresovanim stranama uspostaviti i redovno koristiti sistem za praćenje i analizu utisaka posjetilaca.	Izrađen sistem za praćenje i analizu utisaka posjetilaca; Broj prikupljenih anketa.	2	0,00	500,00	500,00	500,00	500,00	Agencija za upravljanje prirodnim dobrima Bijelog Polja	TO Bijelo Polje.	2.000,00	Budžet Opštine Bijelo Polje, donacije i projekti

TEMATSKA OBLAST 3.: Upravljanje posjećivanjem, edukacija, interpretacija i promocija													
PODTEMA: 3.1. Edukacija, interpretacija, posećivanje i promocija													
KATEGORIJA AKTIVNOSTI	KOD	AKTIVNOST	INDIKATOR SPROVOĐENJA AKTIVNOSTI	PRIORITET	DINAMIKA SPROVOĐENJA					ODGOVORNA LICA ILI ORGANIZACIO NA JEDINICA	DRUGI SARADNICI U REALIZACIJI	PROCJENA SREDSTAV A (€)	IZVORI SREDSTAVA
					2026	2027	2028	2029	2030				
Saradnja; Aktivno upravljanje	3.1.13.	U saradnji sa zainteresovanim stranama podsticati uvođenje digitalnih tehnologija (npr. sistemi za praćenje posjeta, digitalne karte) u svrhu sigurnosti ljudi i dobara.	Broj upućenih inicijativa; Broj uvedenih digitalnih alata.	3	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	Agencija za upravljanje prirodnim dobrima Bijelog Polja	TO Bijelo Polje	0,00	
UKUPNO:					9.000,00	24.500,00	12.500,00	4.500,00	4.500,00	UKUPNO:		55.000,00	

3.3.2. Podtema: Sport, rekreacija i turizam

3.3.2.1. Evaluacija stanja

Kada je u pitanju sport i rekreacija, aktivnosti na području prvenstveno su vezane za postojeće **planinarske staze**, kao i aktivnosti na **rijeci (npr. kajak)**, ali i u širem okruženju zaštićenog područja. U tom kontekstu, značajan potencijal predstavlja i **biciklistička staza BP02 – Moravac**, iako je na pojedinim dionicama evidentna potreba za unapređenjem signalizacije, uključujući obnovu markacija i postavljanje informativnih tabli na ključnim tačkama trase. Trenutni intenzitet ovih aktivnosti je nizak i ne predstavlja značajan pritisak na prostor.

Upravljač trenutno nema razvijenu strategiju za upravljanje i razvoj sporta i rekreacije, niti uspostavljen sistem upravljanja sportskim događajima, što ukazuje na potrebu za sistematičnim i planskim pristupom u ovom segmentu.

Ove aktivnosti, ukoliko se planski razvijaju, mogu biti integrisane u turističku ponudu područja, doprinoseći njenoj diversifikaciji i smanjenju sezonalnosti. U tom smislu, razmatra se i uspostavljanje kampa u neposrednoj blizini zaštićenog područja, čime bi se posjetiocima omogućio dolazak pješaćenjem ili biciklom, uz smanjenje upotrebe motornih vozila i negativnih uticaja na životnu sredinu (Eco-Team, 2024).

Poseban aspekt predstavlja kulturni i vjerski značaj prostora, s obzirom na to da se plato ispred ulaza u klisuru koristi kao sakralni prostor manastira Podvrh, što ga čini važnom tačkom kulturnog turizma. Istovremeno, razvoj turističkih aktivnosti i infrastrukture nosi određene rizike. Izgradnja većih turističkih kapaciteta u okolini može dovesti do degradacije prirodnih i pejzažnih vrijednosti, kao i zagađenja rijeke Bistrice (Agencija za zaštitu životne sredine CG, 2023a).

Zbog toga je neophodno ograničiti i kontrolisati korišćenje najosjetljivijih lokaliteta. Iako žičara predstavlja potencijalnu turističku atrakciju, pristup kanjonom Bistrice do ulaza u Đalovića pećinu treba zadržati, dok će sama pećina, usljed osjetljivosti pećinskog nakita (speleotema) i speleoloških objekata koji se u njoj nalaze, biti samo djelimično dostupna za turističke obilaske.

Nekontrolisan razvoj turizma može imati i izražene socio-kulturne posljedice, naročito u malim lokalnim zajednicama. Ovi uticaji uključuju narušavanje tradicionalnog načina života, neadekvatnu interpretaciju kulturnog nasljeđa, nedovoljno učešće lokalnog stanovništva u ekonomskim koristima, kao i povećan pritisak na prostor i resurse (Agencija za zaštitu životne sredine CG, 2023a).

U tom kontekstu, neophodno je uskladiti različite vidove korišćenja prostora, uključujući saobraćajne, turističko-rekreativne, poljoprivredne i ekološke funkcije. Dalji razvoj sporta, rekreacije i turizma treba usmjeravati kroz planski i kontrolisan pristup, uz unapređenje infrastrukture u skladu sa mjerama zaštite prirode i podršku organizaciji postojećih manifestacija na nacionalnom i međunarodnom nivou. Poseban značaj ima saradnja sa lokalnim institucijama, naročito sa JU Centrom za sport i rekreaciju Bijelo Polje, kroz programe sporta u prirodi poput „Super đak“ i „Eko đak“, koji doprinose uključivanju djece iz ruralnih područja, razvoju zdravih životnih navika i jačanju veze sa prirodom.

Istovremeno, važno je unaprijediti informisanje i edukaciju posjetilaca o bezbjednosnim aspektima boravka u prirodi, kao i primjenu savremenih rješenja, uključujući digitalne tehnologije (npr. sistemi za praćenje posjeta i digitalne karte). U saradnji sa lokalnom zajednicom i privrednim subjektima, potrebno je razvijati turističku ponudu zasnovanu na tradicionalnim praksama, uz podsticanje sertifikacije lokalnih proizvoda i usluga, čime se jača lokalna ekonomija i prepoznatljivost područja.

3.3.2.2. Dugoročni i specifični ciljevi i indikatori postizanja ciljeva

TEMATSKA OBLAST	Upravljanje posjećivanjem, edukacija, interpretacija i promocija	
DUGOROČNI CILJ	<i>Đalovića klisura je područje u kojem je obezbijeđeno kvalitetno i bezbjedno posjećivanje, zasnovano na interpretaciji prirodnih vrijednosti i razvoju održivog turizma koji poštuje prostorne i ekološke specifičnosti područja.</i>	
Podtema	Specifičan cilj	Indikatori postizanja specifičnog cilja
3.3. Sport, rekreacija i turizam	<i>Područje SP "Đalovića klisure" je atraktivna destinacija za sport, rekreaciju i održivi turizam, gdje se očuvana priroda, kulturna baština i lokalna zajednica povezuju na održiv način.</i>	1. Broj formalnih partnerstava i zajedničkih aktivnosti sa zainteresovanim stranama u oblasti sportskih, rekreativnih i turističkih oblasti godišnje. 2. Broj lokacija sa unaprijeđenom infrastrukturom za sport i rekreaciju u skladu sa mjerama zaštite prirode 3. Broj razvijenih turističkih proizvoda (kanjoning, biciklizam, fly fishing itd.). 4. Broj sertifikovanih lokalnih proizvoda/usluga. 5. Broj sprovedenih mjera bezbjednosti za posjetioce.

3.3.2.3. Pregled planiranih aktivnosti u okviru podteme 3.2. Sport, rekreacija i turizam

TEMATSKA OBLAST 3.: Upravljanje posjećivanjem, edukacija, interpretacija i promocija													
PODTEMA: 3.2. Sport, rekreacija i turizam													
KATEGORIJA AKTIVNOSTI	KOD	AKTIVNOST	INDIKATOR SPROVOĐENJA AKTIVNOSTI	PRIORITET	DINAMIKA SPROVOĐENJA					ODGOVORNA LICA ILI ORGANIZACIONA JEDINICA	DRUGI SARADNICI U REALIZACIJI	PROCJENA SREDSTAVA (€)	IZVORI SREDSTAVA
					2026	2027	2028	2029	2030				
Infrastruktura	3.2.1.	U saradnji sa zainteresovanim stranama i po potrebi uspostaviti ili unaprijediti infrastrukturu za sport i rekreaciju u skladu sa prostornim ograničenjima i mjerama zaštite prirode.	Broj izrađenih elaborata; Broj realizovanih infrastrukturnih intervencija; Broj uređenih lokacija; Izvještaj o unapređenju infrastrukture za sport i rekreaciju.	2	0,00	0,00	6.000,00	4.000,00	4.000,00	Agencija za upravljanje prirodnim dobrima Bijelog Polja	Centar za sport i rekreaciju, planinarska društva, organizacije civilnog društva.	14.000,00	Budžet Opštine Bijelo Polje, donacije i projekti
Saradnja	3.2.2.	U saradnji sa organizatorima podržati promociju postojećih sportskih i rekreativnih manifestacija na nacionalnom i međunarodnom nivou, kao dijela specifične ponude SP "Đalovića klisura".	Broj održanih sportsko-rekreativnih manifestacija; Broj učesnika; Broj međunarodnih događaja.	2	0,00	1.000,00	1.000,00	1.000,00	1.000,00	Agencija za upravljanje prirodnim dobrima Bijelog Polja	Centar za sport i rekreaciju, sportska udruženja, planinarska društva.	4.000,00	Budžet Opštine Bijelo Polje, donacije i projekti

TEMATSKA OBLAST 3.: Upravljanje posjećivanjem, edukacija, interpretacija i promocija													
PODTEMA: 3.2. Sport, rekreacija i turizam													
KATEGORIJA AKTIVNOSTI	KOD	AKTIVNOST	INDIKATOR SPROVOĐENJA AKTIVNOSTI	PRIORITET	DINAMIKA SPROVOĐENJA					ODGOVORNA LICA ILI ORGANIZACIONA JEDINICA	DRUGI SARADNICI U REALIZACIJI	PROCJENA SREDSTAVA (€)	IZVORI SREDSTAVA
					2026	2027	2028	2029	2030				
Saradnja	3.2.3.	Nastaviti saradnju sa JU Centar za sport na zajedničkim programima sporta u prirodi (super đak, eko đak i sl).	Broj sprovedenih programa; Broj učesnika (djece); Izvještaj o održanim programima (npr. „super đak“, „eko đak“).	1	0,00	2.000,00	2.000,00	2.000,00	2.000,00	Agencija za upravljanje prirodnim dobrima Bijelog Polja	JU Centar za sport.	8.000,00	Budžet Opštine Bijelo Polje, donacije i projekti
Saradnja; Informisanje	3.2.4.	U saradnji sa relevantnim zainteresovanim stranama informisati i edukovati posjetioce o opasnostima i načinima zaštite ljudi i dobara.	Broj sprovedenih edukacija; Broj obuhvaćenih posjetilaca; Izvještaj o sprovedenim aktivnostima informisanja i edukacije.	2	0,00	500,00	500,00	500,00	500,00	Agencija za upravljanje prirodnim dobrima Bijelog Polja	Služba zaštite i spašavanja, Organizacija civilnog društva “Sparta”.	2.000,00	Budžet Opštine Bijelo Polje, donacije i projekti
Saradnja	3.2.5.	U saradnjim sa lokalnom zajednicom i privrednim subjektima razvijati i promovisati ponudu baziranu na tradicionalnoj praksi kanjoning, biciklizam, sportski ribolova, fly fishing, ferata i sl) i podsticati setifikaciju lokalnih proizvoda i usluga.	Broj učešća na organizovanim manifestacijama, sajmovima i sličnim događajima; Broj razvijenih turističkih proizvoda; Broj lokalnih pružalaca usluga.	2	0,00	500,00	500,00	500,00	500,00	Agencija za upravljanje prirodnim dobrima Bijelog Polja	TO Bijelo Polje, Turističke agencije, planinarska društva, sportska društva.	2.000,00	Budžet Opštine Bijelo Polje, donacije i projekti

TEMATSKA OBLAST 3.: Upravljanje posjećivanjem, edukacija, interpretacija i promocija													
PODTEMA: 3.2. Sport, rekreacija i turizam													
KATEGORIJA AKTIVNOSTI	KOD	AKTIVNOST	INDIKATOR SPROVOĐENJA AKTIVNOSTI	PRIORITET	DINAMIKA SPROVOĐENJA					ODGOVORNA LICA ILI ORGANIZACIONA JEDINICA	DRUGI SARADNICI U REALIZACIJI	PROCJENA SREDSTAVA (€)	IZVORI SREDSTAVA
					2026	2027	2028	2029	2030				
UKUPNO:					0,00	4.000,00	14.000,00	8.000,00	4.000,00	UKUPNO:		30.000,00	
UKUPNO TEMATSKA OBLAST 3.					9.000,00	28.500,00	22.500,00	12.500,00	12.500,00	UKUPNO TEMATSKA OBLAST 3.		85.000,00	

3.4. Saradnja s lokalnom zajednicom

3.4.1. Podtema: Saradnja s lokalnom zajednicom

3.4.1.1. Evaluacija stanja

Kada je u pitanju saradnja sa lokalnom zajednicom i drugim zainteresovanim stranama, može se konstatovati da na području SP "Đalovića klisura" postoji dobra osnova za uspostavljanje kvalitetnih partnerskih odnosa. Visok odziv i aktivno učešće predstavnika različitih sektora na radionicama organizovanim tokom izrade plana upravljanja, na kojima je učestvovalo oko 45 aktera iz lokalnih, nacionalnih i međunarodnih institucija, organizacija civilnog društva i privrednih subjekata, ukazuju na izraženo interesovanje, otvorenost za saradnju i povjerenje u upravljača. Takođe, Ovakav odziv ukazuje ne samo na postojeći interes, već i na spremnost aktera da se uključe u buduće mehanizme saradnje i aktivno učestvuju u upravljanju područjem.

U postojećem stanju, **komunikacija sa zainteresovanim stranama postoji, ali nije u potpunosti strukturirana i kontinuirana**, već se uglavnom odvija **kroz projektne aktivnosti i povremene inicijative**. Kao jedan od ključnih izazova prepoznata je **potreba za uspostavljanjem jasnih mehanizama za učešće zainteresovanih strana u procesu upravljanja, kao i unapređenje redovne i transparentne razmjene informacija**.

Na radionicama su identifikovane i određene slabosti u saradnji, koje se prije svega odnose na nedovoljno **razvijenu komunikaciju sa akterima iz Republike Srbije, uprkos prostornoj i funkcionalnoj povezanosti područja**. Takođe, ukazano je na postojanje preklapanja nadležnosti između različitih institucija, kao i na neusklađenost pojedinih zakonskih i planskih dokumenata, što može otežavati efikasno upravljanje prostorom.

Dodatni izazovi odnose se **na nedovoljnu saradnju sa obrazovnim institucijama, ograničenu razmjenu znanja i iskustava među akterima, kao i nedovoljnu prepoznatljivost i razumijevanje značaja propisa iz oblasti zaštite prirode u drugim sektorima**. Takođe, pitanja vezana za sistem zaštite i spašavanja ukazuju na potrebu jasnijeg definisanja procedura i koordinacije između nadležnih službi.

Istovremeno, prisustvo velikog broja relevantnih institucija i organizacija, uključujući organe državne uprave, lokalne samouprave, javne ustanove, nevladin sektor i međunarodne organizacije, predstavlja značajan potencijal za razvoj partnerstava i unapređenje upravljanja područjem. Posebno je značajno postojanje lokalnih inicijativa i organizacija koje su već aktivne na terenu, kao i zainteresovanost privrednih subjekata za uključivanje u razvoj turističke ponude.

Dakle, dalji razvoj saradnje treba usmjeravati **ka uspostavljanju strukturiranih i kontinuiranih mehanizama za učešće zainteresovanih strana u procesu upravljanja, kao i jačanju međusektorske i prekogranične saradnje**.

Posebnu pažnju potrebno je posvetiti temama koje mogu **dovesti do konflikata između zaštite prirode i interesa lokalnog stanovništva, kao što je prisustvo krupnih zvijeri, kroz unapređenje komunikacije, pravovremeno informisanje i uključivanje lokalne zajednice u rješavanje ovih pitanja**.

Imajući u vidu **izražen interes i aktivno učešće aktera tokom izrade plana, ali i nedostatak formalizovanih mehanizama saradnje, poseban značaj ima uspostavljanje i jačanje funkcije Savjeta korisnika kao platforme za dijalog, razmjenu informacija i uključivanje lokalne zajednice i drugih zainteresovanih strana u donošenje odluka**.

Istovremeno, podrška lokalnom stanovništvu, **uključujući razvoj podsticajnih mehanizama**, može imati važnu ulogu u jačanju saradnje i očuvanju prirodnih vrijednosti područja. Kroz **razvoj partnerstava i projekata**, potrebno je razmotriti i **uspostavljanje dodatnih mehanizama finansijske podrške, uključujući donacije i druge oblike eksternog finansiranja, u cilju jačanja kapaciteta za upravljanje područjem**.

Takođe, potrebno je raditi na **unapređenju komunikacije sa obrazovnim institucijama i drugim sektorima**, kao i na jačanju razumijevanja značaja zaštite prirode, čime se doprinosi dugoročno održivom upravljanju zaštićenim područjem

3.4.1.2. Dugoročni i specifični ciljevi i indikatori postizanja ciljeva

TEMATSKA OBLAST	Saradnja s lokalnom zajednicom	
DUGOROČNI CILJ	<i>Kontinuirana, kvalitetna i strukturirana saradnja upravljača sa zainteresovanim stranama doprinosi unapređenju upravljanja i očuvanju vrijednosti zaštićenog područja.</i>	
Podtema	Specifičan cilj	Indikatori postizanja specifičnog cilja
4.1. Saradnja s lokalnom zajednicom	<i>Uspostavljeno je povjerenje i stalna saradnja upravljača i zainteresovanih strana kroz formiranje mehanizama za zajedničko upravljanje i delovanje, transparentnu razmenu informacija i zajednički razvoj inicijativa i projekata.</i>	1. Uspostavljen Savjet korisnika koji je funkcionalan i aktivno inicira mjere i aktivnosti upravljanja, što se ogleda kroz broj usvojenih inicijativa i aktivnosti koje doprinose zaštiti i očuvanju zaštićenog područja. 2. Broj uspostavljenih komunikacionih kanala (web, društvene mreže, sastanci, info centar) sa zainteresovanim stranama na lokalnom nivou u svrhu zaštite i očuvanja zaštićenog područja. 3. Broj ostvarenih saradnji sa zainteresovanim stranama na lokalnom nivou u cilju unapređenja upravljanja zaštićenim područjem raste u odnosu na 2026. godinu. 4. Sprovedeno minimalno 5 edukacija zainteresovanih strana na lokalnom nivou o temama vezanim za zaštitu i očuvanje prirodnih vrijednosti područja i upravljanje zaštićenim područjem.

3.4.1.3. Pregled planiranih aktivnosti u okviru podteme 4.1. Saradnja sa lokalnom zajednicom

TEMATSKA OBLAST 4.: Saradnja sa lokalnom zajednicom													
PODTEMA: 4.1. Saradnja sa lokalnom zajednicom													
KATEGORIJA AKTIVNOSTI	KOD	AKTIVNOST	INDIKATOR SPROVOĐENJA AKTIVNOSTI	PRIORITET	DINAMIKA SPROVOĐENJA					ODGOVORNA LICA ILI ORGANIZACIONA JEDINICA	DRUGI SARADNICI U REALIZACIJI	PROCJENA SREDSTAVA (€)	IZVORI SREDSTAVA
					2026	2027	2028	2029	2030				
Saradnja; Podrška	4.1.1.	Uspostaviti i jačati rad Savjeta korisnika kao tijela za učešće zainteresovanih strana u procesu upravljanja.	Uspostavljen Savjet korisnika SP; Broj održanih sastanaka Savjeta korisnika; Broj inicijativa; Izvještaj o radu Savjeta korisnika.	1	200,00	200,00	200,00	200,00	200,00	Agencija za upravljanje prirodnim dobrima Bijelog Polja	Članovi Savjeta korisnika.	1.000,00	Budžet Opštine Bijelo Polje, donacije i projekti
Saradnja	4.1.2.	U saradnji sa nadležnim institucijama inicirati uređenje planske dokumentacije (prostorni planovi, lokalni plan zaštite životne sredine, plan razvoja i sl.) za područje SP "Đalovića klisura".	Upravljač učestvuje u javnim raspravama za planske dokumente relevantne za ZP; Broj javnih rasprava u kojima je učestvovano; Broj dostavljenih mišljenja; Broj prihvaćenih preporuka; Izvještaj o učešću u izradi planske dokumentacije.	1	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	Agencija za upravljanje prirodnim dobrima Bijelog Polja	Opština Bijelo Polje.	0,00	

TEMATSKA OBLAST 4.: Saradnja sa lokalnom zajednicom													
PODTEMA: 4.1. Saradnja sa lokalnom zajednicom													
KATEGORIJA AKTIVNOSTI	KOD	AKTIVNOST	INDIKATOR SPROVOĐENJA AKTIVNOSTI	PRIORITET	DINAMIKA SPROVOĐENJA					ODGOVORNA LICA ILI ORGANIZACIONA JEDINICA	DRUGI SARADNICI U REALIZACIJI	PROCJENA SREDSTAVA (€)	IZVORI SREDSTAVA
					2026	2027	2028	2029	2030				
Saradnja; Podrška	4.1.3.	Razvijati partnerstava sa organizacijama civilnog društva, kao i lokalnim i nacionalnim institucijama koje mogu doprinijeti pripremi i sprovođenju projekata od značaja za zaštićeno područje.	Broj formalnih partnerstava; Broj sprovedenih inicijativa; Broj zajedničkih projekata; Izvještaj o uspostavljenim partnerstvima.	1	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	Agencija za upravljanje prirodnim dobrima Bijelog Polja	Organizacije civilnog društva, Crveni krst.	0,00	
Saradnja; Podrška	4.1.4.	Informisati i edukovati lokalno staništvo u cilju sprječavanja konflikta sa krupnim zvjerima.	Broj sprovedenih edukacija; Broj prijavljenih konflikata; Broj sprovedenih mjera prevencije; Izvještaj o sprovedenim aktivnostima informisanja i edukacije.	2	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	Agencija za upravljanje prirodnim dobrima Bijelog Polja	Mjesne zajednice	0,00	
Saradnja; Podrška	4.1.5.	Inicirati uspostavljanje sistema i procedure za donacije za SP "Đalovića klisura".	Izvještaj o aktivnostima na uspostavljanju sistema za donacije.	3	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	Agencija za upravljanje prirodnim dobrima Bijelog Polja	Eko fond Crne Gore	0,00	

TEMATSKA OBLAST 4.: Saradnja sa lokalnom zajednicom													
PODTEMA: 4.1. Saradnja sa lokalnom zajednicom													
KATEGORIJA AKTIVNOSTI	KOD	AKTIVNOST	INDIKATOR SPROVOĐENJA AKTIVNOSTI	PRIORITET	DINAMIKA SPROVOĐENJA					ODGOVORNA LICA ILI ORGANIZACIONA JEDINICA	DRUGI SARADNICI U REALIZACIJI	PROCJENA SREDSTAVA (€)	IZVORI SREDSTAVA
					2026	2027	2028	2029	2030				
UKUPNO TEMATSKA OBLAST 4.					200,00	200,00	200,00	200,00	200,00	UKUPNO TEMATSKA OBLAST 4.		1.000,00	

3.5. Razvoj kapaciteta upravljača

3.5.1. Podtema: Razvoj kapaciteta upravljača

3.5.1.1. Evaluacija stanja

Specifičan cilj:

Uprkos uspostavljenom institucionalnom okviru, kapaciteti upravljača SP “Đalovića klisura” nalaze se u ranoj fazi razvoja i predstavljaju jedan od ključnih ograničavajućih faktora za efikasno sprovođenje funkcija zaštite i upravljanja.

U trenutku izrade ovog plana, upravljač raspolaže sa dva zaposlena, pri čemu postojeći kadrovski kapaciteti ne odgovaraju obimu i složenosti zadataka koje je potrebno realizovati. Posebno je važno naglasiti da upravljač, pored SP “Đalovića klisura”, upravlja i drugim zaštićenim područjima, uključujući Spomenik prirode “Gornji tok rijeke Čehotine”, površine 516,69 ha i administrativne granice dužine 50,44 km, kao i Spomenik prirode “Novakovića pećina”, koji predstavlja speleološki objekat dužine 605 m, za koji je u narednom periodu potrebno sprovesti reviziju postojećeg statusa zaštite. Ovakav obim nadležnosti dodatno opterećuje raspoložive kadrovske resurse i ograničava mogućnost kontinuiranog i sistematičnog upravljanja svakim pojedinačnim područjem.

Kadrovski kapaciteti trenutno su usmjereni na obavljanje više funkcija istovremeno, uključujući administrativne, razvojne, komunikacione i operativne zadatke. Istovremeno, postoje značajni potencijali u vidu stručnosti, poznavanja lokalnih prilika i angažovanosti zaposlenih, što predstavlja važnu osnovu za dalji razvoj upravljača. Planirano zapošljavanje dodatnih izvršilaca ukazuje na prepoznatu potrebu za jačanjem kapaciteta, ali u postojećem stanju kadrovski resursi ostaju ograničeni.

Dodatni izazov predstavlja i složenost terenskih uslova na području SP “Đalovića klisura”. Riječ je o geomorfološki izrazito zahtjevnom i djelimično nepristupačnom prostoru, sa strmim padinama, kanjanskim dijelovima i ograničenom pristupačnošću, što značajno otežava sprovođenje redovnog nadzora, monitoringa i drugih terenskih aktivnosti, posebno u uslovima nedovoljnih kadrovskih i tehničkih kapaciteta.

Kada su u pitanju tehnički i operativni kapaciteti, uočena su značajna ograničenja, posebno u pogledu nedostatka savremenih alata za upravljanje prostorom i podacima. Nepostojanje GIS sistema i integrisane baze podataka otežava sistematično praćenje stanja, analizu prostornih podataka i planiranje mjera zaštite. Takođe, ograničeni su i kapaciteti u pogledu terenske opreme, vozila i druge tehničke podrške, što dodatno utiče na efikasnost rada na terenu.

U pogledu upravljačkih i operativnih kapaciteta, uočava se da su pojedini ključni sistemi i dokumenti još uvijek u fazi uspostavljanja. Iako postoje zakonske obaveze u pogledu planiranja i izvještavanja, operativni aspekt upravljanja, uključujući uspostavljanje integrisanih baza podataka, razvoj GIS sistema, kao i standardizovanih procedura za nadzor, monitoring i postupanje u vanrednim situacijama, još uvijek nije u potpunosti razvijen. Istovremeno, značajan korak u operacionalizaciji sistema upravljanja predstavlja usvajanje *Pravilnika o unutrašnjem redu i službi zaštite u zaštićenim područjima Bijelog Polja* (2026), kojim se uređuju pravila sprovođenja režima zaštite, kretanje i boravak posjetilaca, korišćenje prostora i prirodnih resursa, sprovođenje turističkih aktivnosti, kao i način rada i ovlašćenja službe zaštite/rendžerske službe. Donošenje ovog dokumenta predstavlja važnu osnovu za uspostavljanje jasnijih procedura upravljanja i kontrole korišćenja prostora, iako njegova puna primjena i dalja operacionalizacija zahtijevaju dodatno jačanje kadrovskih i tehničkih kapaciteta upravljača.

Sa druge strane, upravljač raspolaže određenim institucionalnim i partnerskim kapacitetima. Postoji uspostavljena saradnja sa lokalnom samoupravom, relevantnim institucijama, organizacijama civilnog društva i drugim akterima, kao i iskustvo u komunikaciji sa zainteresovanim stranama i učešću u projektima. Ovi kapaciteti predstavljaju važan resurs koji može doprinijeti daljem razvoju upravljačkih funkcija.

Uprkos postojećim ograničenjima, može se konstatovati da upravljač aktivno radi na uspostavljanju sistema upravljanja, posebno u segmentima komunikacije, planiranja i saradnje sa relevantnim akterima. Međutim, ukupni kapaciteti i dalje nisu u potpunosti usklađeni sa zakonskim obavezama i potrebama upravljanja zaštićenim područjima.

U tom kontekstu, dalji razvoj upravljača treba usmjeravati ka sistemskom jačanju kadrovskih, tehničkih i organizacionih kapaciteta, uz unapređenje terenske operativnosti, uspostavljanje savremenih alata za upravljanje podacima i jačanje funkcionalnosti stručnih i čuvarskih službi. Poseban značaj ima postepena operacionalizacija predviđene organizacione strukture, kao i razvoj operativnih dokumenata i procedura, kako bi se obezbijedilo efikasno i dugoročno održivo upravljanje zaštićenim područjima.

3.5.1.2. Dugoročni i specifični ciljevi i indikatori postizanja ciljeva

TEMATSKA OBLAST	Razvoj kapaciteta upravljača	
DUGOROČNI CILJ	<i>Dugoročni cilj upravljanja: Upravljač raspolaže neophodnim kadrovskim, materijalnim i tehničkim kapacitetima za kvalitetno i efikasno upravljanje zaštićenim područjem.</i>	
Podtema	Specifičan cilj	Indikatori postizanja specifičnog cilja
5.1. Razvoj kapaciteta upravljača	<i>Kontinuiranim unapređivanjem kompetencija i kapaciteta zaposlenih, opreme i infrastrukture, kao i razvijanjem mreže spoljnih saradnika, osigurano je efektivno upravljanje zaštićenim područjem.</i>	1. Zaposleni upravljača imaju sva neophodna znanja i vještine potrebne za sprovođenje aktivnosti planiranih ovim Planom upravljanja. 2. Baze podataka upravljača uključuju sve postojeće stručne podloge, literaturu, znanja i informacije relevantne za upravljanje zaštićenim područjem i redovno se ažuriraju novim informacijama. 3. Finansijska i materijalna sredstva za efikasno upravljanje zaštićenim područjem su na raspolaganju upravljaču. 4. Relizovano 65% planiranog budžeta. 4. Sve aktivnosti prioriteta 1 i 2 ovog Plana upravljanja se sprovode.

3.5.1.3. Pregled planiranih aktivnosti u okviru podteme 5.1. Razvoj kapaciteta upravljača

TEMATSKA OBLAST 5.: Razvoj kapaciteta upravljača													
PODTEMA: 5.1. Razvoj kapaciteta upravljača													
KATEGORIJA AKTIVNOSTI	KOD	AKTIVNOST	INDIKATOR SPROVOĐEN JA AKTIVNOSTI	PRIORITET	DINAMIKA SPROVOĐENJA					ODGOVORNA LICA ILI ORGANIZACIONA JEDINICA	DRUGI SARADNICI U REALIZACIJI	PROCJENA SREDSTAVA (€)	IZVORI SREDSTAVA
					2026	2027	2028	2029	2030				
Regulacija	5.1.1.	Uspostaviti i redovno ažurirati integrisanu bazu podataka o zaštićenom području (fizičko-geografski, geomorfološki, hidrološki, hidrogeološki, biološki i drugi podaci, kao i podaci o nepokretnostima na zaštićenom području) u funkciji upravljanja, korišćenja i monitoringa stanja zaštićenog područja.	Ažurirana baza podataka o zaštićenom području.	1	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	Agencija za upravljanje prirodnim dobrima Bijelog Polja			
Regulacija	5.1.2.	U skladu sa sistematizacijom radnih mjesta obezbijediti funkcionisanje čuvarske i stručne službe upravljača.	Povećan je broj čuvara i zaposlenih u stručnoj službi.	1	63.000,00	88.000,00	88.000,00	99.000,00	99.000,00	Agencija za upravljanje prirodnim dobrima Bijelog Polja		437.000,00	Budžet Opštine Bijelo Polje, donacije i projekti

TEMATSKA OBLAST 5.: Razvoj kapaciteta upravljača													
PODTEMA: 5.1. Razvoj kapaciteta upravljača													
KATEGORIJA AKTIVNOSTI	KOD	AKTIVNOST	INDIKATOR SPROVOĐEN JA AKTIVNOSTI	PRIORITET	DINAMIKA SPROVOĐENJA					ODGOVORNA LICA ILI ORGANIZACIONA JEDINICA	DRUGI SARADNICI U REALIZACIJI	PROCJENA SREDSTAVA (€)	IZVORI SREDSTAVA
					2026	2027	2028	2029	2030				
Edukacija	5.1.3.	Edukovati i obučavati zaposlene u svrhu praćenja stanja vrsta i staništa u zaštićenom području.	Evidencija održanih radionica i obuka; Najmanje 2 predstavnika upravljača prošla obuke; Broj sprovedenih obuka godišnje.	1	500,00	1.000,00	1.000,00	1.000,00	1.000,00	Agencija za upravljanje prirodnim dobrima Bijelog Polja		4.500,00	Budžet Opštine Bijelo Polje, donacije i projekti
Edukacija	5.1.4.	Učestvovati na nacionalnim i međunarodnim radionicama, obukama i sastancima sa temom upravljanja, zaštite, očuvanja i održivog korišćenja u zaštićenim područjima.	Evidencija učešća na radionicama, obukama i sastancima; Broj pohađanih edukacija, seminara i skupova.	1	500,00	1.000,00	1.000,00	1.000,00	1.000,00	Agencija za upravljanje prirodnim dobrima Bijelog Polja		4.500,00	Budžet Opštine Bijelo Polje, donacije i projekti
Infrastruktura	5.1.5.	Obezbjeđivati i unaprijeđivati tehničko-materijlne kapacitete upravljača.	Zaposleni raspolažu potrebnom opremom za sprovođenje aktivnosti; Broj nabavljene opreme.	1	37.000,00	7.000,00	7.000,00	7.000,00	7.000,00	Agencija za upravljanje prirodnim dobrima Bijelog Polja		65.000,00	Budžet Opštine Bijelo Polje, donacije i projekti

TEMATSKA OBLAST 5.: Razvoj kapaciteta upravljača													
PODTEMA: 5.1. Razvoj kapaciteta upravljača													
KATEGORIJA AKTIVNOSTI	KOD	AKTIVNOST	INDIKATOR SPROVOĐENJA AKTIVNOSTI	PRIORITET	DINAMIKA SPROVOĐENJA					ODGOVORNA LICA ILI ORGANIZACIONA JEDINICA	DRUGI SARADNICI U REALIZACIJI	PROCJENA SREDSTAVA (€)	IZVORI SREDSTAVA
					2026	2027	2028	2029	2030				
Finansije	5.1.6.	Obezbijediti sredstva za održavanje prostorija i režijske troškove upravljača.	Prostor Agencije redovno održavan.	1	5.000,00	6.000,00	11.000,00	11.000,00	11.000,00	Agencija za upravljanje prirodnim dobrima Bijelog Polja		44.000,00	Budžet Opštine Bijelo Polje, donacije i projekti
Aktivno upravljanje	5.1.7	Nastaviti redovno obilježavati granice zaštićenog područja u skladu sa pravilnikom o načinu obilježavanja.	Kilometri obilježenih granica; Broj postavljenih tabli.	1	2.000,00	500,00	500,00	500,00	500,00	Agencija za upravljanje prirodnim dobrima Bijelog Polja		4.000,00	Budžet Opštine Bijelo Polje, donacije i projekti
Regulacija	5.1.8	Izrađivati i redovno usklađivati sva neophodna upravljačka dokumenta sa zakonima i propisima, kao i potrebama upravljanja.	Broj izrađenih i ažuriranih upravljačkih dokumenata.	1	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	Agencija za upravljanje prirodnim dobrima Bijelog Polja		0,00	
Regulacija	5.1.9.	Izraditi evidenciju obveznika plaćanja naknada za korišćenje zaštićenog područja.	Izrađena evidencija obveznika; Broj registrovanih obveznika.	1	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	Agencija za upravljanje prirodnim dobrima Bijelog Polja		0,00	

TEMATSKA OBLAST 5.: Razvoj kapaciteta upravljača													
PODTEMA: 5.1. Razvoj kapaciteta upravljača													
KATEGORIJA AKTIVNOSTI	KOD	AKTIVNOST	INDIKATOR SPROVOĐEN JA AKTIVNOSTI	PRIORITET	DINAMIKA SPROVOĐENJA					ODGOVORNA LICA ILI ORGANIZACIONA JEDINICA	DRUGI SARADNICI U REALIZACIJI	PROCJENA SREDSTAVA (€)	IZVORI SREDSTAVA
					2026	2027	2028	2029	2030				
Saradnja	5.1.10.	Održavati i unapređivati saradnju sa drugim upravljačima zaštićenih područja i relevantnim organizacijama u regionu.	Broj održanih sastanaka; Broj zajedničkih inicijativa; Broj zajedničkih projekata.	1	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	Agencija za upravljanje prirodnim dobrima Bijelog Polja		0,00	
Promocija	5.1.11	Izraditi i redovno ažurirati websajt i društvene mreže Agencije	Izrađen i ažuriran sajt Agencije; Otvoreni nalozi na društvenim mrežama; Broj objava na sajtu; Broj objava na društvenim mrežama.	1	2.000,00	1.200,00	300,00	300,00	300,00	Agencija za upravljanje prirodnim dobrima Bijelog Polja		4.100,00	Budžet Opštine Bijelo Polje, donacije i projekti
UKUPNO TEMATSKA OBLAST 5.					110.000,00	104.700,00	108.800,00	119.800,00	119.800,00	UKUPNO TEMATSKA OBLAST 5.		563.100,00	

3.6. Pregled finansijskih sredstava

3.6.1.1. Postojeći načini i izvori finansiranja i mogućnosti dodatnih

Postojeći sistem finansiranja upravljača SP “Đalovića klisura” definisan je Statutom Agencije za upravljanje prirodnim dobrima Bijelo Polje i zasniva se na kombinaciji više izvora prihoda, uz značajnu ulogu budžetske podrške Opštine Bijelo Polje.

Sredstva za rad Agencije obezbjeđuju se iz sljedećih izvora:

- sopstvenih prihoda Društva;
- budžeta Opštine Bijelo Polje, u skladu sa godišnjim programom upravljanja;
- naknada za korišćenje zaštićenih prirodnih dobara;
- donacija;
- drugih izvora u skladu sa zakonom.

Iako Statut predviđa mogućnost ostvarivanja prihoda po osnovu naknada za korišćenje zaštićenih prirodnih dobara i pružanje usluga, važno je naglasiti da odluka kojom se uređuje visina i način obračuna ovih naknada još uvijek nije donijeta, zbog čega ovaj izvor prihoda trenutno nije operativan.

Planiranje finansijskih sredstava vrši se kroz izradu godišnjih programa upravljanja, koji predstavljaju osnovni instrument za planiranje aktivnosti i sagledavanje potreba za finansiranjem zaštićenog područja. Program izrađuje upravljač – Agencija za upravljanje prirodnim dobrima Bijelo Polje, nakon čega ga usvaja Savjet Društva. Usvojeni dokument dostavlja se na mišljenje Sekretarijatu za ruralni i održivi razvoj Opštine Bijelo Polje, dok konačnu saglasnost daje Skupština opštine Bijelo Polje.

Program se dostavlja Sekretarijatu za ruralni i održivi razvoj Opštine Bijelo Polje do 30. novembra tekuće godine za narednu godinu. Agencija je dužna da izvještaj o njegovoj realizaciji dostavi istom sekretarijatu do 1. marta tekuće godine za prethodnu godinu, čime se obezbjeđuje praćenje sprovođenja aktivnosti i korišćenja finansijskih sredstava.

Rashodi Agencije planiraju se u skladu sa godišnjim programima upravljanja i obuhvataju:

- investiciona ulaganja (izrada tehničke dokumentacije, studije, izvođenje radova i sl.);
- troškove tekućeg održavanja opreme, vozila, objekata i drugih sredstava;
- aktivnosti monitoringa i praćenja stanja životne sredine;
- troškove rada zaposlenih i druga lična primanja;
- operativne i režijske troškove (energija, komunikacije, materijal i dr.);
- nabavku osnovnih sredstava i opreme;
- druge troškove u skladu sa planovima i programima rada.

3.6.1.2. Pregled potebnih finansijskih sredstava

Planiranje godišnjeg finansijskog okvira zasniva se na ciljevima koji treba da se postignu. U skladu sa planiranim razvojem, urađene su projekcije finansijskih pokazatelja od jedne fiskalne godine (Tabela 8).

Tabela 8. Prikaz ukupnih rashoda i prihoda po godinama

Element	2026	2027	2028	2029	20230	Ukupno
Projektovani rashodi	119.200,00	145.700,00	143.000,00	144.700,00	145.600,00	698.200,00
Projektovani prihodi	119.200,00	145.700,00	143.000,00	144.700,00	145.600,00	698.200,00
Nedostajuća finansijska sredstva	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00

Projektovani rashodi obuhvataju procjenu sredstava za sve aktivnosti iz Akcionog plana ovog Plana upravljanja. U okviru Akcionog plana, osim planskih aktivnosti, prikazani su troškovi redovnog rada, troškovi ljudskih resursa (zarade, naknade zarada i ostali lični rashodi), troškovi goriva, režija i održavanja

objekata, vozila, kao i pripadajući troškovi (proporcionalni udio) Agencije za upravljanje prirodnim dobrima Bijelo Polje.

Projektovani prihodi prikazuju procjenjene prihode. Iz različitih razloga, projektovani prihodi mogu biti manji u odnosu na prikazanu procjenu. Otvarivanja prihoda po osnovu naplate naknada za korišćenje prirodnih dobara u zaštićenim područjima nije moguće predvidjeti zbog nedostatka Odluke o visini tih naknada na koju saglasnost daje Vlada Crne Gore. Prihodi po ovom osnovu u prvom petogodišnjem planu ne mogu značajno doprinijeti ukupnim prihodima zbog prirode samih Zaštićenih područja (nepristupačnost, obezbjeđivanje sigurnosti posjetilaca, nepostojanje turističke infrastrukture itd). Zbog toga se upravljač u za sprovođenje aktivnosti predviđenih prvim petogodišnjim planom upravljanja oslanja na budžetska izdvajanja opštine Bijelo Polje, donacije i druge prihode predviđene Statutom Društva.

Nedostajuća finansijska sredstva biće obezbijeđena kroz projekte, donacije i druge izvore, u skladu sa važećim zakonodavstvom, uzimajući u obzir definisane prioritete i dostupne mogućnosti.

U nastavku je tabelarni prikaz procijenjenih finansijskih sredstava po godinama prema tematskim oblastima (Tabela 9), prioritetima (Tabela 10) i kategorijama aktivnosti (Tabela 11).

Tabela 9. Procjena sredstava za sprovođenje aktivnosti prema tematskim oblastima (iznos prikazan u eurima).

Tematska oblast	2026	2027	2028	2029	20230	Ukupno
1	0,00	11.800,00	11.000,00	12.200,00	13.100,00	48.100,00
2	0,00	500,00	500,00	0,00	0,00	1.000,00
3	9.000,00	28.500,00	22.500,00	12.500,00	12.500,00	85.000,00
4	200,00	200,00	200,00	200,00	200,00	1.000,00
5	110.000,00	104.700,00	108.800,00	119.800,00	119.800,00	563.100,00
UKUPNO	119.200,00	145.700,00	143.000,00	144.700,00	145.600,00	698.200,00

Tabela 10. Procjena sredstava za sprovođenje aktivnosti prema prioritetima (iznos prikazan u eurima).

Prioritet	2026	2027	2028	2029	20230	Ukupno
1	119.200,00	133.400,00	127.200,00	127.000,00	130.000,00	636.800,00
2	0	11.300,00	11.600,00	14.700,00	13.100,00	50.700,00
3	0	1.000,00	4.200,00	3.000,00	2.500,00	10.700,00
UKUPNO	119.200,00	145.700,00	143.000,00	144.700,00	145.600,00	698.200,00

Tabela 11. Procjena sredstava za sprovođenje aktivnosti prema kategorijama aktivnosti (iznos prikazan u eurima).

Kategorija aktivnosti	2026	2027	2028	2029	20230	Ukupno
Aktivno upravljanje	2.000,00	500,00	2.100,00	1.000,00	500,00	6.100,00
Edukacija	5.000,00	4.500,00	3.000,00	2.500,00	2.500,00	17.500,00
Edukacija i promocija	0,00	2.000,00	1.000,00	1.000,00	1.000,00	5.000,00
Finansije	5.000,00	6.000,00	11.000,00	11.000,00	11.000,00	44.000,00
Infrastuktura	37.000,00	22.000,00	18.000,00	11.000,00	11.000,00	99.000,00
Infrastuktura i edukacija	0,00	3.000,00	3.000,00	0,00	0,00	6.000,00
Istraživanje	0,00	5.600,00	4.800,00	7.600,00	10.600,00	28.600,00
Monitoring	0,00	6.200,00	4.600,00	1.600,00	0,00	12.400,00
Promocija	2.000,00	2.200,00	1.300,00	1.300,00	1.300,00	8.100,00
Regulacija	63.000,00	88.000,00	88.000,00	99.000,00	99.000,00	437.000,00
Saradnja	0,00	3.500,00	3.500,00	3.500,00	3.500,00	14.000,00

Saradnja i aktivno upravljanje	0,00	500,00	500,00	3.000,00	3.000,00	7.000,00
Saradnja i edukacija	0,00	0,00	500,00	500,00	500,00	1.500,00
Saradnja i informisanje	0,00	500,00	500,00	500,00	500,00	2.000,00
Saradnja i podrška	200,00	200,00	200,00	200,00	200,00	1.000,00
Saradnja i promocija	0,00	500,00	500,00	500,00	500,00	2.000,00
Saradnja, infrastruktura i edukacija	5.000,00	500,00	500,00	500,00	500,00	7.000,00
UKUPNO	119.200,00	145.700,00	143.000,00	144.700,00	145.600,00	698.200,00

4. LITERATURA

- Agencija za zaštitu životne sredine (2021): *Crvena lista ptica Crne Gore*. Podgorica, 50 pp.
- Agencija za zaštitu životne sredine (2023a): *Studija revizije za zaštićeno područje "Đalovića klisura"*. Podgorica, Bijelo Polje.
- Agencija za zaštitu životne sredine (2023b): *Crvena lista vodozemaca i gmizavaca Crne Gore*. Podgorica, 44 pp.
- Agencija za zaštitu životne sredine (2026): *Kartografski prikazi izrađeni za Plan upravljanja SP "Đalovića klisura"*. Podgorica.
- Appleton, M.R., Hotham, P.A.E. (2007): *Izrada planova upravljanja zaštićenim područjima u Hrvatskoj – Priručnik*. Cambridge: Fauna & Flora International.
- BirdLife (2026): *Data Zone factsheet*. Dostupno na: <https://datazone.birdlife.org/site/factsheet/49326-pe%C5%A1ter> (pristupljeno: 02.03.2026).
- Eco-Team (2024): *Vodič o održivom turizmu i upravljanju posjetiocima i pritiscima u Đalovića klisuri*. Podgorica.
- EUNIS – European Environment Agency (2024): *EUNIS – European Nature Information System database*. Dostupno na: <https://eunis.eea.europa.eu> (pristupljeno: 10.03.2026).
- Evropski parlament i Savjet Evropske unije (2000): *Direktiva 2000/60/EC o uspostavljanju okvira za djelovanje Zajednice u oblasti politike voda*.
- Geotechnics Projects & Consulting d.o.o. (2020): *Idejno rješenje turističke staze kroz Đalovića klisuru od Manastira Podvrh do ulaza u Pećinu nad „Vražjim firovima“ – Knjiga 0: Opšta dokumentacija*. Izrađeno za Ministarstvo održivog razvoja i turizma – Upravu javnih radova Crne Gore, Podgorica.
- IUCN (2024): *The IUCN Red List of Threatened Species*. Dostupno na: <https://www.iucnredlist.org> (pristupljeno: 10.03.2026).
- IUCN, WCPA (2008): *Guidelines for Applying Protected Area Management Categories*. Gland, Switzerland.
- Lovački savez Crne Gore (2026): *Lovna divljač Crne Gore; Lovna područja i lovišta u Crnoj Gori*. Dostupno na: <https://lovackisavez.me/lovna-divljac-crne-gore/>; <https://lovackisavez.me/lovna-podrucja-i-lovista-u-crnoj-gori/> (pristupljeno: 18.03.2026).
- Madžgalj, Ž. (2015): *Podaci iz speleoloških zapisnika za Đalovića klisuru, nastali u okviru projekta izrade nacionalnog katastra speleoloških objekata na zahtev Agencije za zaštitu životne sredine Crne Gore*, Podgorica.
- Milanović, Đ., Caković, D., Hadžiablahović, S., Vuksanović, S., Mačić, V., Stešević, D., Stanišić-Vujačić, M., Biberdžić, V., Lakušić, D. (2021): *Priručnik za identifikaciju tipova staništa Crne Gore od značaja za Evropsku uniju sa obrađenim glavnim indikatorskim vrstama*. Podgorica – Banja Luka – Beograd.
- MINGOR (2020): *Smjernice za planiranje upravljanja zaštićenim područjima i/ili područjima ekološke mreže*. Zagreb.
- Odluka o donošenju Statuta DOO „Agencija za upravljanje prirodnim dobrima Opštine Bijelo Polje“ (2025). Bijelo Polje.
- Odluka o osnivanju DOO „Agencija za upravljanje prirodnim dobrima Opštine Bijelo Polje“ (2024): *Službeni list Crne Gore – opštinski propisi*, br. 66/24.
- Odluka o proglašavanju kategorije, granica, statusa i režima zaštite u Spomeniku prirode “Đalovića klisura” (2024): *Službeni list Crne Gore – opštinski propisi*, br. 019/24, 025/24.
- Osnova gazdovanja šumama za GJ „Bistrica“ (2023–2032). Uprava za gazdovanje šumama i lovištima Crne Gore, Područna jedinica Bijelo Polje.
- Osnova gazdovanja šumama za GJ „Korita“ (2021–2030). Uprava za gazdovanje šumama i lovištima Crne Gore, Područna jedinica Bijelo Polje.
- Pedalaj.me (2024): *Biciklistička ruta BP02 Moravac*. Dostupno na: <https://pedalaj.me/rute-i-gps/lokalne-rute-u-crnoj-gori/biciklisticke-rute-bijelo-polje/biciklisticka-ruta-bp02-moravac/> (pristupljeno: 10.03.2026.).
- Perić, B., Perić, O. (2004): *Preliminarna Crvena lista makromiceta Crne Gore*. Mycologia Montenegrina 7: 7–33.
- Plan i program rada i razvoja „Agencije za upravljanje prirodnim dobrima opštine Bijelo Polje“ (2025).

- Popis stanovništva (2023): MONSTAT baza podataka. Dostupno na: <https://www.monstat.org/cg/page.php?id=2342&pageid=1992> (pristupljeno: 18.03.2026).
- Pravilnik o unutrašnjoj organizaciji i sistematizaciji radnih mjesta (2025).
- *Pravilnik o unutrašnjem redu i službi zaštite u zaštićenim područjima Bijelog Polja*, broj 01-070/26–10/1, Bijelo Polje, 22.01.2026. godine.
- Prostorno-urbanistički plan opštine Bijelo Polje (2014): *Službeni list Crne Gore*, br. 7/14.
- Rješenje o stavljanju pod zaštitu pojedinih biljnih i životinjskih vrsta (2006): *Službeni list SRCG*, br. 76/06.
- Roganović, D., Malidžan, S. (2023): *Crvena lista dnevnih leptira Crne Gore*. Podgorica.
- Šijan, M. (2026): *Smjernice za planove upravljanja zaštićenim područjima u Crnoj Gori*. Klagenfurt.
- Speleološki objekti Đalovića klisure (bez godine): *Katastar speleoloških lokaliteta*.
- Studija revizije (2023): *Studija revizije za zaštićeno prirodno dobro "Đalovića klisura"*. Podgorica, Bijelo Polje.
- Uprava javnih radova (2019): *Elaborat procjene uticaja na životnu sredinu za projekat Žičara "Đalovića pećina"*. Podgorica.
- Zakon o divljači i lovstvu (2008, izmjene 2011, 2015): *Službeni list Crne Gore*.

5. PRILOZI

Prilog 1. Lista zainteresovanih strana koje su bile uključene u proces izrade Plan upravljanja SP “Đalovića klisura”.

Redni broj	Institucija / organizacija	Područje rada i delovanja	Način uključivanja
1.	Agencija za zaštitu životne sredine	nacionalni nivo	Radionica sa zainteresovanim stranama
2.	Agencija za upravljanje zaštićenim područjima Podgorice	lokalni nivo	
3.	Centar za kulturu	lokalni nivo	
4.	Domaćinstvo Đalović	lokalni nivo	
5.	Doo Optikon, ribnjak Bistrica	lokalni nivo	
6.	Doo Simex	lokalni nivo	
7.	Doo Vodovod Bistrica	lokalni nivo	
8.	Epa Montenegro	nacionalni nivo	
9.	Hotel Bistrička čaršija	lokalni nivo	
10.	Inspekcija šumarstva	nacionalni nivo	
11.	Institut za regionalni razvoj (IRIS)	međunarodni nivo	
12.	Javno preduzeće Nacionalni parkovi Crne Gore	nacionalni nivo	
13.	Javna ustanova Centar za sport i rekreaciju Bijelo Polje	lokalni nivo	
14.	Javna ustanova Srednja stručna škola	lokalni nivo	
15.	Mjesna zajednica Bistrica	lokalni nivo	
16.	Ministarstvo ekologije, održivog razvoja i razvoja sjevera	nacionalni nivo	
17.	Nvo Bistričani	lokalni nivo	
18.	Nvo Đalovića klisura	lokalni nivo	
19.	Nvo Eko-tim	nacionalni nivo	
20.	Nvo Mmme	lokalni nivo	
21.	Nvo Sparta Crna Gora	lokalni nivo	
22.	Opština Bijelo Polje	lokalni nivo	
23.	Psk Akovo	lokalni nivo	
24.	Psk Cmiljače	lokalni nivo	
25.	Radio Bijelo Polje	lokalni nivo	
26.	Regionalna razvojna agencija Bjelasica, Komovi i Prokletije	regionalni nivo	
27.	Savjet agencije za upravljanje prirodnim dobrima	lokalni nivo	
28.	Sekretarijat za inspeksijske poslove	lokalni nivo	
29.	Sekretarijat za preduzetništvo	lokalni nivo	
30.	Sekretarijat za ruralni i održivi razvoj	lokalni nivo	
31.	Služba zaštite i spašavanja	lokalni nivo	
32.	Sportsko-ribolovni klub “Sinjavac”	lokalni nivo	
33.	Srpska pravoslavna crkva	nacionalni nivo	
34.	Škola Kajka	lokalni nivo	
35.	The Nature Conservancy (Tnc)	međunarodni nivo	
36.	Turistička agencija Rams	lokalni nivo	
37.	Turistička organizacija Bijelo Polje	lokalni nivo	
38.	Uprava za gazdovanje šumama i lovištima	lokalni nivo	
39.	Uprava za logistiku	lokalni nivo	

Prilog 2. Lista značajnih vrsta vezanih sa postojećim staništima na području obuhvaćenom PU SP “Đalovića klisura”.

Tabela 12. Značajne⁷ vrste vezane za vodena staništa na području obuhvaćenom PU SP “Đalovića klisura“.

Vodena staništa ⁸	Vezane vrste ⁹	Status zaštite i/ili ugroženosti
Tok rijeke Bistrice sa izvorima i pećinskim vrelima; manja stalna i povremena vodena staništa (npr. lokve)	Insekti	
	<i>Cordulegaster heros</i> -gorski potočar	NT; 1-II; 1-IV; 2-Res.6/I
	Ribe	
	<i>Salmo trutta</i> – potočna pastrmka	LC
	<i>Thymallus thymallus</i> – lipljen	LC; 1-V; 2-III
	<i>Hucho hucho</i> – mladica	EN; 1-II, V; 2-III
	<i>Cottus gobio</i> – peš	LC; 1-II
	Vodozemci	Status zaštite i/ili ugroženosti
	<i>Bufo bufo</i> - smeđa krastava žaba	zaštićena vrsta; LC; 2-III
	<i>Bufotes viridis</i> - zelena krastava žaba	zaštićena vrsta; LC; 2-II; endemit Balkanskog poluostrva
	<i>Bombina variegata</i> - žutotrbi mukač	LC; 2-II
	<i>Rana graeca</i> - grčka žaba	zaštićena vrsta; LC; 2-III
	<i>Rana dalmatina</i> - šumska smeđa žaba	LC; 2-II
	<i>Rana temporaria</i> - livadska smeđa žaba	LC; 2-III
	<i>Pelophylax ridibundus</i> - velika zelena žaba	zaštićena vrsta; LC; 2-III
	<i>Ichthyosaura alpestris</i> - planinski mrmoljak	zaštićena vrsta; LC; 2-III
	<i>Salamandra salamandra</i> - šareni daždevnjak	zaštićena vrsta; LC; 2-III
	Gmizavci	
	<i>Natrix tessellata</i> - riječna bjelouška	zaštićena vrsta; LC; 1-IV; 2-II
	<i>Natrix natrix</i> - barska bjelouška	zaštićena vrsta; LC; 2-III
	Sisari	
	<i>Lutra lutra</i> - vidra	zaštićena vrsta; NT; 1-II; 1-IV; 2-II; 3-I

Legenda:

Kategorije ugroženosti (IUCN):

LC – najmanje zabrinjavajuća vrsta.

NT – skoro ugrožena vrsta.

EN – ugrožena vrsta.

1 – Direktiva o staništima (Council Directive 92/43/EEC)

II – vrste od značaja čije očuvanje zahtijeva odrediti posebna područja zaštite.

IV – vrste od značaja koje zahtijevaju strogu zaštitu.

V – vrste od značaja za koje se mogu primjenjivati mjere upravljanja..

2 – Bernska konvencija

II – strogo zaštićene vrste faune

⁷ Pod značajnim vrstama podrazumijevaju se zaštićene vrste prema nacionalnom zakonodavstvu, vrste od evropskog i međunarodnog značaja, kao i vrste uvrštene na nacionalne, evropske ili svjetske crvene liste.

⁸ Pod vodenim staništima podrazumijevaju se akvatična i vlažna staništa, odnosno staništa trajno ili povremeno vezana za prisustvo vode, uključujući vodotoke, izvore, vrela, potoke, lokve.

⁹ Vezane vrste su vrste koje se uglavnom javljaju u okviru određenih stanišnih tipova ili su za njih ekološki vezane kroz ishranu, razmnožavanje, razvoj, gniježđenje, mrijest ili druge aspekte životnog ciklusa.

III – zaštićene vrste faune

Res.6/I – Rezolucija 6 (1998), revidovani Aneks I: vrste koje zahtijevaju posebne mjere očuvanja staništa.

3. CITES (Konvencija o međunarodnoj trgovini ugroženim vrstama divlje faune i flore)

I – vrste kojima prijeti izumiranje i čija je trgovina dozvoljena samo u izuzetnim okolnostima.

Izvori: Rješenje o stavljanju pod zaštitu pojedinih biljnih i životinjskih vrsta, „Sl. list SRCG“, br. 76/06; Agencija za zaštitu životne sredine, 2021; Agencija za zaštitu životne sredine CG, 2023a; Agencija za zaštitu životne sredine, 2023b; IUCN, 2024; European Environment Agency – EUNIS database, 2024.

Tabela 13. Značajne¹⁰ vrste vezane za sipare i stjenovita staništa na području obuhvaćenom PU SP “Đalovića klisura”.

Sipari i stjenovita staništa ¹¹	Vezane vrste ¹²	Status zaštite i/ili ugroženosti
Strme krečnjačke litice, hazmofitska vegetacija stijena, sipari i točila u različitim fazama stabilizacije i obrastanja prirodnom vegetacijom	Biljke	
	<i>Pseudofumaria alba subsp. leiosperma</i>	Balkansko-subendemična vrsta
	<i>Cirsium candelabrum</i>	Balkansko-subendemična vrsta
	<i>Aquilegia grata</i> - prijatna kandilka	zaštićena vrsta
	<i>Edraianthus jugoslavicus</i> - jugoslovenski zvončac	zaštićena vrsta
	<i>Erica carnea</i> - crnjuša	zaštićena vrsta
	Gmizavci	
	<i>Anguis fragilis complex</i> - sljepić	zaštićena vrsta; LC; 2-III
	<i>Podarcis muralis</i> - zidni gušter	zaštićena vrsta; LC; 1-IV; 2-II
	<i>Lacerta viridis</i> - zelembać	zaštićena vrsta; LC; 1-IV; 2-II
	<i>Zamenis longissimus</i> - obični smuk	zaštićena vrsta; LC; 1-IV; 2-II
	<i>Vipera ammodytes</i> - poskok	zaštićena vrsta; LC; 1-IV; 2-II
	<i>Coronella austriaca</i> - smukulja	zaštićena vrsta; LC; 1-IV; 2-II
	Ptice	
	<i>Aquila chrysaetos</i> - suri orao	zaštićena vrsta; LC; VU; 2-II; 4-I; 5-II; 6-I; 7-A
	<i>Bubo bubo</i> - velika ušara	zaštićena vrsta; LC; VU; 2-II; 3-II; 4-I; 7-A
	<i>Pyrrhocorax graculus</i> - žutokljuna galica	zaštićena vrsta; LC; LC; 2-II
	<i>Tichodroma muraria</i> - puzgavac	zaštićena vrsta; LC; VU; 2-III
	<i>Prunella collaris</i> - planinski popić	zaštićena vrsta; LC; LC; 2-II
	<i>Phoenicurus ochruros</i> - planinska crvenrepka	zaštićena vrsta; LC; LC; 2-II; 5-II
	<i>Alectoris graeca</i> - jarebica kamenjarka	LC; VU; 4-I; 2-III; L
	Sisari	
	<i>Rupicapra rupicapra balcanica</i> - balkanska divokoza	LC; 1-II; 1-IV; 2-II; LP

Legenda:

Kategorije ugroženosti (IUCN):

¹⁰ Pod značajnim vrstama podrazumijevaju se zaštićene vrste prema nacionalnom zakonodavstvu, vrste od evropskog i međunarodnog značaja, kao i vrste uvrštene na nacionalne, evropske ili svjetske crvene liste.

¹¹ Pod siparima i stjenovitim staništima podrazumijevaju se strme stijene, litice, sipari, točila i druga kamenita staništa, uključujući hazmofitsku vegetaciju, odnosno biljne zajednice vezane za pukotine stijena i druge kamenite podloge.

¹² Vezane vrste su vrste koje se uglavnom javljaju u okviru određenih stanišnih tipova ili su za njih ekološki vezane kroz ishranu, razmnožavanje, razvoj, gniježđenje, mrijest ili druge aspekte životnog ciklusa.

LC – najmanje zabrinjavajuća vrsta.

Kategorije ugroženosti (Crvena knjiga ptica Crne Gore):

VU - ranjiva vrsta

1 – Direktiva o staništima (Council Directive 92/43/EEC)

II – vrste od značaja čije očuvanje zahtijeva određivanje posebnih područja zaštite

IV – vrste od značaja koje zahtijevaju strogu zaštitu.

2 – Bernska konvencija

II – strogo zaštićene vrste faune

III – zaštićene vrste faune

Res.6/I – Rezolucija 6 (1998), revidovani Aneks I: vrste koje zahtijevaju posebne mjere očuvanja staništa

3. CITES (Konvencija o međunarodnoj trgovini ugroženim vrstama divlje faune i flore)

I – vrste kojima prijeti izumiranje i čija je trgovina dozvoljena samo u izuzetnim okolnostima.

4 – Direktiva o pticama (Directive 2009/147/EC)

I – vrste za koje se određuju posebne mjere zaštite staništa radi obezbjeđenja opstanka i razmnožavanja u području rasprostranjenja

5 – Bonska konvencija (Convention on the Conservation of Migratory Species of Wild Animals)

II – migratorne vrste sa nepovoljnim statusom zaštite koje zahtijevaju međunarodne sporazume

6 – Memorandum o razumijevanju o zaštiti migratornih ptica grabljivica u Africi i Evroaziji (MoU Raptors)

I – vrste i populacije obuhvaćene Memorandumom

7 – Uredba Evropske unije o prometu divljim vrstama

A – vrste obuhvaćene najstrožim režimom zaštite i kontrole prometa u Evropskoj uniji

8 – Zakon o divljači i lovstvu (Crna Gora)

L – vrsta obuhvaćena režimom lovstva (divljač)

LP – trajna zabrana lova (strogo zaštićena vrsta u okviru zakona)

Izvori: Rješenje o stavljanju pod zaštitu pojedinih biljnih i životinjskih vrsta, „Sl. list SRCG“, br. 76/06; Agencija za zaštitu životne sredine, 2021; Agencija za zaštitu životne sredine CG, 2023a; Agencija za zaštitu životne sredine, 2023b; IUCN, 2024; European Environment Agency – EUNIS database, 2024.

Tabela 14. Značajne¹³ vrste vezane za travnjačka staništa na području obuhvaćenom PU SP “Đalovića klisura”.

Travnjačka staništa ¹⁴	Vezane vrste ¹⁵	Status zaštite i/ili ugroženosti
Mezofilne livade, suvi i polusuvi karbonatni travnjaci i pašnjaci	Puževi	
	<i>Deroceras turcicum</i> – Turski poljski golač	zaštićena
	Leptiri	
	<i>Euphydryas aurinia</i> – močvarni šarenac	LC; VU; 1-II; 2-II
	<i>Lycaena dispar</i> – veliki dukat	LC; 1-II; 1-IV; 2-II
	<i>Euplagia quadripunctaria</i>	1-II; 2-Res.6/I
	<i>Iphiclides podalirius</i> – prugasti jedrilac	zaštićena vrsta; LC; NT
	<i>Papilio machaon</i> – lastin repak	zaštićena vrsta; LC

¹³ Pod značajnim vrstama podrazumijevaju se zaštićene vrste prema nacionalnom zakonodavstvu, vrste od evropskog i međunarodnog značaja, kao i vrste uvrštene na nacionalne, evropske ili svjetske crvene liste.

¹⁴ Pod travnjačkim staništima podrazumijevaju se livade i pašnjaci razvijeni u brdskom i gorskom pojasu, uključujući mezofilne livade, kao i suve i polusuve karbonatne travnjake, odnosno biljne zajednice sa dominantnim travnim pokrivačem koje se održavaju tradicionalnim načinima korišćenja, prvenstveno košenjem i ispašom.

¹⁵ Vezane vrste su vrste koje se uglavnom javljaju u okviru određenih stanišnih tipova ili su za njih ekološki vezane kroz ishranu, razmnožavanje, razvoj, gniježđenje, mrijest ili druge aspekte životnog ciklusa.

	<i>Parnassius apollo</i> – apolonov leptir	NT; 1-IV; 2-II
	<i>Parnassius mnemosyne</i> – crni apolon	NT; 1-IV; 2-II; 3-I; 7-A
	Gmizavci	
	<i>Lacerta agilis</i> - livadski gušter	zaštićena vrsta; LC; 1-IV; 2-II
	Ptice	
	<i>Anthus pratensis</i> – livadska trepteljka	zaštićena vrsta; NT; 2-II
	<i>Motacilla flava</i> – žuta pliska	zaštićena vrsta; LC; LC; 2-II
	<i>Sturnus vulgaris</i> – čvorak	zaštićena vrsta; LC; LC
	Sisari	
	<i>Spalax leucodon</i> – slijepo kuće	zaštićena vrsta; DD
	<i>Lepus europaeus</i> – zec	LC; 2-III; L
	<i>Canis aureus</i> – šakal	LC; 1-V; 2-III; 3-III; L

Legenda:

Kategorije ugroženosti (IUCN):

LC – najmanje zabrinjavajuća vrsta.

NT – skoro ugrožena vrsta.

DD – nedovoljno podataka

Kategorije ugroženosti (Crvena knjiga leptira Crne Gore):

VU – ranjiva vrsta

Kategorije ugroženosti (Crvena knjiga ptica Crne Gore):

VU – ranjiva vrsta

LC – najmanje zabrinjavajuća vrsta

1 – Direktiva o staništima (Council Directive 92/43/EEC)

II – vrste od značaja čije očuvanje zahtijeva odrediti posebna područja zaštite.

IV – vrste od značaja koje zahtijevaju strogu zaštitu.

V – vrste od značaja za koje se mogu primjenjivati mjere upravljanja..

2 – Bernska konvencija

II – strogo zaštićene vrste faune

III – zaštićene vrste faune

Res.6/I – Rezolucija 6 (1998), revidovani Aneks I: vrste koje zahtijevaju posebne mjere očuvanja staništa

3. CITES (Konvencija o međunarodnoj trgovini ugroženim vrstama divlje faune i flore)

I – vrste kojima prijeti izumiranje i čija je trgovina dozvoljena samo u izuzetnim okolnostima.

III – vrste koje su zaštićene u najmanje jednoj državi, koja je zatražila pomoć drugih država u kontroli trgovine.

7 – Uredba Evropske unije o prometu divljim vrstama

A – vrste obuhvaćene najstrožim režimom zaštite i kontrole prometa u Evropskoj uniji

8 – Zakon o divljači i lovstvu (Crna Gora)

L – vrsta obuhvaćena režimom lovstva (divljač).

Izvori: Rješenje o stavljanju pod zaštitu pojedinih biljnih i životinjskih vrsta, „Sl. list SRCG“, br. 76/06; Agencija za zaštitu životne sredine, 2021; Agencija za zaštitu životne sredine CG, 2023a; Agencija za zaštitu životne sredine, 2023b; IUCN, 2024; European Environment Agency – EUNIS database, 2024.

Tabela 15. Značajne¹⁶ vrste vezane za šumska staništa na području obuhvaćenom PU SP “Đalovića klisura”.

Šumska staništa ¹⁷	Vezane vrste ¹⁸	Status zaštite i/ili ugroženosti
Bukove, hrastovo-grabove i borove šume, kao i obalne šume uz vodotok rijeke Bistrice	Gljive	
	<i>Gaeastrum fimbriatum</i> – trepavičasta zvjezdača	zaštićena vrsta; PL
	<i>Suillus luteus</i> – osinac	zaštićena vrsta
	Biljke	
	<i>Daphne blagayana</i> – jeremičak	zaštićena vrsta
	<i>Daphne laureola</i> – veliki jeremičak	zaštićena vrsta
	<i>Galanthus nivalis</i> – visibaba	zaštićena vrsta
	<i>Platanthera bifolia</i> – vimenjak	zaštićena vrsta
	Puževi	
	<i>Helix dormitoris dormitoris</i>	zaštićena vrsta; LC
	<i>Helix pomatia</i> - vinogradarski puž	LC; 1-V; 2-III
	<i>Helix vladica</i>	zaštićena vrsta; LC
	Leptiri	
	<i>Euphydryas maturna</i> – šumski šarenac	VU; VU; 1-II; 1-IV; 2-II
	Tvrdokrilci	
	<i>Cerambyx cerdo</i> – velika hrastova strižibuba	NT; 1-II; 1-IV; 2-II
	<i>Morimus funereus</i> – bukova strižibuba	1-II
	<i>Rosalia alpina</i> – alpska strižibuba	zaštićena vrsta; LC; 1-II; 1-IV; 2-II
	<i>Lucanus cervus</i> – jelenak	zaštićena vrsta; LC
	<i>Osmoderma eremita</i> – samotnjak	NT; 1-II; 1-IV; 2-II
	<i>Oryctes nasicornis</i> – nosorožac	zaštićena vrsta
	Ptice	
	<i>Accipiter gentilis</i> – jastreb	zaštićena vrsta; LC; VU; 2-II; 5-II; 6-I; 3-III
	<i>Accipiter nisus</i> – kobac	zaštićena vrsta; LC; LC; 2-II; 5-II; 6-I; 3-III
	<i>Bonasa bonasia</i> – lještarka	zaštićena vrsta; LC; LC; 4-I; 2-III
	<i>Dendrocopos major</i> – veliki šareni djetlić	zaštićena vrsta; LC; LC; 2-II
	<i>Dryocopus martius</i> – crna žuna	zaštićena vrsta; LC; LC; 4-I; 2-II
	Sisari	
	<i>Nyctalus noctula</i> – obični noćnik	zaštićena vrsta; LC; 1-IV; 2-II; 5-II
	<i>Pipistrellus pipistrellus</i> – mali slijepi miš	zaštićena vrsta; LC; 1-IV; 2-II; 5-II

¹⁶ Pod značajnim vrstama podrazumijevaju se zaštićene vrste prema nacionalnom zakonodavstvu, vrste od evropskog i međunarodnog značaja, kao i vrste uvrštene na nacionalne, evropske ili svjetske crvene liste.

¹⁷ Pod šumskim staništima podrazumijevaju se bukove, hrastovo-grabove i borove šume, kao i obalne šume uz vodotok rijeke Bistrice, odnosno šumske zajednice razvijene u uslovima izražene reljefne i mikroklimatske raznolikosti.

¹⁸ Vezane vrste su vrste koje se uglavnom javljaju u okviru određenih stanišnih tipova ili su za njih ekološki vezane kroz ishranu, razmnožavanje, razvoj, gniježđenje, mrijest ili druge aspekte životnog ciklusa.

	<i>Pipistrellus kuhlii</i> / <i>nathusii</i> – bjeloruski / natuzijev slijepi miš	zaštićena vrsta; LC; 1-IV; 2-II; 5-II
	<i>Pipistrellus pygmaeus</i> – patuljasti slijepi miš	zaštićena vrsta; LC; 1-IV; 2-II; 5-II
	<i>Glis glis</i> – obični puh	LC; 2-III
	<i>Sciurus vulgaris</i> – vjeverica	LC; 2-III
	<i>Sus scrofa</i> – divlja svinja	LC; 8-L
	<i>Capreolus capreolus</i> – srna	LC; 2-III; 8-LP
	<i>Martes foina</i> – kunica bjelica	LC; 2-III
	<i>Martes martes</i> – kunica zlatica	LC; 2-III; 1-V
	<i>Vormela peregusna</i> – šareni tvor	VU; 1-II; 1-IV; 2-II; 3-I
	<i>Mustela nivalis</i> – lasica	LC; 2-III
	<i>Meles meles</i> – jazavac	LC; 2-III
	<i>Felis silvestris</i> – divlja mačka	LC; 1-IV; 2-II; 3-II
	<i>Canis lupus</i> – vuk	LC; 1-II; 1-IV; 1-V; 2-II; 3-I; 3-II
	<i>Ursus arctos</i> – mrki medvjed	VU; 1-II; 1-IV; 2-II; 3-I; 3-II; 8-LP

Legenda:

Preliminarna crvena lista makromiceta Crne Gore

PL – vrsta prisutna na listi.

Kategorije ugroženosti (IUCN):

LC – najmanje zabrinjavajuća vrsta.

NT – skoro ugrožena vrsta.

Kategorije ugroženosti (Crvena knjiga leptira Crne Gore):

VU – ranjiva vrsta

Kategorije ugroženosti (Crvena knjiga ptica Crne Gore):

VU – ranjiva vrsta

LC – najmanje zabrinjavajuća vrsta

1 – Direktiva o staništima (Council Directive 92/43/EEC)

II – vrste od značaja čije očuvanje zahtijeva odrediti posebna područja zaštite.

IV – vrste od značaja koje zahtijevaju strogu zaštitu.

V – vrste od značaja za koje se mogu primjenjivati mjere upravljanja.

2 – Bernska konvencija

II – strogo zaštićene vrste faune

III – zaštićene vrste faune

Res.6/I – Rezolucija 6 (1998), revidovani Aneks I: vrste koje zahtijevaju posebne mjere očuvanja staništa

3. CITES (Konvencija o međunarodnoj trgovini ugroženim vrstama divlje faune i flore)

I – vrste kojima prijeti izumiranje i čija je trgovina dozvoljena samo u izuzetnim okolnostima.

II – vrste koje nijesu nužno ugrožene, ali bi trgovina mogla ugroziti njihov opstanak.

5 – Bonška konvencija (Convention on the Conservation of Migratory Species of Wild Animals)

II – migratorne vrste sa nepovoljnim statusom zaštite koje zahtijevaju međunarodne sporazume.

7 – Uredba Evropske unije o prometu divljim vrstama

A – vrste obuhvaćene najstrožim režimom zaštite i kontrole prometa u Evropskoj uniji

8 – Zakon o divljači i lovstvu (Crna Gora)

LP – trajna zabrana lova

Izvori: Perić i Perić, 2004; Rješenje o stavljanju pod zaštitu pojedinih biljnih i životinjskih vrsta, „Sl. list SRCG“, br. 76/06; Agencija za zaštitu životne sredine, 2021; Agencija za zaštitu životne sredine CG, 2023a; Agencija za zaštitu životne sredine, 2023b; IUCN, 2024; European Environment Agency – EUNIS database, 2024.

Tabela 16. Značajne¹⁹ vrste vezane za podzemna staništa na području obuhvaćenom PU SP “Đalovića klisura”.

Podzemna staništa ²⁰	Vezane vrste ²¹	Status zaštite i/ili ugroženosti
Jame i pećine zatvorene za javnost (Natura 2000 tip 8310)	Puževi	
	<i>Malacolimax mrazeki</i>	zaštićena vrsta
	Sisari	
	<i>Rhinolophus hipposideros</i> – mali potkovičar	zaštićena vrsta; NT; 1-II; 1-IV; 2-II; 5-II
	<i>Rhinolophus euryale</i> – južni potkovičar	zaštićena vrsta; VU; 1-II; 1-IV; 2-II; 5-II
	<i>Rhinolophus ferrumequinum</i> – veliki potkovičar	zaštićena vrsta; NT; 1-II; 1-IV; 2-II; 5-II
	<i>Myotis myotis</i> – veliki mišouhi večernjak	zaštićena vrsta; LC; 1-II; 1-IV; 2-II; 5-II

Legenda:

Kategorije ugroženosti (IUCN):

LC – najmanje zabrinjavajuća vrsta.

NT – skoro ugrožena vrsta.

1 – Direktiva o staništima (Council Directive 92/43/EEC)

II – vrste od značaja čije očuvanje zahtijeva odrediti posebna područja zaštite.

IV – vrste od značaja koje zahtijevaju strogu zaštitu.

2 – Bernska konvencija

II – strogo zaštićene vrste faune

5 – Bonska konvencija (Convention on the Conservation of Migratory Species of Wild Animals)

II – migratorne vrste sa nepovoljnim statusom zaštite koje zahtijevaju međunarodne sporazume.

Izvori: Rješenje o stavljanju pod zaštitu pojedinih biljnih i životinjskih vrsta, „Sl. list SRCG“, br. 76/06; Agencija za zaštitu životne sredine, 2021; Agencija za zaštitu životne sredine CG, 2023a; Agencija za zaštitu životne sredine, 2023b; IUCN, 2024; European Environment Agency – EUNIS database, 2024.

¹⁹ **Pod značajnim vrstama** podrazumijevaju se zaštićene vrste prema nacionalnom zakonodavstvu, vrste od evropskog i međunarodnog značaja, kao i vrste uvrštene na nacionalne, evropske ili svjetske crvene liste.

²⁰ **Pod podzemnim staništima** podrazumijevaju se jame i pećine zatvorene za javnost koje čine dio kraškog sistema, uključujući objekte sa stalnim ili povremenim prisustvom podzemnih voda, kao i suve speleološke objekte.

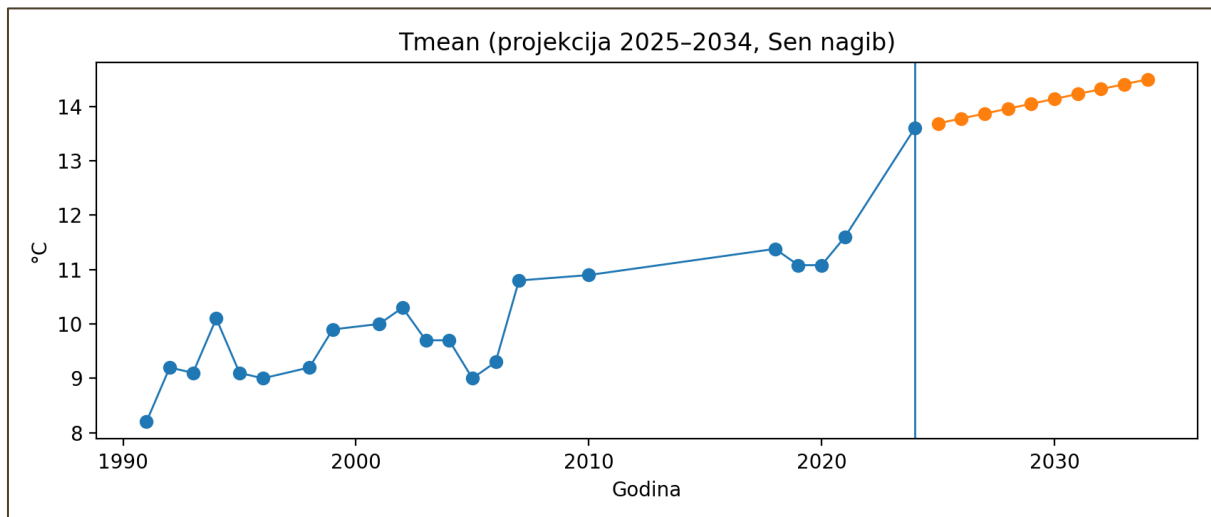
²¹ **Vezane vrste** su vrste koje se uglavnom javljaju u okviru određenih stanišnih tipova ili su za njih ekološki vezane kroz ishranu, razmnožavanje, razvoj, gniježđenje, mrijest ili druge aspekte životnog ciklusa.

Prilog 3. Detaljni prikaz klimatskih parametara

U ovom prilogu dat je detaljan prikaz klimatskih parametara i indikatora klimatskih promjena za područje Bijelog Polja, na osnovu analize podataka meteorološke stanice za period 1991–2024. Prikaz uključuje temperaturne indekse, kao i indikativne projekcije promjena temperature i padavina.

Temperatura i temperaturni indeksi

Na osnovu procijenjenog trenda promjene srednje godišnje temperature izvršena je indikativna projekcija njenog mogućeg kretanja u narednom desetogodišnjem periodu (Slika 54).

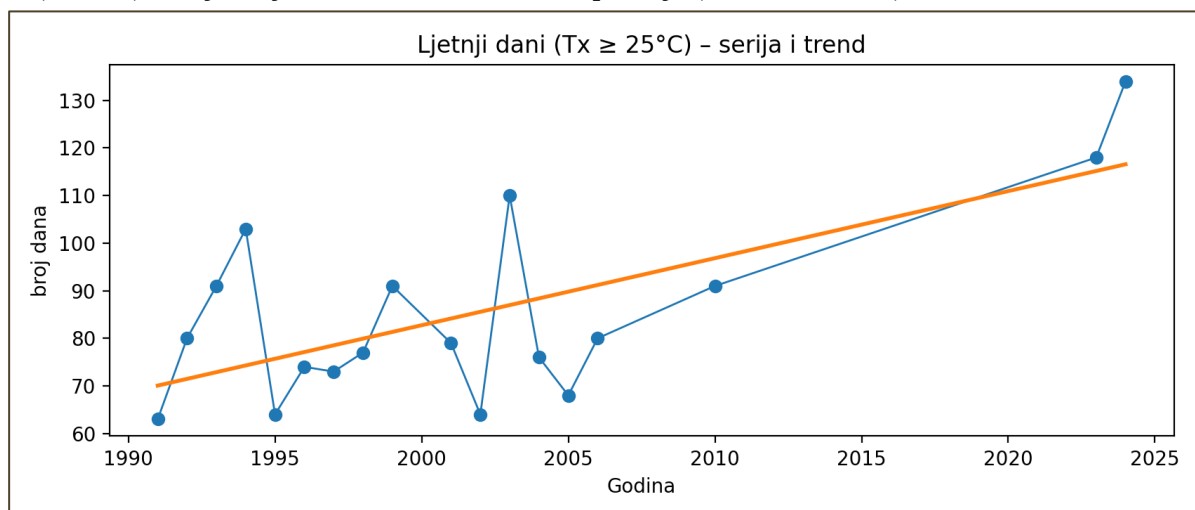

Slika 54. Indikativna projekcija srednje godišnje temperature za narednih 10 godina na osnovu Sen-ovog nagiba²²

(Izvor: Analiza podataka sa meteorološke stanice Bijelo Polje, podaci za period 1991 - 2024)

Dobijeni rezultati ukazuju **na nastavak trenda porasta srednje godišnje temperature**. Pozitivan trend **srednje godišnje temperature vazduha (Tmean)** ukazuje na sistemsko zagrijavanje klimatskog sistema. Ekološki posmatrano, rast prosječne temperature povećava evaporacioni zahtjev, produžava vegetacionu sezonu, pomjera fenološke faze biljaka (ranije listanje i cvjetanje) i povećava rizik od termalnog stresa, kao i širenja štetočina i patogena, naročito zbog blažih zimskih uslova.

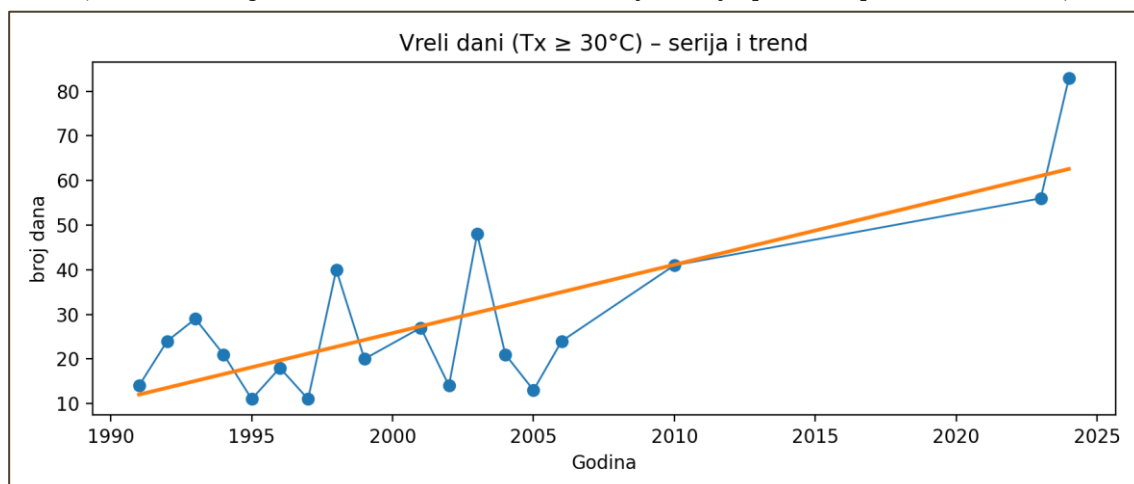
U analizi su korišćeni indeksi koji obuhvataju broj ljetnjih dana ($T_x \geq 25^\circ\text{C}$), vreljih dana ($T_x \geq 30^\circ\text{C}$), mraznih dana ($T_n < 0^\circ\text{C}$) i ledenih dana ($T_x < 0^\circ\text{C}$). Analiza pokazuje **postepeno povećanje broja ljetnjih (Slika 55) i vreljih dana (Slika 56), dok je broj mraznih i ledenih dana u opadanju (Slika 57; Slika 58).**

Slika 55. Ljetnji dani ($T_x \geq 25^\circ\text{C}$) – serija i trend

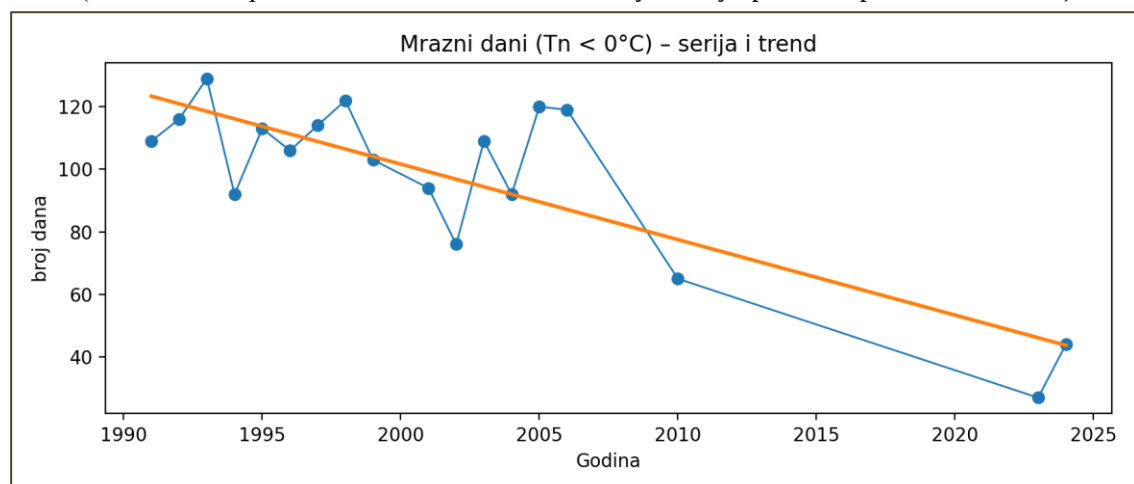
²² Projekcija je zasnovana na Sen-ovom nagibu trenda, koji predstavlja robusnu procjenu brzine promjene klimatske varijable u vremenu.

(Izvor: Analiza podataka sa meteorološke stanice Bijelo Polje, podaci za period 1991 - 2024)

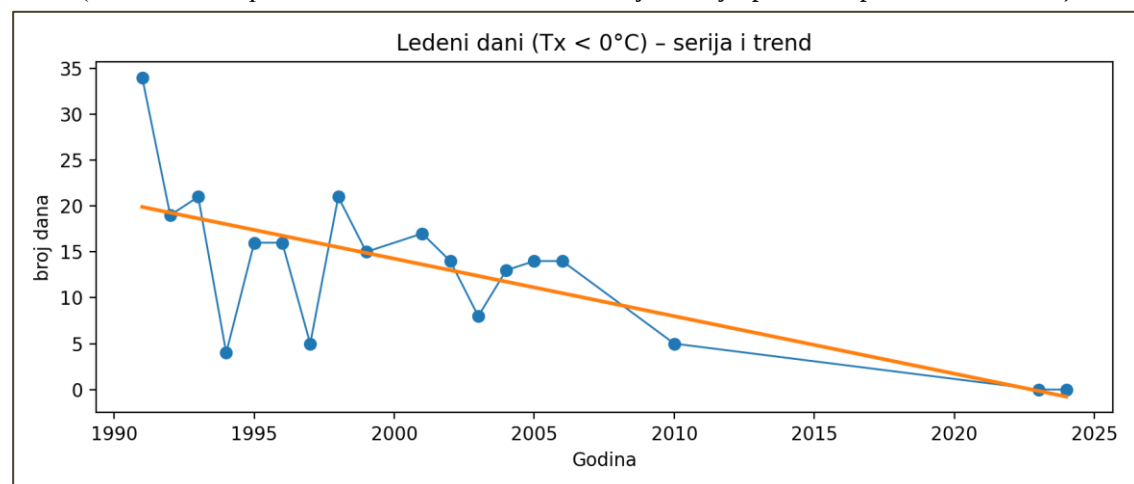
Slika 56. Vreli dani ($T_x \geq 30^\circ\text{C}$) – serija i trend

(Izvor: Analiza podataka sa meteorološke stanice Bijelo Polje, podaci za period 1991 - 2024)

Slika 57. Mrazni dani ($T_n < 0^\circ\text{C}$) – serija i trend

(Izvor: Analiza podataka sa meteorološke stanice Bijelo Polje, podaci za period 1991 - 2024)

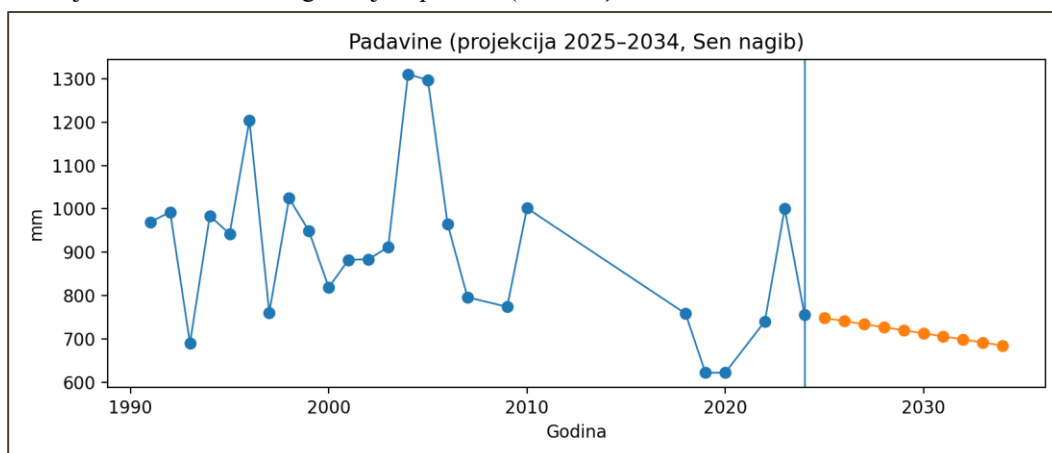
Slika 58. Ledeni dani ($T_x < 0^\circ\text{C}$) – serija i trend

(Izvor: Analiza podataka sa meteorološke stanice Bijelo Polje, podaci za period 1991 - 2024)

Povećanje broja toplih i vreljih dana ukazuje na porast rizika od ljetnjih suša i toplotnog stresa za vegetaciju, dok smanjenje broja mraznih dana može uticati na promjene u sezonskim ciklusima biljnih i životinjskih vrsta, uključujući lakše prezimljavanje pojedinih štetočina i patogena.

Padavine

Na osnovu procijenjenog trenda promjene godišnjih suma padavina izrađena je indikativna projekcija njihovog mogućeg kretanja u narednom desetogodišnjem periodu (Slika 59).

Slika 59. Indikativna projekcija godišnje količine padavina za narednih 10 godina (Sen-ov nagib)

(Izvor: Analiza podataka sa meteorološke stanice Bijelo Polje, podaci za period 1991 - 2024)

Rezultati ukazuju na blagi trend smanjenja ukupnih godišnjih padavina u posmatranom periodu, iako je prisutna izražena međugodišnja varijabilnost.

Promjene u režimu padavina sve češće se manifestuju kroz kraće periode intenzivnih padavinskih događaja, što povećava rizik od bujičnih poplava i erozionih procesa u slivu rijeke Bistrice i okolnih vodotokova.